

T

serie nouă • anul III • nr. 45 • 16-31 iulie 2004 • 10.000 lei

TRIBUNA

revistă de cultură

Apare sub egida CONSILIULUI JUDEȚEAN CLUJ

Ilustrația numărului:
Cristina Oprea

COMUNISM ȘI COMUNISME:
MODELUL ROMÂNESC

Antonello Biagini
Gheorghe Mândrescu
Simona Nicoră

SUPLIMENT TRIBUNA
Documenta

ȘTEFAN CEL MARE
ȘI TRANSILVANIA
Marius Porumb

Interviu
Irina Petraș

2000

TRIBUNA

Director fondator:
IOAN SLAVICI (1884)

Revista apare bilunar, cu sprijinul
Centrului de Studii Transilvane Cluj
și al Ministerului Culturii și Cultelor.

CONSILIUL CONSULTATIV AL REDACȚIEI TRIBUNA

DIANA ADAMEK
MIHAI BĂRBULESCU
MIRCEA BORCILĂ
AUREL CODOBAN
VICTOR R. CONSTANTINESCU
ION CRISTOFOR
CĂLIN FELEZEU
MONICA GHET
ION MUREȘAN
MIRCEA MUTHU
IOAN-AUREL POP
ION POP
PAVEL PUȘCAȘ
IOAN SBĂRCIU
ALEXANDRU VLAD

REDACȚIA

I. MAXIM DANCUI
(redactor-șef)

OVIDIU PETCA
(secretar tehnic de redacție)

IOAN-PAVEL AZAP
CLAUDIU GROZA
ȘTEFAN MANASIA
OANA PUGHINEANU

NICOLAE SUCALĂ-CUC
AURICA TOHĂZAN

Tehnoredactare:
EDITH FOGARASI

Redacția și administrația:
3400 Cluj, Str. Universității nr. 1

Tel. (0264) 59.14.98
Fax (0264) 59.14.97
E-mail: cst@easynet.ro

ISSN 1223-8546

Opinii

Minima mortalia

■ Oana Pughineanu

Există o vorbă din popor care sună cam așa: "Nu te amesteca în tărâțe că te mănâncă porcii". Se aplică tare bine vorba asta la scandalul recent Pleșu, Liiceanu – Marino, cu trena *Dilema - Observatorul Cultural*. Eu una refuz să-mi ocup mintea cu asta, dar e ca atunci când mă duc în piață: chiar dacă nu vreau tot aud manelele. În plus, în cultură, "amestecatul în tărâțe" se numește - perfect onorabil - "a lua atitudine", și atitudinii nu i te poți sustrage, la fel cum nu poți să-ți iei ochii de la furtuna din pahar.

Să începem însă cu începutul: nu pot să înțeleg de ce în calitate de președinte al unui juriu domnul Marino nu se opune, din timp, acordării unui premiu față de care are rezerve. Nu era logic să se lupte pentru opinia lui înainte de acordarea premiului?

Domnul Pleșu, tăvălit iremediabil prin tărâțe, își face cuminte, dar cam târziu, autocritica. Un discurs care mizează prea mult pe retorică ca să poată fi luat în serios. Și oricum, unele lucruri de care se autoacuză sunt "pe bune". Returnarea premiului cred că era un gest onorabil și dacă s-ar fi oprit aici... filosof rămânea (nume pe care în ochii mei și-l câștigase printr-o serie de cărți). Afișarea hainelor nespălate în public, haine pe care le poartă în comun cu Liiceanu, e de-a dreptul obscenă. Prea se contopesc ei într-un fel de "marketo-philie". Cât despre domnul Liiceanu, nici nu veau să știu cu ce seamănă scrisoarea-raport, perfect "documentată", pe care a scris-o prietenului Andrei. Să te ferească îngerii de așa prieteni. Și la urma urmei a devenit plicitos jocul ăsta de-a arătatul cu degetul, dar se pare că unii își alimentează încă interioritatea cu el. Ne tot amăgim cu *âne* a fost și *ce* a fost, dar dosarele CNSAS sunt încă necitite. Domnul Pleșu, nu demult, părea că știe asta foarte bine.

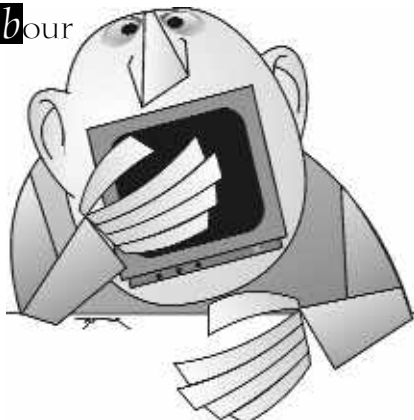
Celebrul cuplu, cunoscând perfect tehnica managementului cultural, aplică regula de aur în presă: împoșcarea cu mizerii, condimentată cu patetisme și resentimente. Oricum, indiferent de pastila asta cu "gudurători", "lichele" etc. pe care intelectualii români și-o plasează unul altuia ca pe un fel de laxativ, trebuie să recunoaștem - totuși! - că Școala de la Păltiniș a fost mai mult decât o simplă divagație misticoidă. Dar nu o să facem

aici o lecție de filosofie... se pare că e un procedeu cam demodat.

Domnul Patapievici, veritabil *produs* cultural, face pe inocentul acolo unde nu este nevoie: succesul de piață este un succes de marketing, oricât s-ar strădui domnia sa să ne convingă de contrariu. Nu în asta constă problema și nu asta trebuie ascuns. Ceea ce ar trebui să-l facă să roșescă este faptul că la noi sintagmele "grup de prestigiu" și "marketing" sunt sinonime cu "culisele". În plus, domnul Patapievici, orbit și el de un ego în creștere, mizează prea mult pe faptul că e un "autor de succes", neînțelegând cum a fost "manipulat discernământul cultural al câtorva zeci de mii de oameni". Noi înțelegem. Și îi propunem un exercițiu simplu: să coboare puțin din lumea ideilor prin care se plimbă și să-și răspundă *sincer* unei întrebări: cam câți oameni crede el că au auzit de Alexandru Drago-mir și ale lui "Crise banalități metafizice" înainte de promo-ul Humanitas, Cultura Tv și toate plimbările prin țară sponsorizate de Microsoft, și câți după? Sau: crede că toți cei 30.000 de cumpărători ai cărții *Despre îngerii* sunt realmente instruiți în sofisticării de filosofie medievală și ar putea verifica, la o adică, interpretările lui Pleșu? Să nu ne ascundem după deget: grupurile de prestigiu sunt și grupuri de presiune, iar marketingul oricât de corect ar fi include o doză de manipulare. Repet, *nu asta e problema*. Nu acuz pe nimeni din faptul că are spirit întreprinzător. Penibil este că aceste grupuri de intelectuali "se fâțâie de colo-colo", ceea ce nu prea stă bine unor "zei".

Obosiți probabil de prea multe fișe și con-specte, respectivii domni transformă cultura română într-un fel de cămară sărăcăcioasă ocupându-și timpul cu lipitul de etichete pe diferite com-poturi / comploturi / conspirații. Pe de altă parte, aceeași domni, seamănă din ce în ce mai mult cu niște pop-staruri, care după ce și-au epuizat hit-ul, con-tinuă să debiteze și să facă valuri neacademice con-sumându-și toată energia în menținerea renumelui și mai puțin în continua construire a lui. Și, tot ca niște veritabile pop-staruri, fiecare dintre ei dispun de câțiva "bodyguarzi" ai gândirii care le țin spatele în așa-zisul câmp de bătălie "cultural".

bour

Ștefan cel Mare și Transilvania

■ *Marius Porumb*

În ziua de 2 iulie 2004 se împlinesc 500 de ani de la “marea trecere” a voievodului Ștefan al Moldovei. Personalitatea sa extraordinară a marcat apogeul statului și civilizației moldovenești medievale. În evaluările pe care le facem azi asupra trecutului nostru istoric, epoca ștefaniană se relevă ca un timp privilegiat, cu excepționale realizări, o vârstă de aur a culturii și artei medievale românești. Contribuția esențială pe care a adus-o Moldova lui Ștefan în Transilvania, credem, este legată de sprijinirea cristalizării unei instituții bisericești ortodoxe, în condițiile în care românii de tradiție răsăriteană nu beneficiau de un cadru structurat în care să-și manifeste apartenența. Arhiepiscopia Feleacului și Episcopia Vadului, ambele fondate în zone de locuire românească, au fost înzestrate cu edificii (sinteze ale goticului cu unele exigențe ale cultului răsăritean) și cu odoare destinate să servească aceluiași cult, li s-au destinat resurse care să le permită dăinuirea. Ștefan cel Mare a acționat ca un autocrat în virtutea unei vechi tradiții bizantine în care unul din atribuțiile esențiale ale domniei este constituit de sprijinul acordat bisericii ortodoxe prin patronaj și ctitorie. Ștefan nu și-a exercitat acest prerogativ doar aici, ci oriunde i s-a cerut, a considerat oportun sau a avut puterea să o facă, din Transilvania și până la Muntele Athos.

Monumentele istorice și de artă românească ale Transilvaniei, mărturiile și documente de neprețuit privind istoria și cultura noastră națională, subliniază existența unei vechi civilizații, afirmând cu pregnanță apartenența și legăturile continue în întregul spațiu locuit de români. Operele de artă și monumentele de arhitectură, picturile murale sau cele pe lemn, împreună cu măruntele obiecte de podoabă, fragmente de țesături sau piese de argintărie, “zăcând uneori prin unghere ascunse, uitate și neînțelese, sunt chemate toate să reînvie trecutul românesc sub multiplele lui aspecte, completând, sau chiar suplinind uneori, lipsa sau sărăcia mărturiilor scrise”.

Istoria Transilvaniei nu poate fi concepută decât în cadrele istoriei generale românești, în strânsă și în permanentă interdependență cu cea a voievodatelor din spațiul extracarpatic.

În anii care au urmat luptei de la Baia (1467), Moldova și Transilvania se apropie tot mai mult. Ștefan cel Mare a trimis la începutul anului 1474 un sol la curtea regelui Matia Corvinul. Lupta de la Vaslui, de la începutul anului 1475, la care participă un însemnat număr de transilvăneni, ne confirmă legăturile de bună vecinătate, precum și dorința comună de a lupta împotriva turcilor. Necesitatea luptei antiotomane i-a făcut pe cei doi conducători să se apropie cu înțelegere unul față de celălalt, să uite vechile conflicte și să semneze la 12 iulie 1475 un tratat de alianță ofensivă și defensivă îndreptat împotriva turcilor. În urma relațiilor prietenești, Ștefan cel Mare dobândește în Transilvania două importante domenii, Ciceul și Cetatea de Baltă, împreună cu numeroase sate.

Relațiile domnului Moldovei cu Transilvania vecină au continuat să fie la fel de strânse și după 1490, anul morții regelui Matia Corvinul. Ele se manifestă cu vigoare în perioada 1493-1499, când în fruntea voievodatului Transilvaniei se afla

Bartolomeu Dragfi, din familia maramureșeană a Drăgoeștilor, pe care Letopisețul anonim îl numește “cuscrul cu Ștefan Vodă”.

Ultimul sfert al secolului al XV-lea și primii ani ai secolului următor, inaugurează o epocă nouă în istoria românilor transilvăneni. Stăpânirea efectivă a unor întinse ținuturi, influența marelui voievod moldovean, era o realitate prezentă pe tărâmul vieții politice și spirituale a românilor din Transilvania, și nu numai a lor, ci a tuturor locuitorilor voievodatului. Sașii brașoveni sunt aceia care la 26 aprilie 1478 îl cheamă pe domnul Moldovei “cu mare dor și dragoste” “să facă bunătatea să se apropie de această țară” spre a o apăra de pericolul otoman, socotindu-l pe Ștefan cel Mare “ales și trimis de Dumnezeu pentru apărarea și cârmuirea Transilvaniei”. Secuții au fost mereu prezenți în oastea lui Ștefan, voievodul Moldovei fiind considerat stăpân al scaunelor secuiești. Cu atât mai trainice au fost legăturile și atașamentul românilor ardeleni față de viteazul domn moldovean. Marele voievod, s-a dovedit un neobosit protector și ctitor. Ștefan cel Mare, strănepot al maramureșanului Bogdan Voievod, era stăpân al cetății Ciceului, cu un domeniu de peste șazeci de sate de pe Valea Someșului, din Țara Lăpușului, ori din Câmpia Transilvaniei. Conscripția Cetății Ciceului din 1553 publicată de David Prodan menționează un număr de 63 de sate care în epoca ștefaniană făceau parte din domeniul cetății. Din bazinul Someșului Mare, în regiunea aflată la nord-est de orașul Dej, erau următoarele localități: târgul Reteag, satele Uriu, Cristeștii Ciceului, Coldău, Bața, Ciceu-Mihăiești, Mănășturele, Sănmărgărita, Mica, Urișor, Ciceu-Giurgești, Negrilești, Ambriciu, Hășmașu Ciceului, Ilușua, Lelești, Ciceu-Corabia și Gârbăul Dejului. În vecinătatea orașului Gherla erau satele Băița, Orman și Vaida Cămăraș. Pe valea Someșului și a afluenților săi de la vest și nord-vest de Dej au aparținut domeniului Ciceului următoarele localități: Jichișu de Sus, Suarăș, Șomcutu Mic, Peștera, Bogata de Sus, Bogata de Jos, Vad, Coplean, Sălișca, Căseiu, Chiuiiești, Strâmbu, Cățău, Muncel, Goștila, Căpâlna, Gălgău, Bărsău Mare, Glod, Dăbâceni, Dolheni, Ileana și Poiana Blenchi. Din Țara Lăpușului aparțineau domeniului stăpânit de Ștefan cel Mare localitățile: Târgu Lăpuș, Dămăcușeni, Suciul de Sus, Suciul de Jos, Dobricu Lăpușului, Libotin, Rogoz, Dumbrava, Borcut, Vălenii Lăpușului, Vima Mare, Drăghia, Baba, Rohia și Răzoare.

Domeniul Cetății de Baltă a fost primit de Ștefan cel Mare de la regele Matia Corvinul, dar înstăpânirea Moldovei s-a făcut abia după 1492. Din vastul Domeniu de la sfârșitul secolului al XV-lea, în 1553 mai făceau parte târgul Cetatea de Baltă, satele românești Feisa, Crăciunelu de Sus, satele săsești Tătărlăua, Veseuș și satele mixte Cornești și Sântămărie. În timpul stăpânirii lui Ștefan, din domeniu mai făceau parte satul săsesc Boian și cel unguresc Dămbău, împreună cu numeroase alte sate.

Din vremea în care marele Ștefan și urmașii săi erau stăpâni la Ciceu și Cetatea de Baltă se păstrează mai multe vestigii simbol. La începutul secolului XX, în biserica reformată din Uriu

(județul Bistrița-Năsăud), un relief în piatră înfățișând bourul Moldovei pe un scut heraldic era păstrat la loc de cinste în parapetul amvonului. Această prețioasă relievă, ce provine neîndoiește de la cetatea Ciceului, se află în prezent la Muzeul Național de Istorie al României. Bourul Ștefanian marchează poarta carosabilă de la fortificația bisericii evanghelice din Boian (jud. Sibiu), stema Moldovei fiind amplasată, de asemenea, și deasupra portalului nordic de acces în lăcașul de cult al comunității săsești de aici. Această prezență heraldică presupune un gest votiv din partea voievozilor stăpâni ai Cetății de Baltă, de domeniul căreia aparținea și satul Boian (Bonnesdorf).

La numai 10 km de Cetatea de Baltă, în satul Dămbău (Kükül?dombo, jud. Mureș), în turnul bisericii unitariene, s-a păstrat până la primul război mondial (când a fost rechițiționat de autoritățile militare ungare) un clopot din secolul al XV-lea ce avea o inscripție cu litere chirilice. Textul în limba slavonă nota că acest clopot a fost făcut de către boierul moldovean “Ioan Păharnicul”, pentru biserica unei localități menționate, la fel ca și anul confecționării.

Posesiunea efectivă a unor întinse ținuturi locuite de români, patronajul cultural al domnului Moldovei au înlesnit apariția și realizarea unei ambiante favorabile în care viața religioasă a cunoscut o evoluție ascendentă. Ca urmare, în apropierea domeniului moldovenesc al Ciceului, sau chiar pe teritoriul aparținător, apar mai întâi la Feleac, iar apoi la Vad, două centre episcopale românești, susținute prin aportul ctitoricesc și daniile acordate de Ștefan cel Mare și de urmașii săi.

Tradiția, confirmată de documente de epocă, atribuie construirea bisericii episcopale din Feleac marelui voievod moldovean Ștefan cel Mare. Ridicarea bisericii reședință episcopală poate fi plasată, ținând seamă de evenimentele istorice, înainte de 1488, în timpul arhiepiscopului Daniil, amintit de inscripția slavonă scrisă pe filele Tetraevangheliarului manuscris, publicată pentru prima oară de Timotei Cipariu: “Cu voia Tatălui și

continuare în pagina 14 ➔

Arhitectură și arheologie: colaborări și rezultate

■ Florin Fodorean

CORNELIA BĂRBULESCU

Arhitectura militară și tehnica de construcție la romani.

Castrul de la Potaissa

Cluj-Napoca, Editura Napoca Star, 2004

Se împlinesc anul acesta 33 de ani de când singurul castru legionar roman din Dacia, liber de construcții moderne, a beneficiat de săpături sistematice, conduse de profesorul Mihai Bărbulescu. Publicarea rezultatelor cercetărilor arheologice nu s-a lăsat așteptată, în trei cărți și mai multe studii. Iar foarte recent a apărut lucrarea arhitectei Cornelia Bărbulescu, *Arhitectura militară și tehnica de construcție la romani. Castrul de la Potaissa*.

Lucrarea debutează cu o *Introducere*, urmată de o prezentare clară și concisă în legătură cu fortificația romană de pe Dealul Cetate: *Castrul de la Potaissa*. Descrierea este însoțită de planuri ale castrului, clădirii comandamentului și termelor, toate aduse la zi.

Primul capitol al lucrării, *Rigoarea arhitecților militari romani* dezvoltă patru aspecte esențiale: planul regulator al castrului, planul regulator al clădirii comandamentului, unitatea de măsură utilizată în castru, punerea în operă a planului și corectarea erorilor. La Potaissa s-a transpus pe teren un plan de castru elaborat în „birourile centrale” ale armatei romane, observație argumentată cu o demonstrație prin care autoarea evidențiază geniul ingineresc roman. Doar cu rigla și compasul, topografii militari au realizat în teren un castru cu forma unui dreptunghi de temă $\sqrt{2}$ și o *principia* (clădirea comandamentului) cu forma unui dreptunghi de temă $\sqrt{3}$. (primele din seria dreptunghiurilor dinamice ale lui Hambidge). De asemenea, blocul de piatră corespunzător poziției gromei în castru marchează pe axul longitudinal „secțiunea de aur”. O serie de exemple privind dimensiunile unor elemente de construcție, edificii și complexe săpate în castrul de la Turda permit concluzia că unitatea de măsură folosită la Potaissa a fost *pes Monetalis* (29,57 cm).

Partea a doua a lucrării, intitulată *Reconstituiri* evidențiază, pe de o parte, pregătirea de arhitect autoarei, și pe de altă parte, rigurozitatea și exactitatea cu care doamna Cornelia Bărbulescu a reușit să interpreteze datele arheologice în scopul reconstituirii unor edificii importante din castru. S-a realizat reconstituirea grafică (axonometria) clădirii comandamentului, pornindu-se de la plan. Precizăm că *principia* castrului de la Potaissa, una din cele mai mari din Imperiul Roman (0,89 ha), a fost cercetată în întregime, anul acesta încheindu-se și lucrările de conservare la acest obiectiv important. Doamna Cornelia Bărbulescu a reconstituit intrarea în clădirea comandamentului. De asemenea, a calculat înălțimile construcțiilor de pe laturile de nord și sud, pornind de la capătul unui fus de coloană lisă, descoperit în săpăturile arheologice, ajungând la concluzia că aceste încăperi aveau înălțimea de 9-10 m. Pe baza descoperirii a trei bolțari (doi cu secțiune trapez isoscel și unul cu secțiune trapez drept), toți decorați pe una din fețe, s-au putut calcula deschiderile porților basilicii. Spre exemplu, poarta centrală de acces în *basilica* are o deschidere de 6,11 m. Din demonstrația și concluziile autoarei,

precum și din reconstituiri, ne putem în sfârșit face o imagine despre monumentalitatea clădirii comandamentului. Ne grăbim să adăugăm că pentru prima dată au fost reconstituite pe baza unor calcule trigonometrice *basilica*, sanctuarul și *aerarium*. Doar acum ne dăm seama de aspectul grandios al acestor construcții.

În partea finală a lucrării, *Tehnici și materiale*, autoarea se ocupă de fundații și ziduri, pardoseli, bolți, bolți cu cofraj pierdut, sistemul de încălzire cu hipocaust. Remarcăm, în primul rând, rigoarea cu care ne este prezentată semnificația unor termeni care desemnează tehnici de construcție din antichitate, cu observațiile concrete ale aplicării lor la Potaissa. Este discutat și un alt aspect interesant, legat de clădirea comandamentului, și anume acela al existenței unor reperi de așezare a blocurilor de piatră în vederea realizării elevației zidurilor. Arhitectul Cornelia Bărbulescu observă foarte bine detaliile constructive: existența rosturilor de tasare, pentru evitarea fisurării fundației prin forfecare, în cazul unor încălcări mult diferite pe traseul aceleiași fundații, și modalitatea în care inginerii constructori romani au realizat racordarea fundațiilor. O serie de descoperiri de tuburi pentru bolți i-au permis autoarei reconstituirea unor bolți cu cofraj pierdut, sistem care ajunge în Dacia din nordul Africii în timpul împăratului Septimius Severus, prin intermediul militarilor africani. Tot pe baza cercetărilor din *principia* și terme este analizat sistemul de încălzire cu hipocaust și se realizează o statistică privind raportul dintre suprafața încăperilor și suprafața

subsolurilor încălzite la clădirea comandamentului.

Rigoarea și acribia de arhitect au produs o carte utilă celor interesați de arheologia romană, dar nu numai acelora, fiindcă avem de-a face, în fond, cu o demonstrație a potențialului arhitecților și constructorilor romani în a realiza edificii uluitoare. Pe de altă parte, surprinderea în planul castrului de la Potaissa a „numărului de aur”, a traseelor regulate și a dreptunghiurilor dinamice, înseamnă o neașteptată reluare – în plină epocă romană imperială – a străvechilor relații pitagoreice dintre mistică, geometrie și arhitectură.

Cu această carte, publicațiile Institutului de Studii Clasice de pe lângă Universitatea „Babeș-Bolyai” au ajuns, într-un singur an, la patru volume.

Căutare de sine

■ Ion Cristofor

FLORIN NICOLAE CÎRȘTEA

Caută-mă acolo unde nimeni nu m-a găsit
Cluj-Napoca, Editura Napoca Star, 2004

O căutare febrilă a sinelui, a propriei identități, fundamentează demersurile poetice ale tânărului Florin Nicolae Cîrștea, ale compozițiilor sale reflexive. Meditația sa face din faptul poetic un complement direct al ființei, un gest imperativ al identificării, al definirii diverselor aspecte ale alterității. Volumul lui de debut, *Caută-mă acolo unde nimeni nu m-a găsit*, inaugurează un periplu ontologic în care aceste prime exerciții, cu un evantai de teme marcate de obsesii constante, sunt mereu subordonate nevoii de definire a unui eu dilematic.

Solitar, Florin Nicolae Cîrștea nu pare deloc să fie preocupat de căutările tovarășilor săi de generație. Diversele „fracturisme”, „milenarisme”, „postavangardisme”, alte orientări generaționiste nu i-au atras în nici un fel atenția. Lirismul pe care-l cultivă se fixează într-o formulă ce funcționează după mecanisme mai calme, ce nu țin să revoluționeze lirica actuală sau să bulverseze scara de valori, zgâlțâită de tot soiul de troțkiști provinciali, sâstisiți de literatura română încă înainte de a fi digerat buchea manualelor.

În continuitatea unei lirici colocviale, în care printre posibilele modele autohtone figurează Marin Sorescu și Nichita Stănescu, Florin Nicolae Cîrștea se distanțează de sine însuși printr-o cufundare în apele amniotice ale unei identități precare și incerte. Poetul se identifică uneori cu ipostaza modestă a unui „stăpân pe nimic”, metaforă ce concentrează un gest de refuz al oricărei poze teribiliste: „Ce bine era când nu existam, / nici noapte nu era / nici zi nu respiram. / Eram undeva / aflat nicăieri / și nimeni n-avea despre mine / păreri. / Eram ultimul dintre ai mei / și întâiul cu păcat / dintre cei ce nu se născuseră / și cei ce n-o vor cunoaște / vreo dată”. / Nu exista timp ce să-mi aparțină / alții-l trăiau / asupriți de lumină / străină. / Te naști fără voce / trăiești un destin / nimeni nu te întreabă dacă vrei / mai mult / sau mai puțin.”

Eul poetic își aproximează alcătuirea ființei prin apelul la aluzii biblice („la început n-a fost nimic”), la sugestia unei confundări cu miezul „fierbinte” al unei magme verbale austere, cu o „flacără de cuvinte” (*Geneza*). Gestică sumară a poetului „colecționar de cuvinte” se ascunde într-o „cumintenție” ce își refuză marile elanuri retorice sau imaginative. Temperamental, poetul e un reflexiv ce-și refuză un destin orgolios. Deși originar din sud, poetul e o sensibilitate retractilă,

un solitar fascinat de o lume a umbrelor, retras în sine, "venerând cu soapte amare / zeul singurătății" - după cum se autodefiniște în poezia intitulată *Îngelare*. "Condamnat la necuvânt", un "înecat" în "propriile zile", poetul se reține într-o voluptate a anonimatului, a gesturilor mărunte, cu o permanentă tentativă de dedramatizare a discursului liric. Postura de damnat al unei căutări obstinate în bezna interioară e abia sugerată într-o poezie precum *Zăcămint de cuvinte*: "Astăzi, am coborât în mine / ca într-o mină, / căutând zăcămint de cuvinte. / Un singur filon am găsit / mai în stânga mea / aproape de casa sufletului, / de unde / galeriile nu coboară / ci urcă, deasupra, / în osul culorii / acolo unde / orice amintire născută / omoară tinerețea".

Marca de obsesie timpului devorator, lirica tânărului autor e remarcabilă prin simplitate și discreția ei constitutivă, printr-un refuz hotărât al etalării impudice a subiectivității, a spasmelelor eului. De altfel poetul mizează adeseori pe scrie-

rea unor micropoeme în care esențială este sugestia delicată, în spirit de haiku: "Clopotele schingiuiau / timpul / departe, urlând / un destin se termina" (*Nelegiuire*). Finețea notației e remarcabilă, mai ales în poemele fără titlu, din care cităm un singur exemplu, edificator pentru tendința sa spre esențializare, spre o expresie concentrată, sintetică: "Ieri, / mi-am pierdut / umbra... / Doamne, / ce singur / mă simt / pe lume".

Textul devine aici o metaforă a eului, o prelungire austeră a ființei. Chiar dacă Florin Nicolae Cîrstea preia unele ticuri ale autorului *Necuvintelor* - prin excesiva utilizare a unei particule negatoare (ca în poezia *Pierduți de alb*), printr-o păgubitoare tendință spre filosofare, poezia sa dovedește o reală sensibilitate, cu numeroase note personale ale discursului liric. Debutul său cu volumul *Caută-mă acolo unde nimeni nu m-a găsit* atrage atenția asupra unui poet discret, dar autentic.

Turcologia contemporană

■ Tudor Sălăgean

Studii și cercetări de turcologie contemporană.
Omagiu profesorului Mihai Maxim
coord. Călin Felezeu
Cluj-Napoca, Editura Tribuna, 2004

Forța unei culturi naționale este susținută atât de numărul și calitatea personalităților și instituțiilor care o promovează, cât și de lărgimea și diversitatea deschiderilor sale, de dezvoltarea interesului, sensibilității și aptitudinilor necesare pentru a investiga alte orizonturi culturale și a percepe alte valori umane, de capacitatea de a își însuși experiența acestora în interesul propriei sale dezvoltări. La acest capitol, cultura românească este, încă, una care se străduiește să depășească provincialismul, progresele intermitente înregistrate pe parcursul secolului al XX-lea nereușind să înlăture consecințele unei întârzieri culturale pentru a cărei depășire ar fi nevoie de un efort cu mult mai susținut.

Din această perspectivă, omagierea unei personalități de anvergura istoricului Mihai Maxim - profesor la Universitatea din București, profesor asociat al Universităților din Istanbul, New York (Columbia) și Veneția, președinte al Centrului de

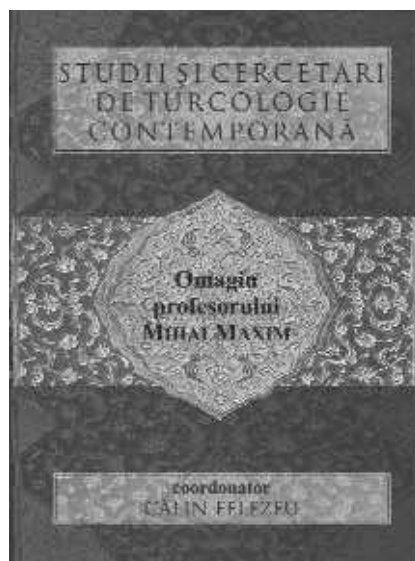
Studii Turce din București (înființat la inițiativa sa încă din anul 1985, purtând pe atunci denumirea de Laborator de Studii Otomane), membru al Comitetului Executiv al Asociației Internaționale pentru Istoria Economică și Socială a Imperiului Otoman și a Turciei și membru fondator al Comitetului Asociației Internaționale pentru Studiul Civilizației Islamice în Balcani - este cu atât mai necesară și mai binevenită. Lumea turco-otomană, în a cărei studiere Mihai Maxim este, cu certitudine, unul dintre marii specialiști mondiali ai momentului, este una a cărei cunoaștere contribuie în cel mai înalt grad la cunoașterea propriei noastre lumi. O lume care a influențat profund și durabil evoluția spațiului sud-est european, care a creat o civilizație complexă și triumfătoare, influențând dezvoltarea spațiului românesc timp de aproape o jumătate de mileniu; o lume care a asimilat valori românești și a sprijinit dezvoltarea acestora. Această îndelungată experiență comună este una pe care avem uneori tendința de a o respinge, considerând-o o trădare a europenismului nostru. Atitudine greșită și nefolositoare, care ne îndepărtează de una dintre cele mai importante caracteristici ale devenirii noastre istorice: aceea de punte de legătură între Răsărit și Apus.

Faptul că acest volum omagial apare la Cluj, într-o realizare editorială de aleasă ținută, datorată editurii „Tribuna”, reprezintă o premieră și, în același timp, un semnal încurajator. Coordonatorul său, profesorul dr. Călin Felezeu, este cel dintâi (și, până în prezent, singurul) specialist în turcologie din acest centru universitar care, iată, începe să își extindă cu succes activitatea de cercetare către direcții care îi erau până acum străine. Perseverența de care el a dat dovadă în promovarea cercetărilor din acest domeniu, cadența mereu sporită a acțiunilor desfășurate până acum și, fără îndoială, succesul acestora (pentru care însuși volumul pe care îl prezentăm este un grăitor exemplu) ne îndreptăcesc să sperăm că momentul în care cercetarea turcologică va putea fi instituționalizată și în cetatea universitară a Transilvaniei nu este departe.

Deschis printr-un salut al lui Halil Inalcik, „patriarhul osmanisticii mondiale”, urmat, în aceeași secțiune introductivă, de prezentarea activității profesorului Mihai Maxim (Bogdan

Murgescu) și de bibliografia lucrărilor acestuia (Aurel Vilcu), volumul reunește, prin meritul coordonatorului său, un număr de 15 lucrări în limbile română, engleză, franceză, italiană, turcă și germană, realizate de specialiști în domeniu de la universități și institute de cercetare de prestigiu. Studiile consacrate analizei unor piese arheologice (Eugen Nicolae, Pavel Bârnea) și cercetările de numismatică turco-osmană (Aurel Vilcu, Kenneth M. MacKenzie) sunt însoțite de contribuții în domeniile vocabularului curții otomane (Giampiero Bellingeri) și literaturii orale a turcilor din Dobrogea (Mehmet Naci Önal). Numeroase sunt lucrările care tratează istoria diplomatică a secolelor XVIII-XIX, remarcându-se prin clarificările pe care le aduc și prin contribuțiile documentare inedite (Sándor Papp, Akitsu Mayuzumi, Sinan Kunalalp, Armand Goșu, Silvana Racheru). Evoluția turcologiei românești până la mijlocul secolului al XX-lea este analizată într-un dens articol avându-l ca semnatar pe Dan Prodan. Giuseppe Cossuto oferă o succintă prezentare a statutului musulmanilor din Europa de Est în perioada comunistă, iar Călin Felezeu, coordonatorul volumului, realizează, dintr-o perspectivă înnoitoare, o analiză a imaginii Imperiului Otoman în istoriografia transilvăneană a secolului al XVIII-lea. Întrucâtva îndepărtat de tematica volumului, însă documentat și folositor este studiul consacrat de Avram Andea carierei și activității episcopului Iosif Stoica al Maramureșului (1690-1711). Cu adevărat excepțională este contribuția Cristinei Birsan (*Dimitrie Cantemir and the Islamic World. Some Conclusions*), care analizează îndelungată și ramificată tradiție istoriografică, prea puțin cunoscută până acum, care a stat la originea remarcabilelor lucrări consacrate de principele moldovean istoriei și civilizației otomane.

În pofida relativei sale eterogenități, volumul are multe lucruri de oferit specialiștilor în turcologie și osmanistică, istoricilor diplomației, istoricilor în general. Mai mult decât orice, el reprezintă însă un binemeritat omagiu adus unei personalități culturale de excepție, pe care istoricul Bogdan Murgescu o caracterizează prin următoarele cuvinte: „Sunt savanți a căror viață se confundă cu opera scrisă pe care o lasă posterității. Alți învățați strălucesc mai mult prin înrăurirea pe care o exercită asupra colegilor lor de diferite generații, stimulează vocații și „fac școală”. Mai rar sunt situațiile când una și aceeași persoană se evidențiază în egală măsură pe amândouă aceleași planuri. Profesorul Mihai Maxim este unul dintre aceste cazuri fericite.”

Tribuna și ctitorii ei

■ D. Vatamaniuc

Scrisorile pe care le reproducem mai jos s-au publicat, împreună cu altele, la care ne vom referi în volumul: E. Gluck, G. Neamțu, D. Vatamaniuc, *Studii și documente privind activitatea lui Ioan Slavici* (I-II, Arad 1976), cu circulație restrânsă. Scrisorile le reproducem după originalele de la Academia Română.

Istoricii presei noastre situează *Tribuna* între cele mai importante cotidiene românești în secolul al XIX-lea și explicația s-ar găsi în faptul că la conducerea sa a stat o personalitate de numele căreia se leagă statutul său aparte. O comparație s-ar putea face cu *Timpul*, condus de Eminescu în epoca de glorie a cotidianului bucureștean. Slavici mărturisește însă, în repetate rânduri, că *Tribuna* nu era opera sa sau numai a sa și îi invocă – și evocă – pe Ioan Bechnitz și Diamandi Manole. Memorialistica sa este revelatoare în această privință, iar corespondența cu contemporanii îmbogățește informația.

Slavici îl întâlnește pe Ioan Bechnitz la Viena, în timpul studiilor universitare și face cunoștință cu el prin intermediul lui Eminescu în cercul studenților bucovinieni. Memorialistul îl evocă în *Lumea prin care am trecut* și găsim și în manuscrise un articol [*Eminescu și Ioan Bechnitz*], cu aprecieri privind orizontul lor intelectual.

„Ioan Bechnitz e omul celor mulți necunoscut – îl evocă Slavici în *Lumea prin care am trecut* – care în Ardeal a pornit mișcarea culturală a poporului român și a condus-o timp îndelungat cu pricepere și cu râvnă neistovită. El era fiul unui negustor, care-n timpul Eteriei s-a refugiat de la București la Sibiu, unde a rămas și după ce-n Țările Române au urmat domni pământeni și și-a agonisit o avere însemnată. Crescut ca «băiat de bani gata», Ioan Bechnitz a făcut după îndrumări primite de la Șaguna, studii universitare la Viena și în Germania.” Și-a făcut o pregătire intelectuală de excepție însă nu cu scopul să profeseze, poate și după exemplul lui Eminescu, într-o specialitate sau alta. Colaborează, după întoarcerea de la studii, la *Telegraful român* și la *Foisoara „Telegrafului român”*, unde respinge cu argumente filologice, sistemul etimologic al lui Timotei Cipariu și scoate încheierea că limba propusă de el nu s-a vorbit, nu se vorbea și nu se va vorbi niciodată de poporul român. Înființarea *Tribunei* se înscria pentru el ca un eveniment de prim ordin, care dădea sens existenței sale. Intelectual fără familie și-o descoperă în redacția *Tribunei*, căreia i se consacră în întregime. Stabilește titlul ziarului, comandă literele de la Viena și supraveghează cu severitate procesul redacțional și editorial. „Bechnitz, care de la 8 la 12 și de la 3 la 5 stă în redacție – îi scrie Slavici lui Ioan Bianu în iulie 1887 – caută material, revizuieste până și cea mai mică notiță, se ceartă cu zețarii, cu băieții din tipografie, aleargă la poșta și-n telegraf, când se ivește vreo incurcătură, face, în sfârșit, cât trei, ca ziarul să apară la timp, să fie bine informat și în curent cu faptele zilei, ca să nu se strecoare în el ceva.”

Ioan Bechnitz intuiește în G. Coșbuc viitorul poet de la prima strofă versificată trimisă la redacție și semnată Boșcu, un nume care nu

spunea nimic. Demersurile sale energice conduc la descoperirea poetului și aducerea lui în redacție. Bechnitz nu admite, după ștergerea poetului din buget, să fie scos din redacție. Slavici se vede nevoit, în această situație, să-l plătească pe Coșbuc din diurna sa ca editor al documentelor adunate de Eudoxiu Hurmuzachi.

Situația financiară a *Tribunei* nu a fost întodeauna dintre cele mai bune, cum se desprinde din corespondența lui Slavici cu Ioan Bianu, însă și cu Eugen Brote, V. Mangra și alte câteva persoane. Salvarea venea, în asemenea momente, tot de la Bechnitz. „Iar când aveam să facem vreo plată – arată Slavici în aceeași scrisoare către Ion Bianu – și cassa era goală, tot Bechnitz da – anticipațiune, ca să nu se simtă că situația Institutului e compromisă.”

Situația financiară a *Tribunei* devenise în decembrie 1889 deosebit de critică și se discuta de sistarea ei. Bechnitz face propunerea ca ziarul să fie scos sub formă de broșură, ca publicație periodică cu apariție la 1 și 15 ale lunii. Tot Bechnitz vine însă cu o a doua propunere, care se acceptă. „Acum însă Bechnitz – îi scrie Slavici lui Ioan Bianu în 1 decembrie 1889 – a venit cu o nouă idee. Publicăm *Tribuna* cu abonații pe care îi avem acum, fără ca să mai ținem pe Coșbuc și fără ca eu să iau onorariu.” Slavici îi scrie lui Maiorescu și Coșbuc este trimis la București ca să se stabilească aici. Câțiva ani mai târziu vor scrie împreună: Slavici, Caragiale și Coșbuc *Vatra*, una din frumoasele reviste românești. Tribuniștii vor pune în aplicare și prima propunere și spre a evita falimentul publicației lor, o scot sub formă de broșură, în 1893-1894.

Susținătorii *Tribunei* erau intelectuali cu studii în țările apusene și cu o bună pregătire în specialitatea lor. Eugen Brote era doctor în științele agricole de la Altenburg. Aurel Brote face studii juridice la Viena și Graz, Dimitrie Comșa își face pregătirea în economie, în Germania, iar Simeon Popescu în teologie la Universitatea din Leipzig. Ioan Bechnitz ocupa un loc aparte prin pregătirea sa intelectuală cu o deschidere largă spre viața politică, culturală și artistică. Se primeau la redacția *Tribunei* lucrări de diferite domenii. Slavici oprea întodeauna un exemplar pentru Bechnitz. În scrisoarea sa către Ioan Bianu din 9/12 iunie 1887, îl informa că din cărțile trimise, un exemplar îl dă „amicului meu Bechnitz, ca unuia dintre pușinii oameni care știu să-l prețuiască.”

Ioan Bechnitz se distingea în gruparea tribunistă și prin cultul pentru cartea rară din diferite domenii. Slavici îl informa pe Ioan Bianu în scrisoarea din 5/7 noiembrie 1889, că Bechnitz avea „o incunabulă de la 1490, exemplar foarte bine conservat, *Instituțiile Veneției* și încă câteva cărți vechi, dintre care una legată în palimpsest.” Dorea să le doneze Academiei Române, dacă aceasta nu le avea. Ioan Bianu îi răspunde lui Slavici că nu figurase în colecțiile Academiei Române. „Alaltăieri am trimis lada cu cărțile lui Bechnitz – îl informează Slavici pe Ioan Bianu, în scrisoarea din 16/28 1889 – : sunt cinci bucăți, incunabula și alte patru cărți privitoare la știința dreptului, toate din secolul al XVI-lea.” Ar fi important de identificat donația lui Bechnitz în fondurile Bibliotecii Academiei Române.

Diamandi Manole se situa la cealaltă extremă sub raportul pregătirii intelectuale academice. „Negustor cu deosebire priceput în ale sale – scrie Slavici în articolul *Serbarea de la Putna* – el știa să-și chivernisească treburile, nu se avânta niciodată, ci se mulțumea cu câștig mic, dar sigur. Tot așa în relațiile sale personale, precum și în viața comună, el era cu inima deschisă și bună – credință, căuta todeauna restabilirea bunei înțelegeri și vorba lui prețuia mai mult decât subscrierea întărită cu martori și cu pecete; întreprinderea la care lua și el parte era sigură de reușită.”

Tribuna era o întreprindere a unui grup de intelectuali transilvăneni fără poziții economice importante – cu excepția lui Ioan Bechnitz – în orice caz nu în măsură să scoată o publicație și încă una cotidiană. Susținerea materială a ziarului nu putea veni decât prin abonamente. Sarcina aceasta și-o asumă, prin statutul său social, Diamandi Manole, care asigura susținerea materială a ziarului și salvarea sa de la faliment. Din cele 11 scrisori pe care le trimite lui Slavici între 1884 și 1889, șase interesează îndeaproape discuția noastră.

Scrisoarea cu care deschidem acest grupaj, îl are pe Diamandi Manole angajat în susținerea financiară a *Tribunei*, prin toate mijloacele care îi stăteau la îndemână. Statutul său social, cu întinse relații în administrația de stat și în viața politică, îl favorizează să obțină rezultate financiare importante, de fapt singurele care asigură apariția coridianului sibian.

Diamandi Manole îi propune lui Slavici, chiar în prima sa scrisoare din 8/20 aprilie 1884 să inaugureze apariția *Tribunei* cu un apel către public, în are să treacă pe fondatorii ziarului. Slavici dă curs acestei propuneri și deschide primul număr al *Tribunei* din 14/26 aprilie 1884 cu editorialul *Către publicul român*, în care trece și numele celor 10 fondatori: Ioan Bechnitz, Aurel Brote, Eugen Brote, Ioan Dușoriu, Diamandi Manole, Simeon Mărginean, Ioan Neagoe, George B. Popp, Ioan de Preda, Ioan Slavici.

Diamandi Manole era pentru Slavici „Nenea Manole” și îl consulta în acțiunile pe care le întreprindea. În scrisoarea din 5/17 ianuarie 1885 se declara de acord ca Slavici să țină prelegeri

publice, prin care se sporea prestigiul *Tribunei* și era gata să pregătească la Brașov toate condițiile pentru ținerea ei. Îi atrăgea însă atenția că fiind cunoscut ca „mare agitator” nu putea ține conferințe politice.

Procesele de presă ale *Tribunei*, care se soldau cu cheltuieli de judecată și mari amenzi bănești, nu-l nelinișteau pe Diamandi Manole, deși ele contribuiau în cea mai mare măsură la situația precară a ziarului. Luând cunoștință de procesul întemeiat *Tribunei*, cum se vede din scrisoarea sa din 5/17 ianuarie 1885, aștepta – și nu se îndoia – că i se oferea lui Slavici ocazia să condamne și în fața instanțelor judecătorești politica guvernelor maghiare.

Slavici transforma, în adevăr, apărarea în act de acuzare a politicii guvernelor maghiare. Curtea de jurați pronunță verdict de achitare pentru el și pentru Cornel Pop Păcuraru, redactorul responsabil. Guvernul maghiar desființează Curtea cu jurați din Sibiu și transferă cauzele sale Tribunalului regesc din Cluj. Curtea cu jurați de aici îl condamnă pe Cornel Pop Păcuraru în al doilea proces de presă al *Tribunei*, din mai 1886, la un an de temniță la Năsăud.

Scrisorile lui Diamandi Manole către Slavici îl arată apărătorul demnității naționale. În scrisoarea din 5/17 ianuarie 1887 ianuarie 1885, amintită mai sus, invocă „drepturile omului” și drepturile românilor de sub stăpânirea maghiară. Merge foarte departe în această privință și se declară împotriva cererii de grațiere a lui Cornel Pop Păcuraru, întemnițat la Năsăud. Argumentele sale în condamnarea politicii guvernelor maghiare nu sunt numai politice, ci și de ordin economic și financiar. Previziunea sa se va adevăra și Ungaria se va găsi prin politica sa față de naționalități cu finanțele secătuită, în ajunul primului război mondial.

Diamandi Manole numește articolele lui Slavici din *Tribuna*, nu întâmplător, *epistole*, iar pe adversarii ziarului îi caracterizează: *checichemeți*, cu alte cuvinte „oameni de nimic”. Nu era deprins cu mânuirea condeiului, cum se vede din aceste scrisori și nu avea reguli de ortografie. Avea însă expresii și cuvinte de proveniență populară de mare plasticitate, precum și numiri personale să caracterizeze anumite situații și pe contemporanii săi. Adversarii *Tribunei* continuau, în raport cu limba folosită de Slavici, să rămână „lipsiți de puștile cu cremene”; măsurile ineficiente luate de guvernele maghiare să redreseze economia, arătau că mergeau „din bute în bute”. O jucărie pentru copii, întâlnită pe străzile Vienei îi oferă prilejul, prin ineditul ei, să-i găsească o aplicare imediată la viața politică. Diamandi Manole este și singurul dintre tribuniști care avea pentru contemporanii săi o numire proprie, sau mai multe, în funcție de comportamentul lor. Profesorii erau: *Substantiv*, ziaristi și avocați, *Neguțătorii de vorbe goale*, I.C. Bratianu, *Babacu*, T. Maiorescu, *Notre ami*, Eugen Brote, *Lordu Palmerston*, Nicolae Cristea, *Pater Ambrosius*. Avea și pentru Slavici două numiri: *Liliac* și *Curier rusesc*, pentru că sosea cu trenul de seară și pleca în ziua următoare. Avea și pentru Ioan Bechnitz două numiri *Verdunung* (Ordin) și *Befehl* (Chemat la ordine), pentru faptul că cine intra în discuție cu el, nu-i rămânea decât să se recunoască învins.

Tribuna se înscriseră în cultura română ca una din publicațiile importante ale presei românești prin activitatea politică și culturală, operă a citorilor ei. Se recunoaște în Slavici, *spiritul rector* al cotidianului sibian, însă Bechnitz a condus cu pregătirea intelectuală și devotamentul ieșite din comun, viața internă a ziarului, iar Diamandi Manole i-a asigurat prin relațiile sale cu administrația și oamenii politici, susținerea materială. Este și epoca de glorie a *Tribunei*

sibiene. Slavici părăsește redacția în 1890, Ioan Bechnitz încetează din viață în 1898, iar Diamandi Manole în 1899. *Tribuna* mai apare până în 1903. 5 Tribuniști scot însă la Arad încă din 1897 *Tribuna poporului*, alt cotidian al lor. Se mută și centrul politic al românilor transilvăneni de la Sibiu la Arad – și aici se va pregăti și actul Marii Uniri din 1918.

[1]
Brașov, 8/20 april 1884

Stimabile amice,
Te salut cu: Christos a înviat!
Ieri am trimis amicului Aurel Brote mai multe liste, ale orașelor, din care nu-mi sosesc listele încă. I-am scris să te roage să cauți d-ta numai după cartea de adresă și în fiecare oraș să trimiți câte 20-25 numere.

Aseară mi-au sosit încă 5 liste și anume din Turnul Măgurele de la Prefectul G. Kirîțescu, care fiind amicul meu ne va face în tot județul multe abonamente. De la Iași de la Petru Rarcanu, profesor la Seminarul [de la] Socola; la Sibiu mai aveți lista trimisă de St. Emilian; să comparați ambele liste. Căci Iașii fiind oraș mare ce nume i-a scăpat unuia din vedere le-a notat celălalt și să nu trimitem la unul 2 numere.

din *Botoșani* lista de la Emanuel Leonescu prof. la Liceu.

Ieri i-am mai dat o adresă la Botoșani, Ioan Popescu funcționar la căile ferate. Acum D-ta vei aprecia dacă pe lângă E. Leonescu mai este de lipsă să trimiți liste pentru abonament și lui Popescu.

din *Târgoviște* de la Basiliu M. Dimitropolo, avocat, care, cum vei vedea, se oferă să-i trimitem liste să ne facem abonați.

din *Călărași* de la J. Brădescu, profesor, pe lângă listele ce le veți trimite d-lui, mai sunt de părere să trimitem liste și lui Epanimenda Peridi, Prefectul județului, căci sunt amic cu el și ne va face cu influența lui abonați

Acum, te rog să le dai îndrumări să scrie adresele *comunelor* cu adausul *județului* și România, adică acelei comune din districtul respectiv. Aici e locul fratelui Bechnitz să facă *forme acurate* ca să meargă *Tribuna* la adresa fiecăruia.

Cu stilul D-tale care place și atinge la inimă, Te rog să compui un *Apel* să-l tipărești cu subscrierile celor 10 fondatori pe o coală de hârtie, de poștă, cu care apoi să trimitem la fiecare domn din diferite orașe un convert pe poștă și listele de a îi face abonați.

Căci numai printr-un călduros apel la acei stimabili domni îi putem încălzi să se intereseze de cauza noastră. Și pe frații din România D-ta îi cunoști. Depinde de la modul delicat cum ne adresăm la ei, și D-ta încă vei aprecia ca din România trebuie să procurăm mai mulți abonați. Căci de la noi vor veni la ei mai târziu când vor auzi limba lui Slavici, acum fiind lipsiți pe la puștile cu cremene trebuie să mai adăstăm și să ne căutăm prin relațiile ce avem a ne face cât mai mulți abonați din România.

Aici îți alătur o *consemnare* generală despre numele D-lor, la care m-am adresat în *fiecare oraș* și despre cei de la care am primit liste.

La compunerea epistolei D-tale către ei, cred că este bine să menționezi că am trimis la toți domni *din lista trimisă de domnia ta ziarul* și apoi să-i rogi cu stilul savantului nostru Slavici să ne dea sprijinul lor la procurarea abonamentelor. Spune-i lui Aurel Brote să șteargă aceste 5 orașe de la care vă trimite azi listele din lista ce i-am trimis-o ieri. A căuta D-ta din cartea de adresă în acele localități *nume* susre a le trimite câte 10-15 numere. Vei trimite numai în

cele ce rămân în reștanță, adică de la cele ce până azi nu am primit răspuns, poate să mai sosească listele și din alte orașe, poate însă că nu vor să răspundă, în tot cazul este mai bine ca și în acele orașe să străbătem *Tribuna* la adresele pe care le vei crede D-ta că sunt mai bune după cartea scurtă.

De la Iași avem deja 2 liste mai adast de la 5 domni consemnări de amici ai lor, care cred că ne vor sprijini. Sosindu-mi, vi le înaintez, căci Iașii fiind oraș mare e bine să avem 7 ambasadori să ne facă abonați.

Fă acum, frate Slavici *Apelul* sau mai bine o scrisoare cu „Prea stim. Domni etc. etc.” și de 10 ori te sărut dulce și rămân devotat amic!

Diamandi
Ce zice de răspunsul dat de colegii de acolo? lui Cosma. E nostim și suntem cu Slavici împreună subscriși!!

B.A.R. I 30(1)/XXXII

[2]
Brașov, 7 mai 1884

Stimate domnule Slavici,
M-ai făcut curios, am mers de nerăbdare singur azi la poștă să iau nr. de miercuri al *Tribunei*, să citesc răspunsul avizat prin ultima d-tale epistolă, dar bag seama încă nu l-ai publicat. Voi vedea mâine.

Acum este bine, d-le Slavici să dai ordin după cele 2 liste tipărite cu numele d-lor senatori și deputați, deoarece Camerele s-au convocat și toți deputații vor fi în București. Să trimitem la fiecare senator și deputat *Tribuna*, de la nr.1 înainte până la nr. 10, pe adresa lor în București, cu adausul la nume *Senator, Deputat*, București. Apoi să rogi pe d-l Maiorescu ori Teodor Rosetti să roage ei din Cameră și Senat pe vreun amic al d-lor din [tre] senatori și deputați să intervie pe lângă colegii lor de a abona pe un an *Tribuna*. Căci 40 [de] lei le este lor un bagatel și noi putem lesne avea 150-200 abonați din Senat și Cameră. Te rog trimite d-lui Maiorescu sau T. Rosetti vreo 10-15 *Apeluri* cu liste, spre a ne face abonați în modul descris mai sus.

Asemenea la toți miniștri: Brătianu, Chițu, Aurelian, Lecca, Voinov, Câmpineanu etc. Fii bun, dă ordin să li se trimită *Tribuna* de la nr. 1 mereu înainte. Căci numai în modul acesta ne vom putea recomanda foaia și vom putea adăsta și cât mai mulți prenumărați. Numai cu abonații din Transilvania, Ungaria nu putem reuși nici sustine foaia, trebuie și <<milorzii>> din România să ne susțină, prin abonamente, foaia.

Salutări frățești de la al d-tale devotat.

Diamandi
B.A.R. I 30(2)/XXXII

[3]
Karlsbad, 4 sept. 1884

Iubite amice,
Sâmbătă în 30 august st[il] n[ou], am telegrafiat Administrației *Tribunei* să-mi trimită *Tribuna* până la 30 septembrie st[il] n[ou], aici.

Tot în acea zi am depeșat *Românului*, pe care azi l-am primit. Mă mir că Sibiu, fiind mai aproape, *Tribuna* încă nu am primit-o. Te rog dispune să mi se trimită regulat aici, până la 30 sept. st[il] n[ou]. Adresa mea Hans Kaiser Wilhelm, Karlsbad, Bohmen.

Locuiesc frumos peste drum de Parc, am un salon cu trei ferestre și balcon, cu mâncarea o ducem greu de tot, căci trebuie să țin o dietă strașnică, azi am ajuns la 4 pahare.

Deja simt că apele acestea calde îmi fac bine și sper că mă voi face deplin sănătos.

Viața aici este tare scumpă, deja numărul oaspeților a trecut 28.000, diferite lighioane, americani, brazilieni, ruși, englezi, francezi, spanioli, italieni, o întreagă expediție de bărbați și femei ale diferitelor națiuni.

Românii ca în toate băile nu lipsesc nici aici [și] sunt destui.

Timpul pe aici este frumos și zilele calde ici și colo în decursul zilelor ne mai plouă câteodată, dar soarele ne usucă în grabă.

Petrec bine cu un căpitan K.K. Schutzenan din Baden, amic vechi al meu, pe care l-am aflat aici, și prin el am făcut multe cunoștințe cu ofițeri din armata noastră.

Dejunăm, prânzim și cinăm împreună la Pupp, între flori și cascade, avem de vecină la masă pe baroneasa Worms, o germană de 20-22 de ani, o frumusețe clasică, de ai fi aici, sunt sigur că i-ai compune o nuvelă!

Înainte de a veni aici, am fost la București, unde am stat 20 de zile. În București am vorbit cu mai mulți bărbați distinși; am vorbit și cu unul din miniștri – toți au laudat ținuta *Tribunei* noastre.

Cu venirea mea la Sibiu, îți voi spune ce acum nu pot a-ți scrie.

Te rog spune la toți ai noștri salutările mele. Îmbrățișându-te sunt al D-tale devotat amic.

Diamandi Manole
B.A.R. I 30(3)/XXXII

[4]

Viena, 31 decembrie 1884

Stimabile amice,

Tribuna noastră, sub conducerea D-tale devine din zi în zi tot mai caracteristică.

Eu, din cauza bolii mele lipsesc 5 luni aproape de acasă. În acest timp de multe suferințe ce am îndurat din cauza bolii mele, am avut și multă bucurie și plăcere când îmi sosea *Tribuna* și când citeam articolele D-tale.

Eu, căscând gura pe Ring Strasse, am văzut un Elefant și am cugetat că este potrivit pentru D-tale de „Crestkindel”, dar și foarte caracteristic, având pe spinare două călimări.

Cu poșta de astăzi l-am expediat franco la adresa D-tale.

Când vei avea poftă să le dai cescemeților peste nas, să faci bine să moi pana în călimara dinspre botul Elefantului, iar când îi vrea să-i speli cu săpun mai fin [să înmoi pana] în călimara dinspre coada Elefantului.

Cum te văd cu calci încet, dar calci cu înțelepciune ca și Elefantul.

Ești mic de stat, suie-te deci călare pe Elefant, mergi cât vei vrea de încet, dar dă mereu ca și Elefantul, cu botul, până vei curăți calea și că o vei curăți în curând, sunt sigur.

Eu mă aflu aici din zi în zi mai bine, profesorul Ulzman, care mă tratează ne-a asigurat că până în 2-3 săptămâni crede să mă facă deplin sănătos. Atunci, frate Slavici, am înviat din morți, căci boala mea era foarte periculoasă. Aproape dacă nu o căutam să [nu-] mi atace rinichii, atunci îi cântau popii lui Daâiamanțelule vecinica pomenire.

La Carlsbad am făcut cunoștință cu mai mulți prusieni. Un căpitan de artilerie din Berlin m-a botezat „Diamanzelule” și mi-a spus pe lângă multe lucruri și următoarele: „Când erau austriecii noștri la Frankfurt, în garnizoană, ei la toate erau *cei din urmă*, prusienii le-au făcut cântecul următor: ca bațjocură [urmează 3 versuri în germană, indecifrabile].

Am petrecut foarte bine cu acei diavoli de prusieni.

Acum doresc să fiu sănătos și să vă văd pe toți amicii de acolo.

Sfintele sărbători să le petreceți cu bucurie și deplină sănătate la mulți ani.

Spune-le salutările mele lui Cristea, Aurel, Eugeniu și lui [cuvânt indecifrabil] nostru.

Cu aceste îmbrățișându-te rămân al D-tale devotat amic.

Diamandi Manole.
B.A.R. I 30(4)/XXXII

[5]

Viena, 5/17 ianuarie 1885

Stimabile amice,

Mă refer la ultima mea epistolă din 31 decembrie cu care ți-am trimis și o lădiță cu un mic suvenir din parte-mi.

Ieri primind *Tribuna* am văzut că la 3 febr[uarie] ș[til] n[ou] aveți onorul să stați înaintea juriului.

Tare mă interesează să știu de ce v-au făcut cheschemeții proces, pentru care anume articol. Fii bun și-mi arată ce să-l mai citesc de 2 ori.

Nu mă îndoiesc că D-tale îți place foarte acest alișvarism, căci o să ai bună ocazie să le faci logosuri de nedreptățile și călcările legii ce fac etc. etc.

Și că vei ieși fată mare față de ei nici nu mai încapе vorbă.

Aștept acum cu mare nerăbdare să vă citesc pledoariile – dar până atunci sunt foarte curios să-l citesc acel articol.

Îți doresc în Anul Nou toată fericirea și să ajungi 101 de ani.

Te salut frățește
Diamandi Manole
B.A.R. I 30(5)/XXXII

[6]

Brașov 7/II 1886

Lubite amice

Mă iartă și D-ta că nu ți-am răspuns până astăzi la ultima D-tale epistolă.

Că lucrezi cât șapte am văzut și eu și văd toți atâția câți citesc *Tribuna*, dar și toți recunosc că un asemenea ziar nu au avut românii din Monarhie și că „al dracului om mai e Slavici, îi lucrează bine pe chechichemeți.

Eu mă bucur din suflet că acum ești bine, deplin sănătos și că nu mai zici că nu mai rămâi la Sibiu, dar grijește să fii pe viitor deplin sănătos. Căci acesta este lucrul principal și mai bine pune și pe spinarea altora lucrurile.

După *Gaspar Vodă* am tot adăstat să te văd la casa mea și cu multă bucurie te aștept și eu cu toată familia.

Am văzut că milordul Eugen [Brote] este de părere ca D-ta să îți aici la Cluj și în alte locuri conferințe, prelegere publică și ai dori înainte de toate să știi acre e părerea mea în privința acestora.

Părerea mea este că o prelegere publică aici, în Cluj și oriunde, va mai atrage mai multă stîmă și iubirea autorului, și în tot cazul va fi de mare folos cauzei noastre. Întrebarea este acum ce materie vei trata în prelegerea publică. De va fi literară, național economică, financiară, despre toate acestea nu ai lipsă să ceri voie de la nimenea. Aici [la Brașov] o poți face în două moduri:

sau angajăm aici sala cea mare de la Hotel nr.1 sau

atunci când țin profesorii aici prelegeri publice în Sala gimnaziului, te înscrii și dumneata pe o zi anumită

Care din aceste două moduri îți convin mai bine, îmi vei arăta.

Iar dacă în prelegerea publică vrei să tratezi materie politică, atunci te întâlnești cu ordonanța măriei sale d-lui Tisza Coloman, pe care cred că o cunoști și mare întrebare este dacă poliția îi va da voie unui „mare agitator” să ție astfel de prelegeri publice.

În privința amicului nostru Pop Păcuraru, eu nu împărtășesc părerea D-tale adică că nația să-i ceară grațierea, de l adversarii noștri. Nu avem lipsă să cerem grațiere, ci drepturile omului și drepturile ca kampete națiunii noastre. Este greu și duros că amicul nostru șade în arest, dar e mai greu să ne înjosim adversarilor cerându-le grația lor. Aceasta este părerea mea, bună, rea, eu franc ți-o spun.

Eu văd că neamul nostru a pornit, în genere, pe o cale bună, pe când neamul întreg maghiar a luat câmpii și din toate marafeturile ce fac și lucră zi cu zi, nu vor avea ca rezultat decât un mare fiasco.

Posibil ca și „forța împrejurărilor”, cum zici D-ta fi va sili să-și plece nasul și să ne recunoască drepturile ce ne compet nouă și tuturor naționalităților. Dar ce sigur putem vedea este că ei merg spre căderea hegemoniei lor [prin] chestiunea financiară. Până astăzi au făcut datorii 1 miliard 300 milioane – plus în bugetul ordinar an[ual] 50-60 milioane deficit. Cu gogoși ungurești și cu papricaș de la Seghedin nu se acopere și nu se poate achita situația aceasta bănească.

Deci înainte de toate chestiunea financiară le v rupe gâtul și în curând vor ajunge în doagele Turciei și ale Egiptului. Trebuie să mai așteptăm, căci în curând vor pleca nasul în jos și li se vor trezi și creierii de fantasmagoriile ungurești.

Din buclucul acesta financiar în care au ajuns prin nechibzuială – este imposibil să se scape. Acum merg din bute în bute făcând la noi împrumuturi ca să poată împleti dobânzile la datoriile vechi. Apoi statul acela care nu poate din bugetul său ordinar să-și acopere recurențele sale și să și amortizeze chiar parte din datoria publică, acel stat merge ca orice nechibzuit pe drumul falimentului.

Cu aceste te salut frățește și rămân al D-tale devotat amic.

Diamandi Manole
B.A.R. I 30(6)/XXXII

Distanța istorică față de momentul crucial al dispariției statelor comuniste europene în 1989 aduce în câmpul analizei, în mod firesc, date tot mai numeroase, ascunse până acum și care permit o cercetare obiectivă. Informația adunată și analizată în ultimii paisprezece ani, alăturându-se cercetărilor anterioare ce pot fi acum revalorificate, permite azi apariția unor prime, ample deschideri spre sinteza necesară pentru cunoașterea adevăratei imagini a comunismului, acest fenomen totalitar caracterizat succint pentru generațiile interbelice ca fiind un sistem bazat pe forță, minciună și teroare.

Asemeni tuturor totalitarismelor ultimului secol, în era modernelor mijloace mass-media, comunismul a beneficiat și utilizat cu maximă eficiență capacitatea de „influențare” (manipulare) a maselor antrenate pe piste false ce au avut și au efecte notabile. Dispariția monopolului informației exercitat și impus în comunismul din România ca urmare a experienței primelor două decenii de comunism sovietic, ne permite azi relansarea studiului pentru cunoașterea naturii sale cât și pentru a elimina distorsiunile din practica vieții democratice. Fără respectarea dreptului la informație corectă, democrația sau mai bine zis tinerele democrații sunt mereu în pericol de a cădea în plasa intereselor unor grupuri dominante venind din trecut. Structura comunistă, consolidată în decenii, nu dispăre cu ușurință. Tocmai din acest motiv cunoașterea adevăratei organizări totalitare din România este și va fi tot mai mult o datorie a notilor generații de istorici români pentru a servi consolidării

drumului democrației, eliminării pericolelor care o pândesc. Este încă o dovadă că istoria poate servi prezentului și mai cu seamă viitorului.

Cercetarea istorică europeană la rândul ei ajunge să descopere imagini necunoscute din interiorul fostului lagăr socialist, cât și conexiunile sale externe astfel încât istoria secolului XX, pentru a fi scrisă, cere analize din cât mai multe unghiuri, relevând adevăruri care se dorea a fi ascunse. Cu ocazia întâlnirilor din ultimii ani organizate de Centrul Interuniversitar de Studii privind Europa Centro-Orientală de pe lângă Universitatea „La Sapienza” de la Roma, condus de profesorul Antonello Biagini și Facultatea de Istorie și Filosofie a Universității „Babeș-Bolyai” din Cluj-Napoca și mai recent prin Institutul Italo-Român de Studii Istorie, înființat ca urmare a acestor colaborări în mai 2003, istoricii italieni au propus deschiderea unei analize de lungă durată a comunismului și care să înceapă cu modelul român. Această analiză se impune, căci însăși tranziția pe care am cunoscut-o în ultimii patruzeci de ani vine a releva diversitatea fațetelor sale. Comunismul a fost introdus în țări cu nivele diferite de dezvoltare, prin mijloace diferite, a evoluat diferit, și-a recrutat diferit adepții, a marcat, funcție de echilibrul interne, traiecte diferite, a format adepți pe baza unor tradiții diferite, deci o întreagă moștenire istorică care azi se cere a fi binecunoscută pentru a se putea spera la construirea unei societăți cu adevărat liberă de degradanta mentalitate totalitară, antiumană și anchilozantă.

Nu întâmplător la sesiunea de la Messina, organizată în zilele de 3-5 mai, și-au dat mâna într-un reunit efort de organizare, Fundația Bonino-Pulejo din Messina, Fundația Institutului Gramsci de la Roma, catedra de Istoria Europei Orientale și Doctoratul pentru Cercetarea Istoriei Europei din cadrul Universității „La Sapienza” de la Roma, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Facultatea sa de Istorie-Filosofie și Institutul-Italo-Român de Studii Istorie din Cluj-Napoca. Sub titlul Comunism și Comunisme, lansarea unei serii de analize asupra istoriei recente din țările fost comuniste va contribui la scrierea în viitorul apropiat a unei cât mai veridice, prime istorii a comunismului. Ea nu va fi istoria celor care, dependenți încă de realitatea ultimelor decenii, vor să-i dea, acum la despărțire, o anume imagine. Ea va fi o istorie a faptelor dovedite de documente, de mărturii adevărate.

Interesul cu care au fost primite comunicările de la Messina, oferta generoasă de a se continua analiza și de a fi publicate aceste cercetări vor fi cu siguranță un sprijin pentru toți cei interesați să meargă mai departe pe acest drum nou.

Mulțumim redacției reviste „Tribuna” pentru posibilitatea de a putea publica rezumate și fragmente din comunicările prezentate în frumosul oraș sicilian, în așteptarea volumului tradus în limba italiană și care sperăm că va apare cât mai curând.
(Gheorghe Măndrescu)

Socialismul real în secolul XX

■ Antonello Biagini

Odată cu sfârșitul celui de-al doilea război mondial Europa a fost împărțită în două de o „cortină de fier care merge de la Stetin la Trieste”. În acest fel Europa, al cărei declin politic începuse cu sfârșitul primului război mondial, pierdea în mod definitiv concentrarea sa politică, menținând-o totuși pe un plan geopolitic. În Europa se desfășoară de fapt, începând cu acest moment, un nou război, de această dată fără bătaii, între cele două superputeri care erau recunoscute ca adevăratele învingătoare ale conflictului. În timp ce Europa occidentală a sfârșit sub umbrela americană, partea răsăriteană a continentului a fost ocupată, și militar, de Uniunea Sovietică; aceasta duse la instaurarea în cele două părți ale Europei de regimuri politice, economice și sociale favorabile puterilor dominante și în timp ce Europa occidentală a sfârșit prin a adopta un model democratic bazat pe libera inițiativă și economia de piață, Europa răsăriteană experimentă, cel puțin în prima fază, o nouă structură de organizare socio-politică bazată pe un sistem, acela al republicilor democratice care în teorie trebuia să se integreze în interiorul unei coerente economii de piață - economia planificată, într-o poziție intermediară care, lăsând în viață libertatea inițiativă, superviza totuși efectele sale cu un tot mai accentuat control central. În realitate însă acest model nu a existat decât pentru scurt timp. Împărțirea lumii în două sfere de influență ideologică opuse și agravarea competiției între cele două superputeri, ținând cont și de proliferarea arsenalelor atomice, a determinat rapid Uniunea Sovietică să decidă suspendarea experimentului democrațiilor populare și să impună, în țările controlate de ea, un sistem de tip stalinist.

Acest lucru este în mod particular evident în cadrul României unde chiar de la început partidul comunist local își demonstrează imaginea și limitele sale. Aici de fapt chiar de la primele alegeri ținute în 1946, PMR falsifică majoritatea voturilor (80%), putând să înceapă imediat politica de eliminare a

oricărei forme de opoziție internă. În cursul anului 1947, datorită sprijinului sovietic, coalițiile de guvern au sfârșit întotdeauna prin a fi hegemonizate de către social comuniștii primului ministru Petru Groza. Pe această cale opoziții, și în primul rând exponenții partidelor burgheze (dar și exponenții din interiorul PMR), au fost anihilați. La 30 decembrie 1947, alungarea regelui Mihai nu a lăsat speranțe pentru o opoziție de a se putea opune în fața derivatei socialiste. Unificarea dintre Partidul Comunist și Partidul Social Democrat, din februarie 1948, împreună cu formațiunile mici, a permis, cu ajutorul teroarei, Frontului de Democrație Populară (fostul Bloc al Partidelor Democratice, ex Frontul Național Democratic) de a obține în alegerile de la 28 martie 1948 chiar 405 din cele 414 locuri. Această adunare parlamentară a aprobat la 13 aprilie noua Constituție care proclama Republica Populară Română.

România anului 1948, ca și alți sateliți ai Moscovei, era orientată către realizarea națională a modelului sovietic. Pe lângă o radicală simplificare a orizontului cultural (în care am asistat la substituirea vocilor presei burgheze de către organele de presă comuniste) era votată naționalizarea băncilor, a industriilor, a minelor, a caselor de asigurări, a transportului; pe lângă aceasta era introdusă o nouă reformă agrară, în martie 1949, care trebuia să reducă mai întâi proprietatea medie rămasă încă dinainte de colectivizarea pământurilor. În România, în 1950, era aprobat primul plan cincinal, iar reforma monetară din 1952, în favoarea întreprinderilor statale și a cooperativelor, este o adevărată spoliere a celor care au economisit. În același an începea procesul de stalinizare a puterii, prin asumarea conducerii guvernului de către Gheorghiu-Dej, care a reușit prin aceasta să știrbească cu totul puterea lui Petru Groza, continuând epurările interne din partid; un alt pas înainte în evoluția stalinizării regimului comunist a fost adoptarea, tot în 1952, a unei Constituții asemănătoare celei sovietice din 1936.

Moartea lui Stalin și începutul procesului de destalinizare sub îndrumarea noii conduceri sovietice n-au adus schimbări substanțiale în România; societatea română a fost tot mai bolșevizată și la începutul anilor șaizeci s-a încheiat și procesul de colectivizare al satelor. În ciuda acestui fapt, tocmai în acest moment România a început să urmeze o politică particulară în cadrul blocului sovietic, cu o progresivă apropiere de China, care se va încheia în 1968 cu condamnarea invaziei sovietice a Cehoslovaciei. Această ruptură a avut în primul rând rădăcini economice: diviziunea activităților productive realizată de URSS lăsa României sarcina de a aproviziona cu mărfuri alimentare Uniunea Sovietică și aliații săi, în timp ce conducerea română îmbătăta de mitul industrializării, a resimțit această împărțire ca pe o declarație. Pentru a sublinia această independență a României în cadrul blocului socialist în 1965, imediat după venirea la putere a lui Ceaușescu, țara a fost înzestrată cu o nouă constituție care a transformat regimul din republică populară în republică socialistă.

În același timp cu trecerea anilor s-a accentuat tot mai mult figura liderului, până a se ajunge la dictatura personală și apoi la extremul cult al personalității, propriu anilor optzeci. Într-un timp au început să se vadă primele semne și primele slăbiciuni ale regimului comunist român: scăzuta productivitate a muncii, legată cu scăzuta calitate a produselor, un profil tehnologic mediocru, absența infrastructurilor adecvate, limitarea PIL, înapoierea agriculturii. Ultima greșeală a lui Ceaușescu a fost să insiste asupra restituirii totale a datoriei externe, în speranța că în acest fel va putea să răstoarne trendul negativ al economiei române. Toată această serie de greșeli a condus la revoluția din 1989, la procesul și la împușcarea dictatorului și, deci, la deschiderea unei noi perioade politice dominată în parte de ex-comuniștii care luaseră parte mai mult sau mai puțin direct la eliminarea liderului român, dar și la liberalizarea vieții sociale, economice și politice.

Traducere de
IOANA MĂNDRĂSCU

O perspectivă asupra imaginarii comunismului românesc (1947-1989)

■ Simona Nicoară

Cercetarea comparativă, reflecția istorico-antropologică, analiza sociologică contemporană relevă, împreună, complexitatea și ambiguitatea fenomenului comunist, o experiență dramatică, ce suscită încă dezbateri polemice și reevaluări permanente. În fața provocărilor și așteptărilor timpului actual, în care exaltările militanților s-au cam terminat, istoricii sunt chemați să îndeplinească o funcție critică, dar și una civică și etică. Comunismul a fost o experiență și o mentalitate, adică un amestec de mituri și utopii promițătoare, de credințe și elanuri, nu numai de pretenții raționale și științifice. Acest aspect explică dinamismul și impactul său colectiv! Tratarea comunismului doar în termenii faptelor și a ideilor, fără a înțelege și mecanismul gesturilor, al simbolurilor, valorilor, al viziunilor milenarist-mesianice și profetice, camuflete în ideologia comunistă sărăcește și deformează înțelegerea acestui fenomen.

Resorturile adânci ale comunismului ca ideologie nu pot fi percepute fără sondarea eschatologiilor pe care și-a întemeiat abilitatea puterea sa de fascinație, a miturilor de felul mitului revoluției, al salvatorului (întruchipat colectiv de partid și individual de marele conducător) sau al utopiei vârstei de aur comuniste, etc. Manipularea sistematică a acestui imaginar comunist a inspirat solidarități, credințe, devoțiuni, a "paralizat" spiritul democratic al societăților bătute de criza sistemului politic, precum cea românească după 1946. Astfel, la importanța degajării datelor, a condițiilor sociale și politice concrete ale perioadei 1946-1989 se poate adăuga hermeneutica imaginii comuniste, reconstituirea producerii și difuzării sistematice și mobilizatoare de reprezentări și simboluri, manipulate și investite pentru fasonarea mentalităților în favoarea noii puteri comuniste. Instrumentalizarea eficientă a marilor iluzii comuniste pe fondul regimurilor de dictatură a proletariatului și apoi de dictatură a clanului Ceaușescu face ca demontarea comunismului la nivelul conștiinței după 1989 să dovedească chiar mai dificilă decât anihilarea lui materială. Iată de ce, imaginarii comunismului a fost abordat, mai ales, din perspectivă metodologică, cu scopul demitizării.

Răsfoind istoria de o jumătate de veac a comunismului românesc se poate vedea cât de puțin hotărâtoare au fost pentru desfășurarea evenimentelor orientările "juste" ale acestei ideologii comuniste. Discrepanțele dintre optimismul ideologic al construirii socialismului și înaintării spre comunism, și realitățile concrete s-au datorat inadecvării teoretice a utopiei marxist-leniniste la practica socială. Deși s-a legitimat pe marea promisiune revoluționară, închiriată de marxism de la milenarismul secularizat, dar și pe organizarea "științifică" a noii societăți, ideologia comunistă a fost, în esență, o fuziune între utopie și mitul revoluționar, o *doctrină a salvării* prin mesianicul, atotputernicul partid comunist și a conducătorului suprem. Experiențele comuniste din secolul XX, începând cu 1917 încoace au evoluat cu variante și viteze diferite, în conjuncturi specifice, dar în aceeași direcție, sub forma unor criminale dictaturi, suportate sau contestate, prin manipularea promisiunii eliberării și a unui viitor ideal și artificial în climatul de frustrare, deznădejde

și insecuritate prin care au trecut societățile europene în timpul și după războaiele mondiale, apoi în vremea Războiului Rece. Melanjul ideologic dubios și paradoxal dintre speranța milenaristă a Vârstei de Aur și cea prometeiană, în sensul legitimirii pe pseudoreligii moderne, ca Progresul, Știința, Tehnica și Tehnologia etc., forțe considerate infailibile și atotcuprinzătoare, și care promiteau transformarea radicală a lumii și a condiției umane demonstrează o ancorare la structurile mitico-religioase tradiționale și moderne. În condițiile secularizării și a desacralizării creștine, ideologiile comuniste s-au definit optimiste ca o iluzie și speranță a împlinirii condiției umane, ca viziune în expansiune, capabilă să cucerească întreaga lume, rivalizând cu vocația universalistă ce aparținuse Bisericii și religiei creștine!

Comunismul sovietic inaugurat de comuniștii docili lui Stalin și Uniunii Sovietice după 1946-1947 și care a durat până la începutul anilor '58-'60 a fost o galopantă *stalinizare* ideologică și practică, după modelul și realizările *mării prietene de la răsărit*. A fost perioada tragică a distrugerii brutale, fizice și culturale, a vechiului regim etichetat drept „burghezo-moșieresc”, înlocuit cu așa-zisa „democrație-populară”. Acest nou regim, impus cu forța de sovietici, trebuia să fie legitimat pe noi principii, valori și instituții, care să-i asigure durata. De aceea, mitologia „luminii” de la răsărit, în contrast cu întunericul și degradarea capitalistă a avut o mare forță simbolică. Modelul stalinist al Patriei socialiste ca *un imens șantier în construcție*, prometeianismul tehnic s-au prelungit în exaltarea colectivizării, a planurilor cincinale, a marilor șantiere industriale, navale, de construcții, canale navigabile, etc. Acest *demiurgism tehnic* a luat proporții excentrice în imaginea muncii socialiste, disciplinate, organizate, performante, întemeiată pe voluntarism și titanism social. Toată propaganda staliniană din România devenită republică populară din decembrie 47) însemna ambiția comuniștilor din Partidul Muncitoresc Român de a prelua controlul absolut asupra imaginii colective, de a crea o nouă ordine politică, socială și economică. Partidul însemna « avangarda conștiinței a clasei muncitoare », *instrumentul mesianic* al acesteia, cel care lichida urmările războiului, desființând proprietatea particulară în favoarea exclusivă a sectorului de stat în agricultură (Plenara C.C. din 1949) și industrie și trecea la organizarea planificată (primul plan cincinal, 1951-1955) a economiei naționale!

De la faza internaționalistă, după 1960 s-a afirmat o mentalitate naționalistă, ca antidot la frustrările controlului rusesc, dar și o deplasare a accentului ideologic spre un milenarism secularizat, descris optimist drept viitorul luminos al societății românești. Discursul ideologic de după 1960 este cel al *timpului progres*, care se încarcă de realizarea ideilor cele mai avansate ale prezentului, care urmează neabătut calea fundamentală a marxist-leninismului, doctrină ce sugera *vecerea la imperiul libertății*, adică la « paradisul » comunist. După eliminarea adversarilor din partid și crearea unui nou aparat de stat, cu oameni fideli, secretarul general al partidului N. Ceaușescu a declanșat la începutul anilor '70 o contraofensivă ideologică (Tezele din iulie, 1971), o mișcare politică, dar cu

alură de *revoluție culturală* de inspirație coreeană, care să canalizeze totul în patrimoniul puterii personale. La Congresul al XI-lea din 1974 Ceaușescu, a fost proclamat « cel mai iubit fiu al națiunii », iar singura gândire difuzată pe mare scară era a sa. După 1974 partidul și conducătorul suprem, președinte al Republicii Socialiste, devin un tot, o singură instanță supremă, cu dreptul de a autoriza, de a legitima sau de a indica cum trebuie realizat fiecare pas al politicii românești. Ceaușescu, cu o nemăcâtă pretenție de originalitate "a înființat" *etapa societății socialiste multilateral dezvoltate și înaintate spre comunism*, fără a fixa o dată precisă a împlinirii sale! Socialismul multilateral presupunea etatizarea, planificarea economică, dezvoltarea proporțională, *creșterea neîntreruptă* a producției materiale, pentru necesitățile poporului muncitor *Epoca de aur* a devenit, însă, o *promisiune amânată*, pentru o *lungă perioadă*. Aceste faze ale trecerii la comunism se succed « dialectic », fără să se asemene. *Programul Partidului Comunist Român de făurire a societății socialiste multilateral dezvoltată și înaintate spre comunism*, publicat în 1975, descria detaliat *întărirea rolului Statului, al centralismului democratic* și al *Partidului comunist*, după care subit în comunism rolul politic al acestora trebuia să dispară, prin *exercitarea democratică de către popor a funcțiilor sociale de organizare și de educație*, pe fondul armoniei și bunăstării colective. Ideologia comunismului românesc, un bricolaj de marxism-leninism și stalinism, reprezenta o imagine fardată a societății românești. Din cauza incapacității, sau a capacității limitate de a modifica realul după scopurile sale, limbajul comunist ideologic a avut rolul de a *evoca*, în sensul magic al termenului, de a sugera o realitate care nu există, dar care va putea fi. Comunismul apare ca un ideal amânat, acesta fiind mecanismul magic al neutralizării simbolice, al camuflării eșecurilor politicii comuniste. Utopiile câștigă în realitate și în „realism” în măsura în care ele se însușesc în câmpul de așteptare al unei epoci, al unui grup social, și mai ales în măsura în care se impun ca idei-ghid și idei-forță ce orientează și mobilizează speranțele, solicită energiile colective. În acest sens utopia totalitară ceaușistă a fost minuțios programată, a fost întreținută de fanatismul politic, de teroare și, mai ales a fost manipulată prin tehnologiile moderne de comunicare, prin mijloacele eficiente de propagandă. Așa-zisa „reușită” deplină a utopiei comuniste a fost *fabricată*, de fapt, inventată de puterea totalitară, care a încercat să monopolizeze și să confişte întreaga conștiință socială. Comunismul românesc, în toate fazele sale, din 1947, până în 1989, a fost o alcătuire socială politică hibridă, bazată pe o ideologie ale cărei structuri mitico-utopice, distanțate spectaculos de realitate, au sufocat vechile valori câștigate de-a lungul timpului de societatea românească. ■

O perspectivă asupra mineriadelor după paisprezece ani

■ Alin Rus

La 14 ani de la primele mineriade există un consens aproape unanim în a afirma că ele au dus la o deteriorare a imaginii României, mai ales pe plan extern, conducând totodată la un sever declin economic. Aproape toți cetățenii țării, în special cei care au văzut mineriadele pe viu sau pe ecranele televizoarelor, dar și cei care au participat activ la ele, consideră astăzi că acestea sunt niște evenimente care au provocat o involuție economică, socială și sub aspectul politicii externe a țării.

În ciuda unei unanimități privind această opinie, părerile se diversifică atunci când este vorba de a se evidenția cauzele și persoanele care le-au pus în mișcare și cu atât mai mult în momentul în care este vorba despre vinovații mineriadelor.

Pe tema mineriadelor s-au scurs râuri de cerneală, în presă mai ales. Cu toate acestea, nu a existat deloc, în aceste imagini vehiculate de către presă, un consens privind cauzele și factorii declanșării mineriadelor. Unele articole au încercat să păstreze un ton cât mai neutru și mai obiectiv pe când multe altele au bătut câmpii cu nonșalanță propunând scenarii conspiraționiste și fanteziste care cu greu ar putea fi acceptate chiar și de un necunosător.

O altă curiozitate legată de aceste evenimente este aceea că, deși ele au trezit polemici atât de numeroase, nu s-a scris încă nici o carte importantă pe tema lor. Abia câteva cărți, cele mai multe dintre ele scrise de politicieni, vorbesc despre mineriade într-un capitol sau două.

Articolele de presă, în funcție de ziarul în care au apărut și, deci, de interesele celor care le-au scris, au afișat în marea lor majoritate atât o atitudine apologetică vizavi de mineride și mineri, fie una acuzatoare. Mai ales în timpul mineriadelor din 1990 și a celei din 1991 puțini dintre oamenii de presă au reușit să păstreze o atitudine obiectivă vizavi mineri și mineriade. La fel stau lucrurile și cu diversele lucrări apărute pe tema lor. Cei care le-au scris, politicieni îndeosebi, în funcție de rolul avut în timpul mineriadelor și de felul în care au fost afectați de acestea, au încercat să le surprindă din propriul punct de vedere, și aici atitudinile cu privire la mineri sunt îndeosebi acuzatoare sau, în cel mai bun caz justificative. Singurele lucrări care au încercat să păstreze obiectivitatea cu privire la mineride sunt cele științifice, de politologie, sociologie și antropologie. Totuși, nici chiar acești oameni de știință nu au putut rămâne imparțiali pe întreaga durată a analizei lor, strecurând de multe ori în discurs opinii afective cu privire la evenimentele și cauzele mineriadelor.

Toate aceste atitudini, opinii și sentimente manifestate vizavi de aceste evenimente ne determină să concluzionăm că mineriadele au fost evenimente deosebit de confuze în multe dintre cazuri și mai ales cu implicații majore, evenimente în fața cărora nu poți să rămâi prea ușor obiectiv deoarece, prin violențele create datorită lor, ele au avut darul de a afecta spiritul lucid al jurnalistului, al analistului și chiar al cercetătorului. În plus, existența unor date contradictorii, trunchiate, uneori false cu privire la mineriade, fac decriptarea acestora și mai dificilă.

Distanța scurtă față de aceste evenimente poate fi pentru cercetător mai mult o piedică

decât un ajutor, aceasta fiindcă unele date de maximă importanță cu privire la aceste evenimente sunt încă ținute în secret deoarece ar putea afecta poziția unor importante persoane din viața politică românească actuală.

O altă problemă în studierea mineriadelor este aceea cu privire la diversitatea lor. Această diversitate se întinde de la cauzele diferite care le-au pus în mișcare până la persoanele care au avut de profitat de pe urma lor și care au determinat într-un fel sau altul punerea lor în mișcare. Nu în ultimul rând participanții la mineriade sunt diferiți pentru că la ele au luat parte, de fiecare dată, nu numai mineri. De asemenea nu trebuie uitat felul în care puterea politică de la conducerea țării, existentă în timpul lor, a luat atitudine vizavi de ele.

Toate acestea fac ca mineriadele să apară ca un tablou complex și greu de decriptat chiar și de către un specialist.

Un ultim lucru mai merită amintit vizavi de toate analizele cu privire la mineriade. Aproape nici una dintre ele nu a ținut cont și nu s-a bazat în construcția ei pe opiniile și conștiințele celor mai importanți actanți ai acestor evenimente – mineri. De aceea, în această analiză vom încerca să punem în lumină cu mai multă pregnanță tocmai acest punct de vedere.

Identitatea minerilor și mineriadele

Oricâte interpretări s-ar da mineriadelor, un lucru ne apare cu cea mai mare certitudine: ele nu ar fi avut loc dacă n-ar fi existat sistemul comunist care să le precedă. Acest sistem a creat la mineri un tip de mentalitate și o gândire care a determinat ulterior o mare parte din acțiunile lor de după 1989. Acest tip de mentalitate trebuie înțeleasă de la rădăcinile ei istorice și ideologice care au creat-o și până acum.

Instalat la putere în mod deplin în 1948, sistemul comunist din România a încercat să consolideze ceea ce ideologia marxistă și mai ales cea stalinistă postula ca necesar: instaurarea unei clase muncitoare, a unui proletariat aservit intereselor liderilor comuniști și gata să realizeze în orice moment mult promisă revoluție proletară – răsturnarea capitalismului. În anii de după război, cu Stalin la putere și cu succesele Uniunii Sovietice în răsturnarea fascismului, se pare că mulți au crezut sincer într-o astfel de idee. Dacă citim ziarele acelor timpuri, în special ale anilor '48 – '56, observăm o împărțire maniheistă și rigidă între două lumi: lumea blocului socialist și lumea sferei capitaliste. Binele, respectiv răul, sunt atât de clar reprezentate în aceste sisteme încât sistemul platonician pe care ideologii comuniști obișnuiau să-l acuze de idealism părea un sistem de-a dreptul sceptic față de siguranța cu care jurnaliștii comuniști își reprezentau lumea și le-o prezentau astfel și cititorilor. În acest univers bipolar în care nu trebuiau să existe chestionări cu privire la ordinea și fundamentele ontologice și morale ale lumii social-politice, muncitorii în general și mineri în particular aveau un loc bine definit și clar stabilit. Aceasta apare cu pregnanță atât în

presa centrală cât și în cea locală din zonele muncitorești cele mai importante. Astfel, încă de la primele ziare autentice comuniste și total aservite autorităților centrale, imaginarul minerilor și al muncitorilor în general începe să fie excitat cu diverse reprezentări despre "originea lor revoluționară", despre "forța lor combativă", "înalta atitudine civică" și "exemplarul spirit moral". Toate acestea se repetă până la saturație, număr de număr în presa comunistă. Nu există bineînțeles statistici, și nici nu pot să existe, cu privire la numărul celor care citind aceste articole ajungeau să creadă în adevărul acelor spuse. Însă, cert este un fapt. Chiar și aceste lozinci, în structurile limbii de lemn, repetate la infinit, puteau să ducă cu gândul la o anumită autenticitate, valoare și profunzime în gândire a clasei muncitoare și să creeze muncitorilor sentimentul unei poziții de neînlocuit.

Imaginea minerilor în presa centrală și locală în perioada comunismului sovietizat

În Valea Jiului începuturile presei comuniste debutează printr-o serie de articole cu rol mobilizator la adresa minerilor. În ziarul "Steagul Roșu", ziarul de propagandă local, se rememorează începuturile mișcării ilegaliste comuniste din Valea Jiului, exagerându-i-se proporțiile și meritele. Apare cu pregnanță în prim plan momentul 1929 cu tot alaiul de consecințe care decurge din el. Se repudiază în termeni duri și moralizatori imaginea "guvernului criminal Vaida-Maniu care a înecat în sânge revolta minerilor care în august 1929 au cerut pâine pentru familiile lor". Apelul la memorie devine o constantă: "Nu uitați pe cei care – cerând pâine și o viață omenească – au căzut la 6.08.1929 la Lupeni, sub gloanțele mișelești ale uneltelor guvernului reacționar Vaida – Maniu." În paralel se accentuează imaginea glorioasă a regimului comunist nou instaurat, care "a adus lumină și speranță tuturor oamenilor muncii". Într-un titlu de articol chiar se specifică: "6.08.1929 nu se va mai repeta niciodată!", accentuându-se astfel imaginea de bunăstare și virtute pe care ar fi promovat-o pasămite comunismul. Aceasta în condițiile în care, nu peste mult timp în închisoarea-cavou din Sighet marele om politic Iuliu Maniu se stingea într-o celulă mizeră.

Tot în aceste prime numere ale presei locale comuniste apare promovată competiția stahanovistă, după un model preluat de la sovietici. Astfel, în articole de primă pagină apăreau titluri de genul: "Minerii din grupa tovarășului Kuderna Emil de la mina Petrila extrag cărbune în contul lumii octombrie" (articol din luna august 1949), sau "Sectorul II al minei Lupeni se situează în fruntea întrecerilor pe exploatare în prima lună pe trimestrul III." O altă categorie de articole erau acelea în care se exaltau, într-un mod implicit, beneficiile și noua conștiință a muncitorească ivită odată cu stahanovismul. În acest context apăreau

titluri de genul: "Grupa tovarășului Gonczy Iosiv de la mina Petrila a lichidat cu rămânerea în urmă". Toate acestea erau legate într-un fel de influența "țării prietene și salvatoare" - Uniunea Sovietică. Presupunul atașament față de "fratele comunist mai mare" era pus în evidență prin articole, într-un mod clar și explicit: "Exprimându-și dragostea față de Marea Țară a Socialismului, și hotărârea de a îndeplini Planul înainte de termen, minerii din Valea Jiului sărbătoresc Ziua Minerului cu noi și frumoase succese în muncă." În alte articole, să le zicem istorice, se amintește de începuturile mișcării stahanoviste din Uniunea Sovietică, de momentele cele mai importante ale luptei anti-fasciste cât a ale celei anti-capitaliste; se readuc în memoria colectivă figuri de eroi-martiri comuniști.

În ziarul "Scânteia", organ central al Partidului Muncitoresc Român, aceleași idei ale presei locale sunt redate mai sporadic, odată la câteva numere, din pricină că în paginile acestui ziar trebuiau exaltate și alte figuri ale clasei muncitoare: C.F.R.-istul, metalurgistul, filatoarea sau chiar muncitorul agricol. De asemenea aici se accentuează mai mult și munca Partidului și a conducătorilor țării pentru "realizarea idealurilor muncitorimii". În tot cazul, articolele despre mineri nu diferă mult de linia presei locale. Apar aceleași teme majore: lupta pentru depășirea planului, prietenia cu fratele sovietic și întrecerea stahanovistă. Iată și câteva dintre ideile expuse mai sus așa cum apar ele în forma lor originală, în paginile ziarelor vremii. Spre exemplu, în "Scânteia" din 7.02.1950 apare următorul titlu: "Folosind experiența sovietică, minerii din abatajul lui Marian Vasile au început să scoată mai mult cărbune" În cadrul articolului ni se spune: "Ajutați de tehnicieni, minerii din grupa lui Marian Vasile luptă neconștient pentru a obține noi succese în masă, pentru a da Patriei tot mai mult cărbune." Un articol grăitor din 8.02.1950, ne relevă cu prisosință ceea ce ajunsese munca în subteran în acea perioadă cât și politica partidului din acele vremuri față de munca minerului. Articolul se numește: "Primele femei-mineri din bazinul Baia Mare" în care se menționează: "Luând exemplul de la femeile sovietice care au arătat că nu există domenii de muncă în care femeia să nu poată lucra alături de bărbați, tovarășele Chercheș Maria, Mezaros Iuliana, Dumitru Maria și Flinteșean Răchită, au cerut să fie permise ca muncitoare în mină". Sunt prezentate și fotografiile respectivelor muncitoare, cu lampă de miner dar cu haine normale, nu cu salopetă, una dintre muncitoare fiind îmbrăcată chiar în costum popular. Interesantă perspectivă! Să fi fost vorba de o greșeală a ideologiei comuniste sau hainele, în context cu lampa minerească, trebuiau să vorbească despre trecerea muncitoarelor de la un registru de activitate la altul? Alte articole sunt foarte însuflețitoare, la fel ca cel din "Scânteia" din 14. 02. 1950: "Mai mult cărbune pentru întărirea Patriei, pentru pace!" Acest articol cu subtitlul "Noi succese obținute de minerii de la Lupeni în lupta pentru mai mult cărbune", vorbește exaltat despre munca subteranelor miniere: "Însuflețiiți de gândul că a lupta pentru mai mult cărbune înseamnă lupta pentru întărirea Patriei și a Păcii, minerii din Lupeni nu preocupesc nici un efort în muncă, dau dovadă de inițiativă. Grupa lui Ion Munteanu înaintează tot mai mult înspre straturile bogate în cărbune, de unde minerii vor extrage tot mai mult cărbune pentru întărirea Patriei, pentru Pace."

Ca o caracteristică generală a acestor articole este imediat observabilă apariția cu o frecvență uluitoare a unor termeni precum: "dictatura

proletară", "lupta de clasă", "spirit combativ", "lupta pentru pace". Cam prea multe epitete războinice pentru un regim care se dorea democratic! De aceea merită să ne întrebăm, și nu nejustificat, ce fel de reacții au trezit toate aceste articole și lozinci din presa comunistă, în spiritul muncitorilor? Celor care astăzi ne-am obișnuit deja cu stilul presei libere acest limbaj de lemn ni se pare deplasat și pe alocuri chiar comic. Însă, pe vremea aceea, lucrurile acestea erau foarte serioase. În plus, muncitorii erau de cele mai multe ori oameni cu educație puțină, oameni de la țară care puteau fi ușor influențați de ideologia comunistă și de aceste idei vehiculate în presă. Așa cum reiașă și din interviurile pe care le-am realizat în Valea Jiului cu oameni care au trăit acele vremuri pe viu, cum se spune, existau unele persoane care ajunseseră să creadă atât de sincer în această ideologie încât "ar fi lucrat doar pentru medalii, insigne, diplome și laude." Lucrul acesta nu cred că trebuie să ni se pară exagerat. Să ne gândim doar că numele unor brigadieri sau chiar simpli muncitori apăreau în paginile ziarelor locale și centrale. Cum puteau ei să vadă aceasta? Oare nu ca o expresie a faptului că munca lor e mai mult decât o simplă activitate economică, e o virtute, o necesitate absolută pentru chiar bunul mers al Patriei.

Să nu uităm că această tendință a presei de la începuturile perioadei comuniste, de glorificare a clasei muncitoare, a apărut în presa românească până la sfârșiturile regimului comunist în decembrie 1989. Acum, cred că se poate înțelege mai bine ce a însemnat trecerea la un sistem democratic, pentru acești oameni îndoctrinați sistematic cu lozincile și sloganurile propagandei proletare. Iar acesta nu a fost singurul mijloc de răspândire a unei imagini mirifice despre muncitorime și virtuțile sale.

Imaginea minerilor și a muncitorimii în literatura și arta proletcultistă

Imaginea minerilor și a altor categorii privilegiate de proletari a fost pusă în evidență nu numai în presa comunistă ci și în literatura și arta promovată de partid. Această literatură a fost numită proletcultistă prin acest termen derivat din două cuvinte: proletariat și cultură. Altfel spus, proletcultismul trebuia să fie literatura muncitorilor, despre muncitori și creată, pe cât posibil de muncitori. În cadrul ei trebuiau să apară ca subiecte: competiția din fabrici și uzine, lupta muncitorilor pentru înlăturarea fascismului, pagini din trecutul

glorios al partidului comunist, munca de reconstrucție a patriei de după război, etc.

În toate aceste ipostaze apare pe prim plan, scoasă în evidență până la exagerare, hiperbolizată și chiar mitizată, figura clasei muncitoare. Ode, balade, piese de teatru, reprezentări grafice, poezii, filme, în toate acestea muncitorul era văzut ca noul tip uman spre care trebuia să tindă orice bun comunist, spre care trebuia să se îndrepte întreaga societate ca spre un ideal suprem.

În Uniunea Sovietică, Stalin însuși intră în disputele scriitoricești legate de problema actului creator și a subiectelor ei privilegiate. Astfel, el propune ca termen, pentru a caracteriza acest nou tip de literatură și artă: *realism socialist*, un concept care va face carieră, la fel ca și cel de *inginer al sufletului uman*, aplicat scriitorului. Termenul de realism socialist se spune că a fost lansat de Stalin la 26.10.1932 în cadrul unei întâlniri cu mai mulți scriitori, în casa lui Gorki, înregimentat și el noului model de literatură. Încă de la început se specifica că artistul se cuvine să arate viața în întregul ei adevăr și, realizându-se acest prim deziderat, scriitorul va prezenta în același timp și evoluția vieții sociale spre comunism. În acest fel, se spunea, va lua naștere realismul socialist. Nu mult după aceea, o serie întreagă de scriitori s-au grăbit să urmeze aceste indicații și să se înregimenteze noului curent literar. Astfel, în acele vremuri se naștea în Uniunea Sovietică *marea artă a comunismului*, artă care, sperau exponenții săi, va duce în final la înlocuirea artei clasice. Fără a impune niște nume cu adevărat remarcabile, acest tip de literatură va consacra totuși o serie de nume, precum: Alexander Fadeev, Gonceanov sau Makarenko. În operele acestor scriitori apare, uneori până la exagerare, figura muncitorului în diferite ipostaze ale sale: ca metalurgist, ca sudor, constructor, strungar, activist, agitator, revoluționar și bineînțeles miner. Toți aceștia, în toate aceste ipostaze au de fapt un singur gând: promovarea socialismului și a valorilor sale. Iar pentru acest ideal nimic nu poate fi prea mult, nici un efort nu pare inutil, nici chiar sacrificiul suprem. Cărțile realismului socialist ne dau rețete pentru cum poți să devii un bun comunist, ce trebuie să faci pentru a ajunge un cetățean de onoare al patriei sau cum să îți călești spiritul prin lupta de clasă.

În România, acest tip de artă apare cu putere deja din 1948 când comunismul se instaurează pe deplin. O exemplificare grăitoare a acestui tip de artă apare în cadrul primului film al cinematografiei românești de stat de după război. Este vorba despre filmul "Răsună Valea", film lansat la începutul anului 1950. Subiectul filmului este legat de construcția căii ferate Bumbesti - Livezeni, o construcție într-adevăr remarcabilă de-a lungul Jiului, care a necesitat săparea a nu mai puțin de 40 de kilometri aproape numai în stâncă. Deși începută cu mult înaintea comunismului și aproape finalizată de antreprenori capitaliști, lucrarea a fost dusă la bun sfârșit de comuniști, drept pentru care aceștia și-au și trecut-o în contul lor. Filmul avea să idolatrizeze figura minerilor în special dar și lupta lor cu muntele împreună cu uriașele eforturi depuse pentru construcția tunelelor. "Răsună Valea" este una dintre primele exemple de artă proletcultistă în care se face elogiul minerilor și a muncitorului manual.

În aproximativ aceeași perioadă apare cartea lui Geo Bogza: "Oameni și cărbuni în Valea Jiului" în care scriitorul descrie cu un talent excepțional, trebuie s-o spunem, viața minerilor de imediat după cel de-al doilea război. În ciuda tuturor lipsurilor, mizeriilor și nenorocirilor descrise, scriitorul își exprimă speranța că timpurile viitoare, perioada socialistă în întregul ei, va aduce cu sine și sfârșitul perioadei de

chinuri și foamete pentru minerii din Valea Jiului. Acest optimism socialist este de fapt o emblemă binecunoscută a proletcultismului.

Realismul socialist va ajunge la formule și mai "autentice" cu privire la idolatrizarea minerilor, prin piesa de teatru a lui Mihai Davidoglu din 1949 numită chiar "Minerii" și drama lui Dan Deșliu "Minerii din Maramureș" din 1951.

În toate aceste lucrări ajunge să se glorifice clasa muncitoare și minerii în special, conturându-se o figură eroică, tragică, martirizată, revoluționară, de la caz la caz, a acestei clase sociale care este totuși prezentată în cadrul unor canoane foarte clare, circumscrise de limitele acestui tip de artă și literatură: realismul socialist.

Imaginea minerilor în istoria și propaganda comunistă

Și în cărțile oficiale de propagandă comuniste imaginea muncitorimii apărea pe prim plan. Cultul muncii și al muncitorului manual era promovată în orice împrejurare. În acest sens, nu numai că se preaslăvea imaginea minerului, dar ei erau considerați chiar proletarul arhetipal, tipul cel mai autentic al proletarului. Această imagine era încurajată de mitologia pe care partidul o țesea în jurul momentelor istorice cheie considerate simboluri ale luptei proletare. În România acest tip de discurs a continuat cu maximă acuitate și pregnanță în chiar istoria cea mai oficială, presupusă a fi fost scrisă de însuși liderul P.C.R. Nicolae Ceaușescu. În acest context, imaginile cu mineri și despre trecutul eroic al clasei muncitoare apărea pe prim plan. Aceste reprezentări mergeau mână în mână, întretesându-se într-un mod subtil cu promovarea imaginii minerilor, așa cum reiașă și din acest pasaj, o mostră de istorie construită de comunismul naționalist ceaușist: "În ciuda acestor condiții grele, Transilvania a avut strânse legături economice cu celelalte provincii românești, a lărgit în permanență schimbulurile de mărfuri cu ele, continuându-se astfel firul comunității de viață economică a teritoriilor locuite de români – fir care se desfășoară de-a lungul întregii istorii a patriei. În acest proces, un rol de seamă au avut minele din Valea Jiului, care au adus o contribuție deosebită la dezvoltarea transporturilor și a unor ramuri industriale atât în Transilvania, cât și în celelalte teritorii ale țării. Aici au crescut și s-au format primele generații de mineri, care aveau să lucreze apoi pentru punerea în valoare a noi zăcăminte carbonifere – în Muntenia și Moldova. După încheierea primului război mondial și realizarea unității naționale, întreprinderile miniere din Valea Jiului, încadrate organic în economia unitară a României, s-au impus drept ca una dintre principalele baze energetice ale țării." Această lucrare, apărută la doi ani după greva minerilor de la Lupeni din 1977, trădează încă o dată predilecția regimului pentru mineri, chiar și în condițiile în care, așa cum a dovedit-o Lupeni '77, muncitorii minieri nu erau acei combatanți mereu în slujba patriei ci un grup imprevizibil și exploziv, mai degrabă o piedică pentru partid decât un resort veșnic pus în slujba promovării sale. Această tendință încăpățanată de a promova Valea Jiului și minerii chiar și după Greva din '77 denotă faptul că ideologia nu se putea lipsi de acest factor (minerii și muncitorimea), ce trebuia pus neaparat în slujba ideologiei. De fapt, așa cum o dovedesc și ziarele vremii, Greva din '77 nu a fost ocultată ci trecută în rândul unei vizite oficiale de lucru a lui Nicolae Ceaușescu în Valea Jiului. Astfel, în ziarul săptămânal local "Steagul Roșu" apărut la două zile după grevă, vineri 5.08.1977, se menționează încă din titlu: "Tovarășul Nicolae Ceaușescu, secretar

general al P.C.R., președinte al R.S.R., a făcut, în cursul zilei de miercuri, o vizită de lucru în Valea Jiului". În continuarea articolului, care va fi reluat mai pe larg într-un capitol ulterior, dedicat special grevei de la Lupeni, se spune că tovarășul Nicolae Ceaușescu s-a întâlnit cu oameni ai muncii din subteran și a analizat munca și rezultatele acestora. De asemenea se menționează faptul că liderul P.C.R. a "criticat activitatea unor cadre din conducerea minieră pentru o serie de nereguli observate la locurile de muncă". Așadar, conducerea ceaușistă era gata să critice activitatea unor ingineri, a conducerii din Valea Jiului în ansamblu, dar nu să renunțe la promovarea figurii minerilor, așa cum apare și în textul de istorie a lui Ceaușescu din 1969, reluat după 10 ani, în 1979, cu comentarii elogioase, de o serie de importanți istorici ai vremii, înregimentați partidului.: "Reunind un puternic și combativ nucleu proletar, Valea Jiului s-a afirmat în viața socială și politică a țării ca o citadelă importantă a mișcării noastre muncitorești, a luptei revoluționare pentru împlinirea dezideratelor poporului român, pentru apărarea intereselor vitale ale muncitorilor, indiferent de naționalitate. Istoria dezvoltării acestor locuri consemnează strălucite pagini în care sunt înscrise luptele hotărâte ale minerilor împotriva exploataților și asupririi, pentru o viață mai bună, pentru libertate. Trăind și muncind în condiții deosebit de grele, înșelați și jefuiți de fostele societăți capitaliste, aruncați deseori pe drumuri pradă șomajului, minerii și care presa vremii îi numea <<ocnași voluntari >> - nu s-au împăcat nici un moment cu viața la care erau sortii în regimul burghezo-moșieresc. Încă din secolul trecut, ei au organizat numeroase greve și demonstrații, au fost prezenți în mai toate marile acțiuni pe care masele populare din România le-au întreprins pentru apărarea și afirmarea ființei naționale, pentru eliberarea din jugul exploatării, independență și progres social²". Așa cum se observă și din acest pasaj, propaganda ceaușistă, vizavi de promovarea muncitorilor și a minerilor ca vârf de lance al proletariatului, nu a suferit modificări majore de discurs și tematică odată cu trecerea de la comunismul de tip rusofil la cel de tip naționalist. Totuși, spre deosebire de presa anilor '50, care vibra în spiritul universalității proletare, în discursurile politice din anii '70-'80, istoria contemporană a patriei este pusă alături de mișcarea națională, promovată cu ajutorul proletarilor: "Pentru totdeauna au rămas înscrise în istoria patriei luptele minerilor Văii Jiului din anul 1918, când au preluat la Petroșani controlul puterii cu ajutorul gărzilor înarmate, trecând la înfăptuirea unor prefaceri

revoluționare. Prin obiectivele pe care le propunea, Consiliul muncitoresc, creat atunci, dădea glas năzuinței minerilor și maselor populare din această parte a țării spre desăvârșirea unității naționale a României în cadrul unei republici democratice. Minerii din Valea Jiului au contribuit la înfăptuirea statului național unitar român.³ Cu toată această diferență de accent, discursul oficial cu privire la mișcările proletare și rolul muncitorimii în promovarea imaginii partidului, rămâne identic cu cel din anii de început ai comunismului. Mitizarea grevei minerilor de la Lupeni, din 1929 și condamnarea în spirit dur al regimurilor "burghezo-moșierești", care pasămite ar fi terorizat masele muncitorești rămâne un ingredient de bază al ideologiei comuniste oficiale ai anilor '70-'80: "Partidul Comunist Român a avut în permanență în Valea Jiului organizații puternice, care au adus o contribuție deosebită în lupta revoluționară pentru smulgerea puterii din mâinile claselor exploatare...Eroicele lupte ale minerilor din Lupeni din august 1929 – reprimare sângeros de regimul burghezo-moșieresc – au constituit o viguroasă afirmare a combativității revoluționare a întregii noastre clase muncitoare, care, sub conducerea partidului comunist, s-a dovedit a fi cea mai devotată apărătoare a intereselor poporului, cea mai consecventă forță de progres a țării. Clasa muncitoare, în rândul căreia minerii reprezintă un detașament de seamă, și-a făcut datoria de conducător al întregului nostru popor în lupta pentru libertate."⁴ Așa cum bine se poate observa și din acest fragment de ideologie, reeditat în 1979 la editura Militară sub titlul "Istoria Patriei și a Partidului Comunist Român în opera președintelui Nicolae Ceaușescu", tendința Partidului Comunist Român a fost aceea a unui ortodoxism doctrinar și ideologic, lucru care presupunea din start nerenunțarea la modelul luptei de clasă în care proletarii aveau un loc privilegiat. În acest context, Valea Jiului, ca centru muncitoresc vechi, cu tradiții în acest sens, nu putea fi occultat în discursurile comuniste, în ciuda grevei de la Lupeni din 1977.

(continuare în numărul următor)

Note:

1. Istoria patriei și a Partidului Comunist Român în opera președintelui Nicolae Ceaușescu, Ed. Militară, București, 1979, pp. 129;
2. Idem, pp. 130;
3. Ibidem, pp. 130;
4. Ibidem, pp. 296;

Ștefan cel Mare și Transilvania

urmare din pagina 3

cu ajutorul Fiului și cu lucrarea Sfântului Duh s-au săvârșit acest Tetraevangheliar din porunca preașfințitului nostru Arhiepiscop Chir Daniil în zilele marelui crai Matiaș. S-a scris pe numele Feleacului, aproape de orașul Cluj, unde și biserica au zidit cu hramul preașfinții noastre maici Paraschiva. Vleat 6997 (1488) luna octombrie 25 zile”.

Tetraevangheliarul amintit mai sus era ferecat în argint zece ani mai târziu de Isac Vistiernicul, unul din boierii cei mai însemnați din Moldova, ce era chiar rudă dinspre mamă cu Ștefan cel Mare. Inscripția de donare a demnitarului moldovean este semnificativă pentru importanța Feleacului ca centru religios: “= Robul lui Dumnezeu Isac Vistiernicul a ferecat acest Tetraevangheliar pentru Mitropolia din Feleac. Anul 7006 (1498) decembrie”. Biserica episcopală din Feleac, cu hramul Sfintei Paraschiva, ridicată în timpul arhiepiscopului Daniil, se compunea, în prima fază, dintr-o absidă poligonală decroșată și un naos acoperit cu bolți în cruce pe ogive, amintind planimetric de un șir întreg de mai vechi ctitorii cneziale transilvănene, edificată în cel de-al XV-lea veac. Elementele de sculptură în piatră - ogivele, cheile de boltă, arcul triumfal, ferestrele în arc frânt cu traforuri, cele două portaluri bogat profilate - deosebit de îngrijit realizate, duc spre concluzia întemeiată, subliniată în una din lucrările lui Vasile Drăguț, că “voievodul ctitor a recurs la serviciile unui atelier de constructori din Cluj, preocuparea pentru o execuție de calitate fiind justificată de calitatea de reședință mitropolitană a bisericii din Feleac”.

În epoca lui Ștefan cel Mare, biserica mitropoliei din Feleac a fost înzestrată cu cărți manuscrise, ce reprezentau în acele vremuri mari valori.

Pentru istoria Transilvaniei românești o însemnată remarcabilă a avut, alături de Feleac, și un alt centru religios și de cultură, episcopia și mănăstirea Vadului, așezată pe domeniul cetății Ciceului, sub protecția oblaudire a voievozilor moldoveni.

Ajuns în posesiunea lui Ștefan cel Mare, domeniul Ciceului va reprezenta un adăpost

pentru religia ortodoxă, atât de prigonită de biserica oficială a Transilvaniei. Insuși domnul Moldovei înălța ctitorii pe noul său domeniu. La Ciceu și Mihăiești bisericile ridicate de marele voievod nu se mai conservă, dar ctitoria sa de la Vad păstrează intacte elementele stilului moldovenesc, imprimate de constructorii monumentului.

Ridicată probabil în ultimul deceniu al secolului al XV-lea, la intervenția directă a domnului moldovean, ctitoria de la Vad, urma să fie catedrala episcopală a unui ierarh sufragane mitropoliei Moldovei. Ca atare, lăcașul de cult a fost proiectat asemănător bisericilor românești din ținutul de la răsăritul Carpaților. Spațiul destinat cultului a fost conceput ca o biserică de tip triconc, dar după realizarea edificiului a rezultat un edificiu compus din o absidă poligonală a altarului, un naos dreptunghiular cu abside semicirculare pe laturile de nord și sud și un pronaos pătrat. Toate încăperile monumentului au fost boltite pe sistemul de nervuri gotice, dar în prezent asemenea bolți nu se păstrează decât în absida altarului. Meșterul care a plănuit biserica a fost, desigur, un moldovean, dar alături de acesta au mai colaborat meșteri pietrari transilvăneni, care au construit, desigur, bolțile gotice și au sculptat ancadramentele ferestrelor și portalurilor.

Tradiția și elementele stilistice confirmă faptul că biserica Mănăstirii Vadului a fost zidită în timpul lui Ștefan cel Mare, iar la sfârșitul domniei marelui voievod, localitatea din apropierea Dejului devine sediul unei episcopii. Probabil că tot Ștefan cel Mare a fost și donatorul celor două sate Vadul și Suarășul, dăruite episcopiei de pe valea Someșului “*înăc din vechime*” (*ab antiquo*), după cum precizează inventarul cetății Ciceului din anul 1553.

Rezultat strălucit al unei lungi evoluții, arta epocii lui Ștefan cel Mare este o originală sinteză a tot ce a produs până în cel de-al XV-lea veac lumea românească. Ultimul sfers de veac al acestui secol este extrem de dens din punct de vedere artistic, pe pământul românesc de la răsăritul arcului carpatic se înalță monumentale ctitorii, în care se adunau prețioase odoare, argintării, broderii, manuscrise miniate și ferecate în metal prețios. Picturile murale, ori miniaturile migăloase ce decorează manuscrisele caligrafiate în scriptoriile mănăstirilor moldovenești se păstrează la nivelul realizărilor de vârf, care prin număr și valoare motivează renumele excepțional al epocii lui Ștefan cel Mare. În mod firesc, pictura acestei epoci, ca de altfel toate genurile artistice, vor exercita o stimulare înrăurire asupra celorlalte ținuturi locuite de români, ce se va prelungi până la sfârșitul secolului următor.

Importante au fost, desigur, reflexele picturii moldovenești în Transilvania, în primul rând la ctitoriile domnești de la Ciceu, Feleac și Vad, care, din păcate, nu s-au păstrat până în zilele noastre.

Importantul fenomen artistic care a fost școala de pictură din timpul lui Ștefan cel Mare, continuat cu strălucire apoi în epoca rareșiană, este oglindit și prin înrăuirile exercitate asupra mediului artistic catolic transilvan, pe domeniul Cetății de Baltă sau în preajma acestuia, la câteva biserici săsești fațadele fiind împodobite cu pictură exterioară. Dacă la biserica evanghelică din Dârlos prezența unui meșter moldovean este

o certitudine, prin stilul compozițiilor, cromatică sau iconografie, frescele exterioare de la Tătărlău, Șmig sau Curciu (toate localități din vecinătatea Mediașului) păstrează fragmente sau pete de culoare neconcludente.

În a doua jumătate a secolului al XV-lea circulația și schimbul de artiști, în ambele sensuri, sunt mai evidente ca oricând. Dacă documentar știrile destul de sărace, păstrându-se relativ puține dovezi, studiile comparative și stilistice sunt în măsură să afirme prezența unor artiști veniți din Moldova lui Ștefan cel Mare pe meleagurile transilvane.

Desprinzând din zecile de manuscrise slavo-române, ce provin de la monumente din Țara Năsăudului, Maramureș, Bihor sau Munții Apuseni, doar pe acelea ce datează din epoca marelui voievod, și care sunt decorate cu miniaturi, analizându-le sub aspect artistic, se dezvăluie o latură nouă a culturii românești din această parte a țării, adăugându-se o nouă verigă la legăturile multilaterale ale Transilvaniei cu Moldova și Țara Românească.

Domnia lui Ștefan cel Mare a însemnat pentru românii transilvăneni o epocă de revitalizare a mai vechilor tradiții cultural-artistice din ambianta ctitorilor cneziale, o regenerare spirituală, ce sublinia tendințele de unitate ale ținuturilor românești din jurul arcului carpatic.

“Urcând treptele tronului de la Suceava, în împrejurările dramatice ale întregului sud-est european, amenințat de nestăvilita înaintare a armatelor otomane, contemporan al celui mai zguduitor eveniment militar, politic și cultural al vremii, căderea Constantinopolului”, Ștefan cel Mare “moștenește de la înaintașii săi respectul și admirația față de tot ceea ce reprezenta tradiția concepției bizantine, în ideea domniei de drept divin, fastul și ceremonialul de curte, concepția religioasă și organizarea bisericii, legislația, cultura și arta”. Tot acest tezaur de gândire, reprezentând de fapt continuitatea ideii de romanitate, în forma sa răsăriteană, peste care se suprapune spiritul înnoitor al umanismului renascentist, a fost fructificat, în această epocă, pe pământul Moldovei, Transilvaniei și Țării Românești.

Paradigma intereselor¹

■ Marius Jucan

O pțiunea lui Albert O. Hirschman pentru studiul „războiului” dintre pasiuni și interese, pledoaria sa atât de motivantă pentru triumful interesului în epoca modernității poate provoca ca însăși un excurs la fel de consistent pe cât este esutul cu titlul de mai sus despre „îmblânzirea” pasiunilor în confruntarea lor cu interesele. De ce ar trebui să se confrunte pasiunile cu interesele și mai ales să învingă interesele asupra pasiunilor? De ce ne întoarcem în secolul 18, căutând arhetipurile teoriilor politice și morale de azi? Deoarece, cum crede autorul nostru, pornind într-o călătorie intelectuală în epoca luminilor, interesele ar putea demonstra prezizibilitatea și constanța naturii umane, mai degrabă decât pasiunile. Interesele ar putea arăta drumul adevărat spre natura umană. Dar și pentru că triumful intereselor față de pasiuni a însemnat o cotitură capitală pentru prosperitatea societății europene (renunțarea la războaiele religioase, de pildă). Dar mai cu seamă, pentru apariția unui nou comportament cultural, cel practicat de clasa de mijloc, care a schimbat sensul câștigului material, viziunea simbolică a activității „de a face bani”, devenită nu mai puțin onorabilă decât comandamentele religioase ori codul de onoare al aristocraților. Nu întâmplător o asemenea

răsturnare de proporții s-a petrecut mai întâi la marginea Europei, în Anglia, iar apoi în America, independentă din punct de vedere politic, și apoi din ce în ce mai mult, economic. Opțiunea lui Hirschman pentru teoriile economice, politice și morale ale secolului 18 construiește în cele din urmă o explicație diferită de cea a tezei weberiene despre succesul capitalismului, o explicație care nu mai depinde de ascensiunea calvinismului, ori de demersul secularizării diferit în Europa ori America, ci de un comportament cultural în tranziție.

Tranziția de la domnia pasiunilor la paradigma intereselor, cum afirmă Hirschman, citându-l pe cardinalul de Retz, nu poate avea loc în mod absolut, înțelegându-se că pasiunile nu dispar cu desăvârșire, nici că ele se evaporă în interese. După comentariile morale ale cardinalului de Retz, autorul nu crede că pasiunile părăsesc vreodată psihé-ul uman, nici atunci când acesta e dedicat în întregime intereselor. Încrederea naivă în raționalitatea intereselor nu ar face decât să continue, într-o altă ordine, tirania iraționalului din pasiuni, dar pe de altă parte, o lume complet lipsită de pasiuni nu va fi decât una a alienării, după diagnosticul pe care romanticii îl pun burgheziei bogate dar spiritual stagnante. Și totuși, balanța ideală dintre pasiuni și interese s-ar găsi după

Hirschman în „efectele intenționate, dar nerealizate” ale unor decizii sociale de anvergură. Ideea unui „efect secundar” bun al răului constrângător (răul făcut de un despot nu poate fi „tot” răul căci aceasta i-ar leza în cele din urmă interesele de conducător), cunoașterea și aplicabilitatea unei arte politice a guvernării și autoguvernării se împletește cu optimismul iluminist al descoperirii unui „interes” uman general, altruist, care duce în cele din urmă spre progres. Cariera prestigioasă pe care o face comerțul începând cu secolul 18 (acel „doux commerce”, cum spunea Montesquieu), e dovada cea mai convingătoare pentru o lume a schimburilor (și de aici a schimbării progresiste), a toleranței și libertății, realizabilă prin recunoașterea fie și simbolică a intereselor, a egalității care îi leagă pe cei ce participă la schimburi. De pe pragul înalt al unei lecții de istorie intelectuală, Hirschman revede demersul unor critici ai capitalismului, atât de diferiți precum Marx, Freud, Proudhon, Weber („dezvrăjirea lumii”) întrebându-se retoric când a fost omul mai dezumanizat, atunci când era sub imperiul pasiunilor, ori când se afla sub rațiunea intereselor? O carte ce se citește mai repede decât ai crede, dar al cărei efect întârzie benefic, cu gustul unei descoperiri autentice.

Notă

1. Vezi Albert O. Hirschman, *Pasiunile și interesele. Argumente politice în favoarea capitalismului anterior triumfului său*, traducere de Radu Carp și Victor Rizescu, Humanitas, 2004.

addenda

„Să zărești o pădure înainte ca ea să ți se înfățișeze” ...

■ Letiția Ilea

În aceste sărăcăcioase vremuri, poeții sunt cei de care avem cea mai mare nevoie. Ei singuri pot să aducă la mal corăbiile noastre în derivă, ei singuri ne pot arăta calea. Această convingere mi s-a impus încă o dată după lectura recentului volum al lui Andrei Zanca, „cei ce-n inimă-s descuși” (Ed. Marineasa, 2003). De mulți ani trăitor în Germania, Andrei Zanca este o prezență constantă în paginile revistelor noastre literare și volumele sale publicate după 1990 (pentru că *Poemele Nordului*, din 1983, a fost „ciuntit” de cenzură cu „numai” 50 de pagini) au fost tot atâtea evenimente editoriale. Să mi se permită a le reaminti, azi când difuzarea poeziei a devenit aproape confidențială: *Un străin în bârlogul lupilor* (1994), *Elegiile din Regensburg* (1994), *euroblues* (1995), *după-amiaza cu branduari* (1997), *Suitele Transilvane* (2000), *Noaptea franciscane* (2000), *viața și moartea din glas* (2003). Echinoxist din al doilea val, poet optzecist, Andrei Zanca a rămas identic cu sine, consecvent unui demers nu numai ontologic, dar și etic și estetic de la care mulți dintre congenerii săi au abdicat între timp, într-un fel sau altul. Îi privesc cu măhnire pe unii reprezentanți ai generației „în blugi”, implicați astăzi în mod dezagreabil în politic sau dedați unor înșuruiiri poetice vulgare, și mă întreb ce va rămâne: versurile unor „tineri furioși” ai anilor '80 sau comunicatele unor, de pildă, consilieri prezidențiali de azi...

Îl citesc pe Andrei Zanca așa cum m-aș întoarce acasă după lungi periipuri într-un univers ostil care rezonează tot mai puțin la greutatea cuvântului scris. Andrei Zanca locuiește într-adevăr această lume în mod poetic, relevând cititorului frumusețea și misterul ei altminteri inefabile, dar descoperindu-i în același timp inerțiile și violența, căroră poetul de azi este nevoit a le opune un alt fel de poezie. Nu cred că poezia acestui început de mileniu, când totul pare să fi fost spus și tranșat, mai poate trage mare folos de pe urma jocurilor lingvistice, a ludicului căutat cu orice preț sau a vrenunii postmodernism prețios, adoptat dintr-o dorință de sincronizare cu te miri ce poeți americani... Durerile și suferința acestei lumi, identice de secole, dar peste care s-au așternut biblioteci întregi, grația și sacralul, mai pot fi trecute în cuvinte credibile, spunem, doar după o lucidă privire înlăuntru și în afară, care să ne purifice și să ne înfățișeze autentici, „descuși în inimă”...

Într-o lume care pare a fi ales absența comunicării și opacitatea la frumusețe și adevăr („tăcerea/din ochii aproapei, mereu mai / arctică”, „ochiul / este doar în stare / a bănuî lumina”), poetul s-a „retras în inimă”, devenind un însingurat de profesie, „încărcat de cele văzute, întins / în cele ce încă nu se pot zări”. Aceasta pare a fi singura soluție pentru poet,

„doar de pe malul opus gloatei / poți întemeia / podul”, „într-o lume năucă de știri”. Există o anume urgență a spunerii, impetuoasă, în poemele lui Andrei Zanca, pentru că „nu mai e loc de răzlețiri”. Poemul, „pământește / altoit cu umbre” se înalță „în nepăsarea / în irosirea lumii”. Actul poetic pare să fie un ritual, un sacerdoțiu, în mijocul unor desfășurări peisagistice văzute în curgerea anotimpurilor, rareori în mijlocul orașului, topos de predilecție pentru majoritatea optzeciștilor. „Elegiac pur sânge”, cum a fost numit, Andrei Zanca pare să sufere pentru toate relele acestei lumi, nepăsarea, indiferența aproapei, neubiura, falsul, chiar în fața morții... Multe poeme sunt purtătoare ale unei revolte nedisimulate față de tot ceea ce îngrădește azi o existență autentică. Versurile au o concentrație maximă, nici o risipire de dragul spunerii, Andrei Zanca având de mult știința formulărilor memorabile, aproape gnomice, nu puțin fiind versurile care se rețin, care ne revin: „doar în dăruire se limpezește tandrețea”, „nu anii, morții mei mă-ncovoie”, „cineva e însetat, cineva flămânzește adânc în noi”. În acest sens, aș cita în întregime poemul „toate răspunsurile”: există cu mult înaintea întrebărilor / cum embrionul în pântec cu mult / înaintea nașterii, doar noi // neîncetând în viață a ne întreba, însemnați / în cuta de frunte / a măhnirii de / răspunsul // dintotdeauna / uluitor al morții”, de o maximă epurare și forță. Poemele lui Andrei Zanca par cel mai adesea situate într-un prezent atemporal, al adevărilor ultime care se înfățișează după escaladarea tuturor Golgotelor acestor lumi.

■ George V. Precup

Cascade în genunchii zăvorâte

Stând înlăuntrul singurătății
și hrănind singurătatea lui Dumnezeu

măduvă spartă
ce'mi adaugă genunchii pământului
de'i faci rădăcini,

care putere dezlegi
și'n liniile pure adaugi spiralelor trupului
nervuri pământene,

iar stăpână te faci
cântului din țara cealaltă

dacă pe mine nu sunt stăpân
și de ea sunt pătruns,
când moartea de moarte învie

iar nu omul, de om...

Castanietă

Ca într'o viperă coaptă între mine și întuneric
e un alt întuneric
ce începe să strângă pe primul, mănășă

iar noaptea ce mă înconjoară
miez
a pierit

și însingurarea pe față se așează
ca pielea de tigru, ca subțirele chiparosului
pe lumină

de'n mine e altul, vibrând arterele toamnei

sau, eu,

bolnav de întunericul tot mai luminos.
.....
De te numeam monarhie a lumii,

pe când aveai gustul toamnei
și'un început de nemărginire

de uitam numerele
și rupeam moartea

în două.

Trufie sfârșită

Cu mâinile pline de miez
sparg lacăte treze
răsăritul să aflu,

altora
mâna de sticlă
scorburi de lut.

Ex abrupto

Donjuanismul misogin al lui Eugen...

■ Radu Țuculescu

Începînd din 1991, Eugen Curta publică romane, din doi în doi ani, ceea ce înseamnă șapte bucăți dacă îl socotesc și pe cel mai recent apărut la editura Generis cu titlul de Misoginul îndrăgostit. Și aproape toate au de-a face cu dragostea, chiar de la „generic”, în mod aluziv ori de-a dreptul direct. Dragostea față de sexul opus, evident, nu dragostea de țară și aproape în toate cele șapte opuri e, în cele din urmă, vorba despre un Don Juan (fie el și penultimul...) cam misogin (fără să fie prea conștient de asta...) care iubește femeia dar se iubește și pe el, chiar dacă nu-l „ocoloște” autoironia, autopersiflarea. Eugen e un mare și veșnic îndrăgostit... pardon... eroii lui Eugen sînt așa și așa putea afirma că, la o foarte atentă lectură poți ajunge la următoarea concluzie: un singur erou „principal” traversează cărțile sale, cu încăpăținare, cu îndărătnicie, schimbînd „măștile” cu nonșalanță, pasionat de situații noi, neprevăzute, de aventuri riscante, acționînd brutal ori cu înfiorătoare finețe, realist și melodramatic, în „pas cu vremurile” ori după propria fantazie fără a ține cont de falsele fațete ale unui burghez și fariseu bun simț...Acest „erou” e iubirea, dragostea, deoarece Eugen e un veșnic îndrăgostit, pardon, am vrut să spun eroii lui Eugen sînt veșnic îndrăgostiți, chiar dacă nu doar de o singură femeie, asta înseamnă , nu-i așa, că ei caută idealul, îl caută mereu avînd uneori impresia că l-au găsit și atunci se hotărăsc să scrie...o carte, ori un jurnal, ori oarece scrisori pe Internet, tot e chestia asta la modă...! și pagini de memorii, desigur. În absența unui personaj secundar, eroii lui Eugen vorbesc Din nou despre dragoste, despre un Anotimp pentru doi în timp ce călătoresc cu Trenul fără sfîrșit în care se află, deghizat, și Penultimul Don Juan, un bărbat

ce se gîndește la Iubita din vis crezîndu-se un veșnic Misogin îndrăgostit...

Dacă în romanul Iubita din vis erau și scene de accentuată sexualitate, (e la modă...), descrie însă cu deosebită aplicație, în romanul cel nou s-a renunțat la ele ori se fac doar fine aluzii. Cartea pornește borgesian, adică se găsește un manuscris care este și nu este al unui anume Dragoș (manuscris aflat la o frumoasă și misterioasă femeie), bărbatul care a aruncat, dintr-o stupidă greșeală, amantul soției pe fereastra apartamentului de la etajul patru...Luînd manuscrisul, autorul dă de înțeles că-l rescie, dar nu e un lucru foarte sigur. Se petrece în carte un soi de alunecare printre suprafețe, printre aparențe și realități, printre „a fi” și „a nu fi”, în genul lui Bioy Casares. Cînd ești cît pe ce să fi sigur de ceva, capitolul ori pagina următoare vin să te contrazică, să-ți strecoare unde de îndoială, să te facă să-ți pui noi semne de întrebare, ceea ce e de apreciat, păi cam asta e literatură, chiar dacă mai mult „în stil oral”, cum o face Eugen. El se joacă de-a literatura și viața, apelînd (fîrsec) la „momente” autobiografice, într-un „decor” cît se poate de banal: birt, gară, birou, Castel (unul cam misterios), tipografie, redacție...salon de spital. De aici începe și tot aici se sfîrșește „nebulia” cărții, aici începe și...nu se sfîrșește misterul, finalul fiind unul deschis, cum bine îi stă unui final să fie...Aici cineva scrie un roman (ori un jurnal?) despre marea sa iubire Morico-Neli, doctoreasa care-l îngrijește și care habar nu are că pacientul o iubește, află doar după ce el moare și-i lasă manuscrisul...Care manuscris e...rescris de autor iar doctoreșa pare, în cele din urmă, să se fi volatilizat din realitate, pare că...nici

nu a fost decît o iubită...din vis. Ficțiunea încercă și încarcă realitate, uneori se arată a fi un balast inutil, zice autorul și sînt tare de acord cu el.

Sînt inserate , în economia cărții, pagini de jurnal, scrisori pe Internet dar și din cele „clasice” ba chiar bilete de lungimea...unui capitol. La un moment dat ni se spune , în „stil textualist”, că acest roman se scrie într-un salon de spital. Foarte bine, am „văzut” romane scrise în bucătărie, în sala de baie, în hol, pe-o verandă, sub un prun ori la umbra nucului bătrîn...Pentru mine, e mai puțin relevant, în cazul lui Eugen însă e important amănuntul deoarece nu e o simplă afirmație „intertextualistă”, de dragul „literaturizării”, e chiar simburile cărții. Eroul e bolnav, are boala numită „misoginită”, așa deduc eu din anumite pagini și misoginismul lui se naște, paradoxal, dintr-o nesăturată foamă de femei, de iubite avute ori doar dorite, seduse cu orice preț, chiar și cu cel al umilinței. Cum îi spune (eroului ori...lui Eugen Curta), doctoreșa cea frumoasă: îți place să iubești și să părăsești, de fapt urăști femeile (...) ai inventat expresia aceea diabolică: „Vinerea, Don Juani schimbă iubitele!” Așa e și cu eroii (unii) lui Eugen, schimbă iubitele, chiar dacă ele apar doar...în imaginația lor adesea suprasolicitată....

Eugen are cîteva romane bine făcute, îmi spunea odată un critic literar. Mie expresia asta „bine făcute” nu mi-a prea plăcut , la început, dar dacă mă gîndesc că există femei „bine făcute” și bărbați „bine făcuți” , de ce n-ar exista și romane bine făcute? Dincolo de astfel de mici și nevinovate speculații, cărțile lui Eugen Curta se citesc cu plăcere, chiar dacă nu întotdeauna poți spune cu precizie cine despre cine scrie, e personajul „principal” real ori inventat , are o identitate clară ori trebuie să i-o imaginezi tu....Da, exact, cărțile sale îți excită imaginația și nu dau verdicte clare, te lasă să plutește într-o vagă și creatoare nesigurantă și tocmai în aceasta constă farmecul lor.

„... critic bun e cel care te ceartă, luându-te în serios...”

Irina Petraș (n. 27 noiembrie 1947, Chirpăr/Sibiu) e absolventă a Facultății de Filologie din Cluj (1970). Doctor în litere (1980). Critic literar, eseistă, traducătoare. Debut absolut „Luminița”, 1957 (versuri). Debut editorial: *Proza lui Camil Petrescu*, 1981

Volume: *Proza lui Camil Petrescu*, eseu, 1981; *Un veac de nemurire: Mihai Eminescu, Veronica Micle, Ion Creangă*, eseu, 1989; *Curenți literare* – dicționar-antologie, 1992; *Figuri de stil* – dicționar-antologie, 1992; *Ion Creangă, povestitorul*, eseu, 1992; *Genuri și specii literare* – dicționar-antologie, 1993; *Camil Petrescu – schițe pentru un portret*, eseu, 1994; *Literatură română contemporană – secțiuni, critică literară*, 1994; *Metrică și prozodie* – dicționar-antologie, 1995; *Știința morții*, eseu, 1995; *Teoria literaturii* – dicționar-antologie, 1996; *Eminescu* – album-antologie, 1997; *Limba, stăpâna noastră. Încercare asupra feminității limbii române*, eseu, 1999; *Literatură română pentru gimnaziu și pentru examenul de capacitate*, 1999; *Panorama criticii literare românești. Dicționar ilustrat, 1950-2000*, 2001; *Știința morții*, vol. 2, eseu, 2001; *Teoria literaturii* – dicționar-antologie, ediția a doua, revizuită, 2002; *Feminitatea limbii române. Genosanalize*, 2002; *Cărțile deceniului 10*, critică literară, 2003; *Camil Petrescu. Schițe pentru un portret*, eseu, 2003; *Fabrica de literatură*, 2003; *Mic îndreptar de scriere corectă*, 2004.

– Oana Pughineanu: În primul rând, vreau să vă mulțumesc pentru timpul și intervalul pe care ați acceptat să le acordați revistei noastre. O să încep cu o întrebare sondând un teren despre care – din păcate – se vorbește din ce în ce mai mult într-o limbă de lemn: literatura sub comunism. Nu vreau să par insensibilă și nici să minimalizez efectele negative, dar nu vi se pare că acest proces de identificare obsesivă a răului (acest proces în lipsa acuzatului) începe să funcționeze ca un afrodisiac (în loc de medicament)?

– Irina Petraș: Sint de acord cu tine – e vorba fie de o obsesie, fie de neputința de a asuma firesc timpul care trece. Cît despre literatură, am putea vorbi la fel de bine – și dă de bănuț că n-o facem, despre literatura sub sclavagism, sub feudalism etc. Glumesc, însă chestiunea se pune greșit și anapoda. Nu pot să intru nicidecum în jocul condamnărilor, al inventarelor negre, al punerilor la zid. E adevărat că nici n-am încercat. E un joc risipitor de timp prețios și, cum se joacă la noi, are o miză cu totul meschină. Am aflat curînd, în copilărie, că Adevărul nu există sau, cu siguranță, nu e unul singur, că important e adevărul tău interior și respectul minim pentru adevărurile celorlalți. (Cioran o știa prea bine: „Toți oamenii au și nu au dreptate, pentru că totul este explicabil și absurd totodată”; sofismele traduc, desigur, o mare criză de lehamite). Politica n-o pot considera decît, cel mult, un rău necesar și, din nou, neglijabil atîta vreme cît îți cauți echilibrul în tine, nu în afara ta. Îmi sînt, oricum, am mai spus-o, antipatice textele care pledează pentru despărțirea declarativă de trecut. O înțelegere adîncă te poate ajuta să mergi mai

departe cu tot trecutul. Punerea lui demonstrativă și conjuncturală la colț înseamnă, în fond, despărțire de viitor. Promiți să nu poți gândi niciodată deschis, sincer, fără interese de moment. Față în față cu un trecut îndelung contrafăcut – și nu doar dintr-o singură direcție! – amnezia nu se învinge prin inventarii operate dintr-o singură perspectivă, ci prin încercarea de a înțelege la rece mecanismele complicate și nu de puține ori capricioase ale ființei umane angrenate în organismul social-politic...

Mă bucur să aud că și unui om tînar, cum ești, i s-a lehamite de procesele în gol, purtate dintr-o inerție stranie. Nu-mi pot reprimă bănuiala că nu adevărul se caută, ci un profit pipăibil. Există o specie de anticomuniști oțărîți care au devenit nu luminători ai mecanismelor secrete și inevitabil omenești (se uită prea adesea că toate regimurile au fost nu doar suportate de oameni, ci și născocite de ei, în contribuții greu decantabile) ale unui trecut relativ apropiat, ci membri ai unei secte ciudate și anacronice.

Cea mai mare surpriză pentru occidentalii veniți încoace după căderea zidului a fost că intelectualii români nu păreau deloc năuci și nici nu bîjbăiau cînd venea vorba despre marea cultură a lumii. Viața de cîrtițe nu le afectase privirea și mintea. Ba, citeodată, după legea compensației, chiar dimpotrivă. Ororile (relative mereu, să nu uităm!) sînt, în ordine existențială, la adevărata scară umană, cea valabilă indiferent de sistem și epocă, accidente, fenomene atipice (dar de o atipicitate caracteristică oricărui regim din istoria omenirii) și, oricît de odioase în clipa istorică, neglijabile ca identitate/identificare adevărată. Nu

■ Irina Petraș

pot funcționa decît anonim, ca situații crizice (dictatură, supraveghere răuvoitoare și insistentă), nu ca „personaje” cu stare civilă.

– Una dintre obsesiile noastre – tot o moștenire a „epocii de aur” – este, după cum spuneți în *Cărțile deceniului 10, impresia unui complot universal, al activiștilor ca „sforari de geniu”. După „big-bancul decembrist” (Radu Cosașu), literatura a ieșit de „sub” politic ca să intre „în” el sub forma politizării. Premiile literare au devenit – vă citez din nou – un soi de „bancă țigănească” unde „sforările” sunt din nou la mare cinste. Pe de altă parte, există politici culturale și politici economice absolut necesare și utile. Care credeți că ar fi soluția unei folosiri corecte/normale a lor, una care să depășească stilul „parazităru”?*

– Cum tot trimiți la *Cărțile deceniului 10*, o să-mi cer iertare că voi repeta multe lucruri dintre cele spuse acolo. În *De la proletcultism la postmodernism. O retrospectivă critică a ideologiei literare postbelice* (2002), Florin Mihăilescu atacă și el acest cel mai spinos, poate, subiect al zilei, oferind o variantă de interpretare de așezat lîngă cele propuse deja de Eugen Negrici, Lucian Valea, Marian Popa, Sanda Cîrdoș, dar și de Ion Negoitescu și Nicolae Manolescu, aceștia din urmă printr-o revenire fără farduri proaspete la aserțiuni rostite la chiar locul fapei și al orei istorice. Nici una dintre cărțile despre literatura postbelică românească deja apărute nu îmi pare cu totul satisfăcătoare. Utile toate prin ținta pe care și-o propun și aducînd frînturi de răspuns, rămîn încă, din varii motive, *înfierbîntate* (participiul îmi convine, el conține și o doză de neimplicare adevărată, de supunere pasivă la comandamente exterioare). Efortul de obiectivare e insuficient. Autorii își fac o datorie (de nimeni, cerută, de altminteri, decît poate de oportunismul funciar al omului sub vreme) din a rosti anamele și din a da verdicte pripite, însă, cred ei, foarte corecte politic. Vocabularul nu se poate elibera de amintirea diatribelor comandate de ideologia deceniilor imediat postbelice, așa încît analiza nu

răspunde credibil și pedant (pedanteria cere sînge rece și minte limpede) la chestionarul anamnetic și, prin urmare, dă, cel mai adesea, un diagnostic previzibil, nu și neapărat real. „Procesul comunismului” se va face cu adevărat doar cînd dosarul va fi instrumentat de judecători și avocați care nu vor avea nimic de plătit ori de răscumpărat. Poate de tineri care nu au ranchiune și obsesii personale, în a căror biografie perioada comunistă nu e totuna cu trecutul propriu. Căci rupturile n-au fost niciodată în istoria omenirii atît de dramatice cum păreau în texte așezate pe o anumite poziție, inevitabil părtinitoare (ca să nu spun partinică). *Regim samavolnic, cumplit, paralizantă teroare, ferocitate, fără cruțare, aserviți și prozeliti* sînt expresii deja excesive și goale. Vreau să spun că numai o descriere *logică și tăioasă* poate promite un portret al epocii atît de aproape de adevăr, cît ne este nouă, oamenilor, la îndemînă.

Diabolica inteligență subversivă a regimului, toți activiștii lui, mari și mici, pîrînd sforari de geniu și minți atocuprinzătoare, viziune, e cel puțin exagerată. Ori așa îmi sună mie, după 14 ani de exercițiu generalizat al gîndirii și vorbirii libere (las'că gîndirea, dacă îți e îndeletnicire cotidiană, nu poate fi decît liberă – mă aliez lui Ștefan Borbély, care, într-o discuție catastrofică despre spălarea creierelor sub comunism, se delimita net de o asemenea versiune – mie, să fie limpede, nu mi-a fost spălat creierul!). Să fie vorba de o variantă a limbajului esopic? Scriitorul român nu mai poate vorbi, oare, decît *indirect* despre lumea prin care trece/a trecut? De la aluziile prea fine și mirîtul abia auzit (cît să nu atragă neapărat pedeapsa) se face saltul în invectiva cea mai dezlîntuită și mai sonoră (căci, azi, nepedepsită)? Inflamarea pare să nu ne ocolească pe nici unul...

Oricum, nu prea știu care ar fi soluția. Cred că, înainte de toate, e de ieșit din *anticomunismul încremenit în proiect*. Dacă sînt perfect lizibile și astăzi cărți dinainte de '89, și sînt, dovadă multe reeditări care au și cititori, și succes, ele își probează tocmai neapartenența la „est-etică”, un concept, acesta, cu totul nefericit care scutește rapid, superficial și, deci, vinovat de obligația oricărei nuanțări și exilează în zona ideologicului primar literatura unei bune bucăți din Europa. Căci literatura mai sus pomenită scruta normalitatea unor existențe în condițiile orei istorice, politice, sociale date. Ca orice operă literară de calitate. Literatura adevărată, nu încetez să cred, nu opune o teză altei teze. Ea vorbește despre omenesc în condițiile orei sale istorice. Dacă vom ajunge să reînvățăm acest adevăr, vom ajunge și la performanța de a alege cărțile bune după cantitatea de adevăr omenesc pe care o conțin și după știința punerii lui în cuvinte, nicidecum după vreun alt criteriu. Vom face o politică literară de care să nu ne fie niciodată rușine. Firește, am în vedere un viitor cam utopic, populat de cititori!

– Spuneți de asemenea că, în ceea ce privește canonul, nu a avut loc „recuperarea nici unui autor nedreptăți”. Puteți da câteva exemple?

– Vorbind despre (micro)monografiile de la AULA, folosite ca pretext pentru o (re)discutare a canonului, spunem că „n-am găsit în lista de sfîrșitul volumelor recuperarea nici unui nume de autor nedreptăți, nici o repunere spectaculoasă în drepturi.” Nu voiam să spun că aveam în minte o listă cu autori pe care îi visam recuperați, ci că scriitorii canonizați acum au fost canonizați deja de la intrarea în scena literară grație valorii lor, dar și receptării privilegiate, șanse de a fi fost degrabă recunoscuți de breasla

scriitoricească, dar și de către mulți cititori. și că nu-i exclus să intre în astfel de liste și unii mai mărunți – oameni sîntem și, de obicei, nu singuri pe lume! Lucru, de altminteri, întîmplat mereu de-a lungul istoriei literare. Nici o valoare impusă la un moment dat prin concertare în numele unor interese de grup (partid), individ, timp și loc n-a răzbit dincolo de timpul ei trecător și „făcut”. Contemporaneitatea își poate permite să greșească, fie și cu bună știință, posteritatea avînd sarcina de a tria, după *legea hoardei*, cum o numește Marcel Moreau, cea care lasă în urmă, fără milă, tot ce-i firav. Oricum, eu nu pot spune că am descoperit după '89 vreun scriitor pe care să regret din cale afară că nu l-am citit mai degrabă. Bibliotecile erau doldora de cărți bune, mai puteam procura și cite un *xerox* clandestin, primeam și cărți străine. Cărțile descoperite *după* au sosit, chiar și pentru mine, exact la timpul lor (nimic din mișcările și purtările omenesci nu se întîmplă perfect matematic – întîrzierile, eșecurile, pașii greșiți, remanierele sînt cu totul firești); ca să nu mai vorbesc despre cei tineri – numai chef de citit să ai!

– În ceea ce privește scriitorii tineri, se pare că ei se zbat într-un cerc vicios: trebuie să fie citiți pentru a fi cunoscuți, dar și cunoscuți pentru a fi citiți. Dacă sînt și „din provincie” cercul, spun mulți, devine de-a dreptul veninos. Ce poate face criticul pentru a aduce la lumină un „talent” în toată această birocrăție culturală?

– Mi s-a întîmplat de cîteva ori de-a lungul vieții de critic literar să descopăr foarte buni scriitori și să-mi dau seama, mai devreme ori mai tîrziu, că eram (aproape) singura lor cititoare! O să dau și nume. Pe Emilian Bălănoiu l-am citit deodată cu tinerii prozatori debutanți de Crohmălniceanu în *Desant '83*. Foarte puțin umblată prin capitală, am fost sigură, așa, în alb, că e cunoscut și recunoscut de ei. Scria foarte bine, într-o manieră trimițînd la aceeași direcție, ba, poate, cu un ce foarte special în plus, țînînd de atmosferă și de finețea psihologilor. Am aflat de curînd că nu l-cunosc deloc bucureștenii, că nu l-au numărat și nu-l numără printre ei, că e un retras și descurajat profesor de matematică. Nu i-a folosit la nimic că nu era din provincie. Tot așa, Ștefan Goanță, un prozator excelent, provincial de data asta, scrie cărți foarte bune țînînd după o recunoaștere care întîrzie. Leon Iosif Grapini, la fel. Dar ei nu mai sînt tineri și au de dus alt fel de bătlîi.

Cît despre tineri, îi îndemn, îi mîn din urmă, îi ajut cît pot, deși mă lovesc de reacția ursuză și egoistă a unora din generația mea ori mai vîrstnici. Am făcut puțînul pe care l-am putut face (îi număr pe cei care au debutat cu ajutorul meu ca pe marile mele izbînzî – nu sînt puțîn și nici neînsemnați!), însă nu deșin rețeta succesului. Mi se cere adesea, anume, să scriu despre cărți ale unor scriitori mari și recunoscuți, *nu* despre debutanți, să mai las deoparte clujenii, ardelenii... E o politică pe care n-o înțeleg. Cred că această conștientizare permanentă și tezistă a apartenenței teritoriale și de generație e adevărata și primejdioasă mentalitate de provincial. Îmi dau seama că am citit întodeuna într-o manieră à la Forster. A contat cît de bună e cartea, cît de multe îmi spune, cît mă lasă să construiesc în jurul ei, nicidecum de unde este și „de-al cui” ori cîți ani are autorul. Nu pot decît să promit să-i asist în continuare pe tineri cît mă lasă vremurile și Timpul. Mi-ar plăcea să fiu crezut pe cuvînt și urmată cînd spun că o carte e bună, iar autorul e un tînăr care merită toată atenția.

E de spus, încă o dată, și că nevoile de lectură, informare, delectare ale cititorilor n-au fost influențate decît în mică măsură de opinia criticii – îmi pare rău că trebuie s-o spun, dar de opinia lui Nicolae Manolescu le pîsa celor care citeau *oricum* cărțile și căutau în „România literară” doar dialogul imaginar cu un cititor și mai competent. Populația globului crește, nu și numărul cititorilor „tradiționali” – căci și asta e o problemă de lămurit: cei care citesc/vor citi pe Internet sînt neapărat „personaje negative”?

– Venind vorba de „provincie”... parcă am avea de a face cu un complex în complex, adică nu numai că sîntem „nesincronizați”, dar mai introducăm și distincții pîguboase, gen „centru – provincie”. Fiînd, după cum spuneți, o cultură, nu mică, ci „discretă” în raport cu marile culturi Europene, cum am putea noi „provinciali” să convingem „centrul” că – vorba poetului – „adevărata străinătate e verticală, nu orizontală”?

– Într-o paranteză fie (re)spus, discutatele liste cu nume propriu răsunător și occidental sînt opinii personale, subiective, de luat în calcul ca atare. Că literatura estului european nu e prea luată în seamă e un adevăr parțial și cu multe fațete de discutat – eu rămîn la părerea că un scriitor *național* mare, în sensul aprecierii și asumării sale de un mare număr de oameni, e, implicit, *universal*, chiar netradus și nerăsplătit cu Nobel. Renumele e o valoare relativă. Ar fi minunat și măgulitor să avem sumedenie de scriitori de ieri și de azi traduși și premiați aiurea, dar asta ne-ar mîngia orgoliul, nu și spiritul... Limba română e „blocată paroxistic în propria expresivitate”. Radu Cosașu îmi vine în ajutor: „Personal, sînt un resemnat calm și senin. Universalitatea e o problemă cu prea multe silabe. Știu că *La rîpa Uvedenrode* e numai pentru cei care au citit *Baltagul* în original. Nu mă simt, pentru asta, nici provincial, nici depeizat. Și nu din asta – fiindcă Gide n-a știut cine-i Vitoria Lipan și nici Sadoveanu n-a dat semn că ar ști cine-i Castorp sau Kyo – ni se va trage sîrăcia, sau insolubilitatea, sau insisficarea!”

Pe bucureșteni n-o să-i putem convinge ușor că înșeși conceptele de *capitală* și *centru* sînt anacronice, că în „satul mondial” de azi sferile de influență și punctele de reper sînt extrem de fluctuante. Televizorul, Internetul rup vechile linii de forță, iar pilitura de fier se așează „celular”, așa zice, cu centrul oriunde există oameni destul de siguri pe ei cît să înfișă un țîrșu de luare în stăpînire. *Dincolo, afară, centru* s-au

cîntărit și se mai cîntăresc la români în confort exterior, i-aș zice. Consumatorul mă înspăimîntă. E o ființă întoarsă pe dos. Toate valențele de satisfăcut îi sînt în afară, înspre cei care-i pot oferi obiecte strălucitoare, cioburi colorate, apariții „pe sticlă”...

– *Accentuați de multe ori pe faptul că nu sunteți o fire religioasă. Totuși, literatura o priviți ca pe o “salvare”, chiar în raport cu moartea. Nu e vorba aici, dacă nu de o religie, de un fel de religiozitate cu care literatura participă la construcția acestui proiect care este omul?*

– Reacționezi ca majoritatea celor cărora se întîmplă să le spun că nu sînt deloc credincioasă (o fac, de obicei, pentru a preîntîmpina alianțe false ori invitații la o discuție de la sine înțeleasă ca între „creștini duși la biserică”) – te crezi datoare să îmblițești mărturisirea. Mi s-a spus, de altminteri, de nenumărate ori că trăiesc după precepte creștine, adică pariez pe muncă, pe cinste, pe sinceritate (uncori prăpăstioasă), pe neacumulare de temporalia... Mă tem că sînt semnalmamente omenеști mult mai vechi decît creștinismul.

Adevărul ăsta rămîne: nu sînt, n-am fost niciodată credincioasă. Nu sînt deloc nevoia să-mi numesc Dumnezeu ignoranța față în față cu rostul nostru pe lume. Nu-mi croiesc povești amăgitoare despre ocrotiri ori răspălări divine. Nici măcar despre îngeri. Mă simt mai aproape de un Liceanu deprinzînd dezîncîntat *disciplina muritudinii*, decît de un Pleșu numărfînd serios (?) soiriile de îngeri... Sînt în stare să fac efortul de a-i înțelege pe cei care își află în credință un sprijin, dar sînt înclinată și să văd nenumăratele urmări rele ale aceleiași credințe. Sigur, sună frumos că, în Est, Dumnezeu n-a murit, a fost executat politic. Adică, e spus memorabil. Numai că „executat politic” înseamnă exact ce înseamnă: *politic*, la nivelul vorbelor unse cu toate unsoirile. Acolo unde nu se cere drum scurt de la vorbă la faptă. Nu e locul aici să intru în detalii, dar oricît de bine ar da oprimarea credinței, negrul pur nu are ce căuta în acest peisaj. Ateismul era, în multe cazuri, o glumă ori o farsă profitabilă. Cum spuneam, nu mă pot amăgi. Cea mai importantă lecție de viață mi-a fost că omul are nevoie de atît de puțin/puține din afară ca să fie, încît bătălia pentru diverse *averi* îi poate apărea stupidă. Oricum, nu trec nici o răspundere în seama altora – fie ei oameni ori zei.

În tot acest context, literatura nu e, pentru mine, *mîntuire* (e un cuvînt pe care nu-l înțeleg, recunosc smerit), nici *salvare* cu vreo fărîmă de înțeles religios, ci *urmă* pe care o poți lăsa. Am prețuit întotdeauna făcăturile omenеști, *urmele*, ele sînt cele care îți pot asigura pomenirea, indiferent în ce zonă ești în stare să lași urme. E singura formă de supraviețuire. Nu visez posterități prelungi, nici vorbă, dar știu că în mîntuire/amintirea supraviețuitorilor mei voi putea dura o vreme (cît, n-are nici o însemnătate, după moarte, timpul meu își pierde valoarea) în funcție de măruntele mele bune înfăptuiri.

– *Apropiindu-mă de un subiect pe care l-ați cercetat îndeaproape, feminitatea limbii române, aș vrea mai întîi să revin la un pasaj din Știința morții, care prevedea oarecum discuția despre feminitate: “Adevărații creatori evoluează pe coordonate feminine. Bărbatul în egoismul lui mușchiulos nu știe să moară”. Unde s-ar plasa atunci un tip de eroism care străbate cultura occidentală, începînd cu chanson de geste, de exemplu și terminînd cu Malraux?*

– Nu uita, vorbeam despre creatori, nu despre eroi. Creatorii evoluează pe coordonate feminine,

chiar dacă descriu eroi bătaioși și masculini. Uite, lucrînd pe două manuscrise ale unor personalități războinic ardelene – Ioan Kemeny și Nicolae Bethlen –, am avut, indirect, o confirmare: amîndoi și-au povestit viața în momente de restriște, în exil ori prizonieri fiind, cînd au avut, cum să-i spun, șansa de a conștientiza fragilitatea destinului omenesc. Cînd au simțit ce înseamnă tînjirea. Feminitatea e carența, absența, fragilitatea care se răzbună (adică se fac mai bune, etimologic) în creație. Arma și condeiul nu se țin deodată în mînă, e împede. Așadar, nici o contradicție.

– *Recunosc că atunci cînd am văzut titlul cărții dumneavoastră în vitrină la Librăria Universității, am rămas surprinsă. Pentru mine Feminitatea limbii române suna ca o condamnare. Pînă atunci, gîndeam că limba e masculină, iar limbajele sunt feminine (ca deviere poetică sau patologică de la lege), și mi-am spus că nu-i a bună dacă chiar și limba română e supusă feminității. Lista întregă de poeți prin care susțineți teza mi-a demonstrat însă că nu e un motiv de disperare, cel puțin nu din perspectiva literaturii. Unde s-ar găsi totuși masculinul, care să depășească un caracter molcom (gen Creangă) și unul compulsiv (gen Manole) al românului?*

– Categoriec, nu-i motiv de disperare. Iar demonstrația mea nu te contrazice: se pare că limbile au fost la început masculine fiindcă denotative; de îndată ce a fost nevoie de nuanțări și conotații, a apărut, prin adjectiv, femininul... Cartea mea a fost luată, pripit, drept îngust manifest feminist. Nu-i așa. Am încercat să descriu/să înțeleg un adevăr numărabil: omul românesc e descrie pe sine și momentele esențiale ale existenței sale cu substantive feminine. Frecvența femininelor e copleșitoare. Dacă adăugăm și marca ambigenului (nu neutru, nu încetez eu să strig în pustiu – româna are o inconfundabilă *privire sexuală*, nu există substantive fără sex, *neutre*!), limba română îmi pare în stare să definească, la o adică, firea românului. Aici mai e de cercetat, calm și fără complexe. Masculinul nu e exilat din limbă nicidecum. Din descrierea mea, am exclus, desigur, „obiectele” cu sex biologic – acolo scorul e unu la unu, nici o primejdie. Prin urmare, deși se tot spune că mileniiu trei nu va putea lucra decît cu instrumente tradițional feminine, amestecînd laolaltă înțelegerea, manipularea delicată, ocrotirea, negocierea blîndă și răbdătoare, masculinul nu e împiedicat să arate că mai are, chiar și în aceste condiții, ceva de spus.

– *Din cîte am putut să-mi dau seama, cred că sunteți foarte atașată de ideea de “știință a morții”, nu numai din perspectiva criticului literar. În cartea cu același nume, amintiți cîteva din versurile lui Aurel Pantea pe care eu le găsec de-a dreptul tranșante: “Mă duc în moarte / și fără nici un argument”. Acceptă “știința morții” această lipsă de argument? Sau tocmai lipsa îi garantează existența?*

– Ai înțeles exact. *Știința morții* nu are nevoie de argument. Își asumă drept *rost* tocmai spăimoasa murititudine. Am o foarte veche obsesie a morții, însă ea nu se traduce în predispoziții funebre și nici în spaime. Simplu spus, nu uit nici o clipă că sînt muritoare. Mi se pare „calitatea” mea esențială. Cred în memoria interioară, care te ajută să faci pasul următor în cunoștință de cauză. Trecutul nu poate fi uitat, iar viitorul se coace încet în noi, e acolo/aici de la început. Viața mea nu poate fi altceva, pentru mine, decît uniunea „lucrețiană” dintre minte și trup. Moartea intră firesc în definirea mea, o gîndesc cu luciditate și cu ceva care se poate

numi seninătate. Toate întîmplările vieții mele au altă greutate din perspectiva morții asumate, intravitale. M-a derutat întotdeauna îndărătmicia cu care se poartă semenii mei ca niște „nemuritori”, am visat/mă visez încă o societate în care „știința morții” să fie deprinsă de timpuriu, ca instrument de trăit viața cu rost, după alte măsuri. De aici dorința de a scrie o carte despre moarte și dubla încercare de a o scrie. A ști că/să mori, iață o pricepere care ar face lumea mai bună! Mi se pare mai – cum să spun? – eficace să trăiești *cu* propria-ți moarte decît *împotriva* ei. Să trăiești responsabil și în stare de veghe fiecare clipă fiindcă ele, clipele, țî-s numărate, nu să trăiești la voia întîmplării fiindcă, oricum, tot acolo ajungi... Cum se vede, e chestiune de interpretare și atitudine personalizată, nu poți sili pe nimeni să te urmeze. Să crezi în nemurire e, pînă la urmă, după mine, să fii lipsit de generozitate.

– *Închei cu o întrebare “pragmatică”. Ce tineri autori, ce cărți puteți recomanda unui cititor care din motive financiare trebuie să recurgă la o selecție atunci cînd trece printr-o librărie?*

– La o selecție e bine să recurgă oricîți bani ar avea. Nu va putea nici cumpăra, nici citi tot ce apare. Și nu-i nicidecum o tragedie. Dacă e să vorbesc ca un *cicerone*, i-aș recomanda să înceapă cu literatura mare, să-și formeze gustul citînd pe-ndelete, ruminant, cîteva cărți mari, din literatura română și universală. Apoi, cu timpul, îi va ajunge o simplă răsfoire ca să știe dacă o carte merită ori nu cumpărată. Asta ar fi rețeta pe scurt. La o adică, aș putea-o dezvoltă. Poate n-ar strica să deschideți în „*Tribuna*” o rubrică de recomandări – nu-i ușor de spus în două vorbe ce poți „primi” de la cutare ori cutare carte dacă o citești, dar merită.

Am primit mereu cărți de la tineri și despre mulți am și scris. Recomandările nu pot fi decît nedrepte, căci vor lăsa deoparte nenumărate alte cărți despre care nici măcar nu știu că există. Circulația cărții la noi, azi, e în mare suferință și nici cu posibilitățile de informare nu stăm mai bine. Hai să înșir, totuși, cîteva nume: Cristina Alexandra Pop, Mihaela Sărbu, Ioana Macrea-Toma, Florin Rogojanu, Carmen Dărăbuș, Constantina Raveca Buleu, Cipriana Petre, Izabella Badiu, Dan Eugen Rațiu, Horea Poenar, Oleg Garaz, Mihaela Urso, Claudiu Komartin, Dora Bunta, Bogdan Mihai Dascălu, m.cris.nedeca, Mihaela Bidilică-Vasilache, Nicoleta Sălcudeanu, Alexandra Ciocărlie, Ana-Stanca Tabarasi, Alex Moldovan, Mihaela Vărlan, Salvina Adam, Sorin Stoica, Dorin David... Am pus de-a valma nume de critici, esești, poeți, prozatori, foarte tineri ori numai tineri, fără nici o rînduială, anume pentru a se înțelege că, în interstii, încap oricînd alte zeci și zeci de nume. Oricum, ferii-vă, voi, tinerii autori, de lauda care ucide. Lucrurile stau cam ca la școală: adevărul profesor/critic bun e cel care te ceartă, luîndu-te în serios, nu cel care te laudă deșănțat fiindcă nu-i prea pasă de tine.

P.S. Chiar dacă nu m-ai întrebat, o să-ți spun că lucrez acum la o carte *Despre locuri și locuire*.

Interviu realizat de
OANA PUGHINEANU

Mașinăria de celuloid

■ Miruna Runcan

Unul din cele câteva (din păcate prea puține) spectacole „cu care pleci acasă” din oferta de anul acesta a Festivalului Atelier se desfășura, cuminte, pe scena clasică, avea doi actori tineri și cu un bătrînel care trecea de două ori să le potrivească acestora posturile împietrite, un decor minimalist de sorginte vag proiectie care lucra simultan și succesiv. Nu dura decât ceva mai mult de o oră. Dar vibrația memorială a construcției sale, bine întemeiată pe dimensiunea adîncă a semnificațiilor, continuă să bîntuie spectatorul mai degrabă mizantrop care am devenit...

Titlul său, același cu al piesei lui Ștefan Caraman, e *Talk-Show (Gabriela și-a extirpat un ovar)*, iar montarea îi aparține tînarului regizor format la Cluj Sebastian Bărbălan, producția aparținînd - ce interesant! - Teatrului Național „Sterija” din Vârșeț. Spun „ce interesant”, fiindcă îmi mărturisesc totală ignoranță în legătură cu Naționalul din Vârșeț Voivodina, cu atît mai puțin cu privire la pricinile care l-au condus la găzduirea unei asemenea trîznăi experimentale, care în țară și-ar găsi mai degrabă locul într-o companie independentă sau sub umbrela unui centru cultural de tip Tranzit. Pentru degustători, el seamănă întrucîtva cu mai vechea *Ofilie* a lui m.chris. nedeea și Fatma Mohamed, dar se deosebește...” pe ici pe colo, și anume în punctele esențiale”.

Deci, „*Gabriela și-a extirpat un ovar*” e prima frază, a soției, din acest dialog afit de crunt de realist încît frizează cu metoda absurdului acela deja clasicizat, de tip „Ce coincidentă!” (vezi *Cîntăreața cheală*). Un cuplu, la o masă de bucătărie în text, face conversație ca să-și omoare timpul, partenerii omorîndu-se reciproc în efigia replicilor, tacticos și cu frenetică nepăsare, prin plictiseala unor veșnice reproșuri. Tentativa de a evoca prima întîlnire și primul sărut, spre a salva vîscoasa și exasperanta nepăsare care îi leagă în cușcă, eșuează dincolo de orice speranță. Luat literal, textul nu ar depăși, probabil, cincisprezece minute.

Și totuși... Cei doi parteneri, așezați pe scaune identice, undeva la jumătatea distanței dintre oglinda scenei și fundalul întunecat pe care se decupează un ecran alb ca un perete, sunt îmbrăcați ca două jucării Barbie „gătite de seară”. Frazele lor nu au aproape nici un fel de „veridicitate” psihologică, enervările sunt din vorbe robotizate, evocările abia dacă păstrează un soi de poezie-clîșeu, atunci cînd se aud din off, nu pe viu. Gesturile, la rîndul lor, desenează cu o precizie matematică atitudinii stas, mici dansuri de păpuși cu cheie, care periodic se defectează. În fine, foarte adecvat pentru a creea exact tensiunea dintre ce se rostește și ce se subînțelege, procedul mecanizării nu e nici pe departe unul nou, e doar excelent asumat de actrii Nora Chiriac și Sebastian Bărbălan. Ceea ce este cu totul special e raportul de perspectivă simbolică

care se stabilește între această scenă de familie, arhetipală aproape, și proiecția pe ecran a unei combinații sofisticate între filmarea lor live, simultană, și un montaj video, un montaj în care domină organe supradimensionate, gură care naște ochi, palmă care naște buze vorbitoare, margini fugare de balustrade, ceruri care pătrund prin colțuri de case, un trandafir care înțeapă cu frumusețea lui nițel chicioasă, baletînd suav cînd evocarea repetitivă a primului sărut dă buzna cu disperarea neputinței.

Și asta n-ar fi încă mare lucru, cu toate că efectul reverberant al proiecțiilor (montaj Alexandru Avramescu, cameră Slobodan Zivkovic, muzică Livius Urzescu) e deosebit de puternic. Regizorul însă are enorma neobrăzare artistică (și evident experimentală, pentru că e o dură provocare la adresa publicului) de a relua, după un moment de „defecțiune” prelungită a eroilor, asemenea unui scurt circuit care le-a oprit mecanismul, piesa de la capăt. Intră un soi de mecanic, îi curăță nițel, îi repune în pozițiile inițiale și, ca prin farmec, „*Gabriela și-a extirpat un ovar*”... Nici un gest, nici un suspin, nici un cadru al montajului nu se schimbă. Puternic apăsător de frustrarea acumulată prin redundanța lipsită de variațiune, spectatorul e silit, cu un soi de haz grotesc, să se recunoască, ori să se lase înfrînt de propria... denegare... O frumusețe rece, placidă, i se pune în față, ca o cădere de gînganie în zeama translucidă care se face chihlimbar. Nu cred că expresia corectă pentru *Talk-Show* e...”merită văzut”. Mai degrabă merită trăită experiența. Paradoxal, ea e una stenică.

O microstagionie studentească

■ Claudiu Groza

Galactoria s-a intitulat microstagionia studenților anului IV de la Departamentul de Teatru al Universității „Babeș-Bolyai”, desfășurată la Cluj la finele lunii iunie. Cele patru spectacole prezentate au fost compilate de diverse debateri publice, iar invitații de onoare au fost directorii mai multor instituții teatrale din țară, posibili „recrutori” de tineri profesioniști. Evenimentul este mai mult decît salutar, în condițiile unei disipări de orizont pe piața culturală. Să sperăm că și promoțiile anilor viitori vor păstra această formulă de a-și promova calitățile.

Repertoriul microstagionii a inclus patru piese: *Bine, mamă, da' ăștia povestesc în actu' doi ce se-ntîmplă-n actu'-ntîi* de Vișniec, *Astă seară se improvizează* de Pirandello, *Nunta* de Cehov și *Temă și variațiuni* după Caragiale.

Nunta a fost, aș putea spune, un spectacol opulent, montat în cheie clasică, cu costume sumptuoase. Atmosfera cehoviană - picturală, extrem de vie - a fost redată și prin jocul actorilor, fiecare personaj avîndu-și particularitățile sale vizibile mereu de-a lungul acțiunii. Ideea excesului avansată de propunerea textuală a fost bine pusă în valoare de regizorul-profesor Bacs Miklos. Excesiv se comportă mama/soacra Nastasia Timofeevna (Mihaela Ailincăi), uneori isterică, dominatoare, urmărind un țel anume,

alteori mieroasă, ipocrită, încercînd să salveze aparențele. Abulică, aproape amorfă, plîngînd mereu este mireasa Dașenka (Iulia Urșu), precum un obiect pus în vînzare publică. Un fel de „stîlp al casei”, hitru chiar pînă la cruzime, ironic-superior se dovedește Niunin (Cătălin Herlo). Plin de ticuri, cu o timiditate deseori nervoasă, este mirele Aplombov (Romul Moruțan). Grecul Dîmba (Radu Ciobănașu), în schimb, e oarecum victima celorlați, care-i persiflează mereu naționalismul („La Greția avem de toate. La Rusia nu este nimic”). Tot niște victime, de alt calibrul însă, ar fi și Iat (Ionuț Caras), gafeur incorrigibil, care scoate la iveală întreaga meschinărie bine condusă a familiei, ca și - chiar prin datele personajului - „Generalul” (Ciprian Scurtea), înfîți respectat cu venerație, în final dat afară în brînci. Zmeiukina (Anca Opreș) pozează într-o primadonă curtată, în timp ce Suzana Moiseevna (Cristina Flutur) e vampa vicioasă, misterioasă, senzuală. Ușor năucă, tolerată precum ruda săracă, fără prea multă știință a relațiilor sociale este Olga (Camelia Curuțiu). În fine, Jigaliiov (Zachei Ceoarec) și Mozgovoi (Andrei Elek) sînt niște rezonouri prompti ai curentului de opinie majoritar.

Nunta a fost un spectacol bine ritmat, amuzant, *fauvist* aproape, care a evidențiat pregnant capacitatea actoricească a fiecărui

protagonist. Nota comică de aici a fost complementară cu nota gravă, de dramă, a celorlalte două spectacole, *Bine, mamă... și Astă seară...*

Altfel construit a fost *Temă și variațiuni*, care a reprodus în patru modalități de interpretare celebra scenă „de alcov” dintre Chiriac și Veta din *Noaptea furtunoasă*. Protagonisti au fost Cristina Flutur, Iulia Urșu, Camelia Curuțiu, Cătălin Herlo și Romul Moruțan, iar secvențele au fost coordonate de Irina Wîntze, Luminița Milea, Cristina Cimbrea și Livia Tulbure-Gună.

Firește, o asemenea propunere e doar un exercițiu de actorie. Plină însă de umor - un umor dezlănțuit, întrucît îngroșat spre grotesc - și relevantă pentru disponibilitățile actoricești ale interpreților. Fetele au fost, fiecare, cite o Veta lăcrămos-vicleană în secvența de teatru (Cristina Flutur), exagerat-trăiristă în cea de film mut și zîmbitor-artificial-rurală în cea de dans (Camelia Curuțiu) - pe o splendidă melodie oltenească, și corect-pătrunsă de partitura operii în scena muzicală (Iulia Urșu). Cătălin Herlo a fost un Chiriac ridicol-patetic în scena de teatru și un histriion desăvîrșit în cea muzicală - unde trăgea cu ochiul la public, jucînd încîntarea de prestația-i de tenor. În fine, Romul Moruțan a surprins exact tipologia personajului de film mut și veselie profesională din cea de dans.

Temă și variațiuni a fost un „sprîț de rîs”, dacă se poate spune așa.

Să sperăm că toți cei doisprezece absolvenți ai promoției 2004 vor juca pe scenele românești. Pentru că merită.

Și totuși...

■ Maria Vodă Căpușan

Lansînd cel mai recent volum de teatru al său – editat de editura EIKON & Teatrul Imposibil în *Biblioteca Teatrul Imposibil* – Ștefan Caraman ne-a spus pe șleau că n-a văzut vreun spectacol Caragiale decât după ce-a împlinit 20 de ani și, de altfel, n-a citit decât piese contemporane. Și crema teatrolgică a Clujului, prezentă în *patio*-ul ce promite să devină curtea din Piața Unirii 10, un spațiu neconvențional de spectacol, n-a crîcnit, ba chiar s-a dus să-i vadă mai apoi premiera din Diesel Club.

Acest mod al provocării îi caracterizează evident și teatrul pe care-l scrie, precum *carmen / întoarcerea de acasă*, monolog jucat de Carmen Culcer, în regia lui Sorin Misirianțu.

Mare deci uimirea celor ce descoperă de fapt aici un Pirandello a rebours – nu Autorul absent, căutat de personaje, ci prea prezent, pînă acolo încît își energiază protagonistă; dar cu aceleași obsesii ale imposibilei frontiere între viață și

teatru, între autentic și ludic, cu implicarea deschisă a sălii în mărturie și joc. Te poți întreba prin ce afinități electice, ori magie, sau poate stranie coincidență, nu ne mîntuim de pirandellism nici în mileniul III – și tocmai printr-un dramaturg de succes care nu și-a citit strămoșul, dar e jucat tot mai mult în Europa.

Bineînțeles, lucrurile se întîmplă în cu totul alt registru, al provocării în primul rînd verbale, folosind din plin vorbele redete deosebite onorabil prin inițiale și puncte de suspensie. O etapă post-absurdă, ar spune teatrolgii, cînd după neîncrederea în limbajul golit de substanță, cuvintele renasc, datorite cu o energie nestăvilită, iscată deopotrivă din adevăr și joc, provocîndu-ne, scoțîndu-ne din gîșni. E o "furie" altfel decât cea a furioșilor clasici englezi, mai aproape de "merde"-ul lui Jarry. Dar o să se supere pe noi Ștefan Caraman că-i găsim, cu orice preț, o familie dramaturgică. Și totuși...

Personajul Cioran

■ Adrian Țion

Prejudecăta: nu mi-l puteam închipui pe Emil Cioran personaj pe scenă într-un *show* agrementat cu muzică, dans modern și tipe despuiate, în care elementul biografic să conteze cât asemănarea dintre pui și găină.

Subită reconsiderare: dar găina poate fi un pui hiperbolizat. Și dacă folosim figuri de stil înseamnă deja că pășim pe terenul subtil și mișcător al artei. Mișcător în sensul că emoționează. Artă e cea care te face să vibrezi, nu? Deci am ajuns în spațiul artei, unde totul e mai puțin grav... Pardon: unde totul este posibil. Chestia cu „mai puțin grav” ține de alt domeniu. Asta nu se potrivește cu arta, ci cu România și cu Porțile Orientului. De la Poincaré citire.

Și iată cum ajungem treptat la fondul problemei. De la extrapolarea conținutului ideatic al scrierilor cioraniene la originile ființei, la structura fragilă a omului. Adică la ideea de personaj. Unde altunde se apucă Matei Vișniec să caute originile lui Cioran dacă nu în România?

Productul acestor căutări este textul servit Teatrului Național din Cluj ca bază de lucru pentru un virtual spectacol. Poate ar fi mai indicat să spun acid de lucru, nu bază, dar nu s-a încetăținit sintagma, așa că rămîne bază. Textul a pornit spre bază cu Orient Expressul de după-amiază. Nu mai e nici Orient Express? Ce păcat! Atunci a pornit cu e-mail-ul și se numește în strict spirit vișniecian *Mansardă la Paris cu vedere spre moarte*. Titlurile lungi și dense i-au adus numai succese. Textul a pornit, personajul nu. Atențorul la acest subiect cvasibiografic este Radu Afrim. Zarurile au fost aruncate. De la mansardă.

Vișniec a adunat în textul lui cam toate bizarele cunoscute din biografia lui Cioran, mizînd pe ele ca pe o provocare, le-a structurat pe scene și le-a îmbogățit cu simboluri specifice discursului teatral. Asta e tot și dacă e scris cu talent și nerv e chiar suficient.

Curiozitate: date fiind antecedentele regizorului și temperamentul său vădit iconoclast, se naște întrebarea: cât text va menține regizorul în spectacol? Răspunsul ni-l oferă, fără nici un ascunziș, caietul-program în care spectatorul poate găsi tot textul scris de Matei Vișniec la Paris, într-o mansardă cu vedere spre România. Numai că, după ce și-a pus ochelarii lui Cioran pe nas, dramaturgul în

viață a văzut negru înaintea ochilor. A dat frâu liber acestor viziuni despre nația de la gurile Dunării într-un ritm demn de o cauză mai bună. Om fi dormit o mie de ani? Om mai dormi altă mie de ani? Ei, ce spuneti? Nu zămbiți! (*ei ții surăd prostește*, în text). Am început să folosesc paranteze, cînd, de fapt, ar trebui pus între paranteze acest punct de vedere radical, nedrept, de un cinism extrem, vecin cu complexul de inferioritate. Ca și bașcoara adusă unui bătrîn bolnav de Alzheimer, pe cale de a-și pierde memoria. Dar Cioran însuși nu se autopersiflează cu stil? Și iată cum reținerile cad. Textul își trăiește propria savoare.

Radu Afrim operează cu o foarfecă mare. Și ce-i? Dacă servește spiritul personajului... Care personaj? Nu s-a născut încă, deși un bărbat plinuț, oarecare, pășeste agale spre mijlocul scenei. Nu seamănă cu Cioran, dar știe pe de rost biografia „scepticului de serviciu al secolului” (trecut) și surăde prostește. Vrea chiar să se înscrie la un curs despre Cioran predat la Sorbona. Orgo-lios, profesorul îl respinge, studenții dansează pe disertațiile lui despre moarte (una dintre cele mai elocvente scene) apoi se întorc să-i mulțumească pentru că citirea eseurilor lui i-a salvat de la sinucidere. Mai înțelege ceva din mersul lucrurilor. Mai exact: haosul lumii. Afrim taie multe replici. Suprimă scena cu președintele republicii (franceze) și bine face, renunță și la aluzia că în gara pariziană personajul Emil Cioran și-ar aștepta fratele din România. Personajul Emil Cioran? Cînd a devenit personaj? Rămîne astfel în spectacol numai nostalgia după țara natală, blamată, ocărâtă ca o iubită care ți-a înșelat așteptările. Nu nimerim astfel exact în centrul paradoxurilor cioraniene? Este una din țintele atinse de regie.

Să fim bine înțeleși. Radu Afrim este un regizor care se servește de text pentru a ridica pe scenă un univers paralel de semne. Nu pentru a servi un text ilustrîndu-l teatralicește, papagalicește. Pentru că servind conștiința textului lui Vișniec, spectacolul ar fi ieșit un fel de biografie mai mult sau mai puțin romanțată - ce oroare! -, ilustrată cu imagini din Paris proiectate pe un ecran, cu fotografiile unor personalități cu care firul vieții lui s-a intersectat: Eliade, Ionescu, Beckett. Regizorul a țintit însă mai sus și actorii au răspuns admirabil acestui apel.

Aici strigăm din rărunchi, cu autenticitate, despre sex și simțăminte, dar ne și jucăm, recunoscînd că totul e din vina Autorului, de altfel aflat chiar în sala de la Diesel, unul din locurile în care Teatrul Imposibil își croiește cu insistență și succes drumul spre un teatru totuși Posibil, dar altfel, un teatru ce-i lipsea de fapt Clujului ca să-l mai trezească în actualitate.

Partitura dramatică astfel configurată n-a fost deloc ușoară pentru Carmen Culcer, evoluînd vertiginos într-un "one woman show" de maximă tensiune, într-o gamă vastă de expresii, în cuvînt, cîntec și dans, cu incursiuni forte în sală. Un mare pariu, ce i-a reușit promițător. Regia lui Sorin Misirianțu a mizat, fidel autorului, pe excesul stilistic în toate registrele spectacolului pe care l-am fi dorit poate mai trupesc, cu un clavecin sonor mai bine temperat. Provocarea a prins și a știut să țină în tensiune publicul de toate vîrstele.

Cînd o să mai vină m.chris.nedeea, directorul Teatrului Imposibil, să-mi spună "Vă invit iar la o premieră, Doamnă Profesoară, deși nu prea e pentru Dvs., dar totuși...", să știți că o să mai merg. Și vă invit și pe Dvs.

Supralicitarea imaginativă pusă în joc de regizor nu numai că alungă linearitatea presupusă a schemei biografice, dar evită în mare măsură aserțiunea eminesciană care deplănge excedarea interesului pentru amănuntul biografic din existența biologică a creatorului în detrimentul operei acestuia: „Toate micile mizerii unui suflet chinuit/ Mult mai mult au să însemne decât tot ce ai gîndit...”. Teama de a ajunge în ridicol nu este îndepărtată în întregime, cu toate precauțiile luate. Și totuși... bifăm o reușită și la nivel interpretativ.

Primo: Ovidiu Crișan este într-adevăr personajul Cioran rătăcit abulic în universul creat de propria lui singurătate și apăsare existențială. Este un joc de oglinzi condus cu pricepere și inteligență de talentatul actor. În completarea acestui joc apare și Cătălin Codeanu întruchipându-l pe tânărul Cioran abia ieșit de pe băncile școlii și simțindu-se ratat, inutil. În numele câtor mii de absolvenți dezamăgiți de ieri și de azi? Oglinzile se dilată continuu, perspectiva rămîne aceeași: sumbră, coșmarescă.

Secundo: Chiar dacă regizorul renunță la sugestia de a hrăni porumbei a Distinsei doamne care face firimituri, prezența fărâmițării memoriei afective este subtil supradimensionată de prestația Elenei Ivanca. Ea are rafinamentul necesar pentru a personifica Memoria filosofului grav afectată de boală. Din fărâme de memorie se reconstituie trecutul-refugiu (vezi evocarea repetată a paradisului copilăriei cu acea Coastă a Boacii din Rășinari), dar și trecutul-învinuire (vezi admirația pentru Garda de Fier). Sarcina Distinsei doamne este preluată din mers de Femeia în alb interpretată de Angelica Nicoară cu delicatețe.

Tertio: Interpretînd figuri gingașe, duioase sau hilare, conțopiți de la Secția Aparizii sau asistente medicale, actorii distribuiți în *Mansardă la Paris cu vedere spre moarte* au evoluat minunat, convingător, omogen.

Rezultat final: Creat din fărâme, ca majoritatea scrierilor sale fragmentate ce transcriu rupturi, sfășieri lăuntrice, personajul teatral Cioran există. E viabil. El pune în valoare și în acest fel importanța și specificitatea gînditorului român de limbă franceză în peisajul tot mai încărcat al culturii europene de la sfârșitul secolului XX. Spiritul cioranian nu este trădat, deformat, ci numai argumentat scenic.

Praful roșu

(Al treilea episod)

Vietnam, Vietnam, l'amour secret de mon âme, sau, mai pe românește, Vietnam, Vietnam, iubire mai tainică n-am!

■ Mircea Petean

În primele nopți, ca un făcut, pe la unu, unu jumate mă trezeam cu mintea limpede, brici, ca după un somn de opt ceasuri, fără vise. Nu era de mirare, ținând cont de diferența de fus – cinci ore – dar era nefiresc ținând cont de uriașul deficit de somn din ultimele zile. Nu dormisem decât iepurește pe trenul de noapte care mă purtase de la Cluj la București apoi, în noaptea dinaintea plecării, la hotel, nu apucam să ațipesc căci mă trezeam aruncându-mi speriat ochii pe ceas, asta în ciuda faptului că vorbisem cu recepționera să mă trezească la șase și îmi fixasem mobilul să sune deșteptarea la aceeași oră. În avion – trei ore jumate până la Paris și alte douăsprezece de acolo la Hanoi – n-a fost chip să adorm căci, de cum ațipeam mă trezeam cu senzația că ne prăbușim și e de mirare că n-am urlat de spaimă în câteva rânduri. Îi invidiam pe asiatici; dormeau, care întinși, căci, din cele cinci sute de locuri, poate doar vreo trei sute erau ocupate, care stând în fund, în poziții dintre cele mai hilare. Îi invidiam pe colegii mei; reușeau, totuși, să fure câteva ceasuri de somn. Îl invidiam pe Horică; era în stare să se joace ore în șir pe calculator. Zadarnic am schimbat canalele minitelevizorului, zadarnic m-am cufundat în lectură – nici filmele de divertisment, nici cele documentare, nici *Alexis*-ul Margueritei Yourcenar, nici *Arcadia* lui Giono, cumpărate de la Librăria "Noi", nu m-au lecut de plictiseală, necum să-mi aducă somnul izbăvitor.

Bineînțeles că mă lovește somnul la momentul cel mai nepotrivit și anume în toitul Conferinței pomenite la începutul acestor însemnări. Domnii se perindă la prezidiu, vorbind fiecare pre limba lui, eu mă uit când la ei, când la membrii prezidiului, multsurăzătorii, când la cei din imediata vecinătate și simt cum îmi crește capul, se umflă și se îngreiază. Mă sfortez să mi-l țin drept pe umeri, încercând, în același timp, să-mi țin ochii deschiși. Fără prea mare succes însă. Atunci, iau decizia eroică de a părăsi incinta. Mă duc la baie unde mă spal pe față și las apa să curgă pe ceafă în neștire, ca odinioară în nopțile de lectură sau/și de scris prelungite.

Așadar, treaz-treзу, la un ceas, un ceas jumate după miezul nopții, ce-i de făcut? Trimit un mesaj, două Anci, devor un fruct de mango, beau o gură de ceai, scriu de zor într-o agendă primită în dar de la Ștefana acum câțiva ani. Îi rupsesem filele împovărate de indemnuri gen du-te, fă și drege, de fulgurații lirice, de note de lectură, de numere de telefon, cifre și socoteli, păstrând doar câteva pentru aducere-aminte și nu numai căci, de pildă, în fruntea celei de-a doua pagini apare, subliniat, numele unui medicament bun pentru stări de anxietate. Îmi pusesem în cap de acasă să țin un jurnal. A fost și acesta un motiv să nu iau cu mine un aparat de fotografiat.

Ce am putut nota în nopțile acelea albe? Iată ce:

În holul Ministerului Culturii și Cultelor, singur la o uriașă masă rotundă, pe cine zăresc? Pe Petrică Poantă, atâta doar că, de astă dată, nu mai e însoțit de infatigabila lui soție ci de Viorel Horj, de la Oradea, și de sculptorul Marchiș, de la Baia Mare; primul, înalt, afabil, mai încercănat ca oricând, al doilea, supraponderal și scund, sprijinit pe o pereche de picioare incredibil de scurte; șefii inspectoratelor județene pentru cultură vor fi fost convocați la o ședință.

Tot la Ministerul Culturii și Cultelor, într-un birou pe care-l părăsisem vremelnic, îl zăresc pe Fănuș Neagu; încape cu mare dificultate pe scaun dar nu asta e, cred, pricina discursului său plin de arțag

Bucureștiul pare a fi intrat sub stăpânirea țiganilor și funcționarilor, două tagme care care au multe în comun cu ceea ce în zoologie se cheamă "oportuniști".

Un oltean strămutat la București din capitala Provinciei: are teatru, editură, revistă și un ciopor de gagic.

La restaurantul din subsolul Muzeului Literaturii Române dau peste Groșan, proaspăt întors dintr-un orașel din Nord: "E o altă lume, Maramureșul!", zice, adăugând: "Nu ca aici, printre mitici". Apoi, după ce-i spun unde mă pregătesc să plec, zice: "E o altă lume". Nu ca aici, printre miticii mitici, am adăugat eu și ne-am pus amândoi pe râs...

Înainte de a părăsi Clujul, îi fac o vizită lui Valeriu Anania în fiul său de la Mănăstirea Nicula. A apărut primul volum din seria de Opere. Un prilej cât se poate de potrivit. Am urcat cu ușurință dealul destul de abrupt. Nu tot astfel mi se întâmplase, acum vreo zece ani, la prima tentativă; aveam o Dacie albă, nouă-nouță și unul dintre primele drumuri a fost la Nicula unde stăteț era Părintele Veniamin (Ștefana îi zicea "Vietnamin", fără să aibă, desigur, habar, de existența unei țări cu acest nume, dar toate se leagă pe astă lume, nu-i așa?), unul dintre tinerii cu care mă împrietenisem după întorcerea mea dintre cețurile și ninsorile Maramureșului. Ei bine, mai sus de prima curbă nu am putut înainta atunci, oricât de mult m-am ostenit. Și m-am ostenit, nu glumă, de era să înnebunesc eu, să sparg motorul mașinii și să le pierd pe fetele mele care, contemplând "spectacolul", hotărâseră între ele să se întoarcă acasă pe jos... Nu voi fi fost vrednic, atunci... Apogeeul întâlnirii de acum a fost momentul în care, ca din întâmplare, am poposit lângă un seif plasat într-un colț al bibliotecii. Scriitorul deschide un sertar de unde extrage două manuscrise. Sunt, de fapt, două caiete cu linii în care scrisese, cu creionul, vers cu vers, fără nici o ștersătură, textele a două piese – *Steaua zimbrului și Meșterul Manole* – pe care le avea în cap și pe care le declamase în întregime, în fața colegilor de celulă, nu o singură dată. Apoi, extrage un alt caiet, jumătate ca grosime, în raport cu celelalte. Este exemplarul al doilea al uneia dintre piese; prevăzător, în eventualitatea că Securitatea avea să-i confişte primul exemplar – ceea ce, de altminteri, s-a și întâmplat – el l-a rugat pe Ion Caraion, care reușise să se descurce mai bine decât dânsul, în închisoare, să-i procure niscaiva file pe care transcriesese textul înghesuind două rânduri în spațiul alb dintre liniile albastre...

Doamna notar, rromii, terasa cu lanțuri și melcul Gheorghiiță

■ *Mihai Dragolea*

Cum nu mă pricepe deloc în domeniu, m-am dus la o cunoștință, doamnă notar știută destul de bine, amabilă destul în alte împrejurări; am bătut la ușa capitonată a biroului notarial, n-am auzit nici un răspuns, am îndrăznit să deschid ușa, atât cât s-o văd pe doamna notar explicând ceva unui grup de doi cetățeni și o cetățeană; doamna notar m-a sfătuit să aștept puțin, așa încât m-am așezat pe unul din multele scaune aflate pe hol; au apărut și doi rromi, destul de întunecați, tineri, atârnav de ei diverse bijuterii și, normal, telefoane mobile; au discutat ceva cu una din secretarele doamnei notar (n-am înțeles decât că era vorba de 14000 de euro), s-au așezat și au început să se joace pe mobilele de ultimă generație, desigur. La un moment dat, ușa capitonată s-a deschis, grupul celor trei a părăsit biroul și delicata mea cunoștință i-a întrebat pe țigani ce doresc, respectivii au și intrat în birou, având grijă să închidă ușa; am rămas pe scaunul de plastic, siderat de situație, mai cu seamă că, într-o jumătate de oră, pleca autobuzul de care aveam eu nevoie; am mai rezistat ceva timp, am renunțat și la autobuz, dar țigani nu se dădeau duși; normal, doar aveau lanțuri de aur, masive, mobile dichisite, discutate despre 14000 de euro!

Pe când mai sus semnatarul nu aveam decât o plasă cu 10 răsaduri de ardei, că, pe cele înaintea plantate, le-a distrus o rafală de grindină. De ce diavolul să mă primească voluminoasa madamă notar pe mine (chiar dacă era rândul meu să pătrund în vastul ei birou), ce foloase ar fi avut de la un părtil care n-ar fi fost în stare să-i ofere mai mult decât un fir plăpând de ardei, cu mult mai subțire decât brățările și lanțurile de aur ale celor doi țigani? Și n-am mai avut răbdare și stimă și înțelegere și am părăsit ponosit clădirea care o conținea pe doamna notar cu rromii ei cu tot. În drum spre autogară, să aștept și acolo alt autobuz, am dorit să servesc o bere, mi s-a arătat înaintea ochilor o terasă cu coviltir vișiniu vopsit; m-am apropiat, cât să descopăr că toate aleile care duceau spre stabilimentul în cauză, înconjurat de un înalt și verde vopsit gard de sârmă, toate aleile aveau la capăt, la intrarea în local – lanțuri, din cele folosite pentru câini nedotați cu lesă; dar, pe terasa cu pricina se aflau totuși, veseli consumatori, mă tot gândeam cum de ajunseseră în incintă, nu-mi venea să cred că săriseră peste gard sau peste lanțuri. Când dădeam să plec, sătul ochi de insuccese, am descoperit că lanțurile funcționau pe post de poartă, la unul din capete

erau prevăzute cu un cârlig, ușor de desprins, obligatoriu de prins la loc; luminat, am pătruns, m-am așezat la masă, am solicitat un pahar de bere unei chelnerițe violent brunetă, îmbrăcată în negru, cu o fizionomie abrazivă de-a binelea; multă lume nu era pe terasa cu lanțuri, cei mai aproape de mine erau două dame și un june clănținind permanent din picioare; cum se întâmplă în majoritatea împrejurărilor de acest fel, tânărul povestea hazliu, damele râdeau, când nu uitau să soarbă bere. Așa am auzit o istorie care mi-a plăcut: un om oarecare a plecat în pădure, după ciuperci și după melci; la întoarcere, s-a întâlnit cu soția pădurarului, ea a precizat că pădurarul e plecat de acasă de mai multă vreme și l-a invitat acasă; omul a zăbovit vinovat de mult în locuința dotată doar cu zglobia femeie; îngrijorat, și-a luat ciupercile și melcii și s-a îndreptat spre domiciliul unde îl aștepta soția legală; ajuns la poartă, a scos din găleata cu melci câteva exemplare, i-a așezat pe drum la distanță diferită unul de celălalt și a început să strige: "Așa, hai, hai, Gheorghiiță!", se adresa melcului din fruntea plutonului; a apărut din casă nevasta; văzând despre ce este vorba, și-a făcut cruce de mai multe ori, dar n-a scos nici un cuvânt, s-a întors în casă, probabil să-i încălzească mâncarea antrenorului de melci.

Teledependența

Turle, bolți, lumina apusului spre răsărit

■ *Monica Ghet*

Ce să faci zece ore într-un oraș pe care-l știi prea bine, unde nu mai ajungi decât o dată la cinci ani din rațiuni de ritual familial? Dacă ai privilegiul astîmpărului - l-am avut -, stai bineșor pe loc "cătînd spre zare". La etajul șapte, deasupra Academiei Mihăilene, se deschide "lotusul" unor artere ceva mai puțin martirizate de febrilitatea nivelatoare a urbanștilor deceniilor șase-șapte; inevitabile blocuri de locuințe, da, totuși parcă smerindu-se înaintea vechilor turle de biserici și mănăstiri, ori a impunătoare cupole parafind edilitar importanța Bibliotecii Universitare ce străjuiește o încrucișare de drumuri, dintre care cel mai impunător duce la deal, pe Copou, la Universitatea Cuza, la parcul misteriosului copac longeviv, zis "Teiul lui Eminescu", ținut în picioare și cu ajutorul unor cercuri de metal. La stînga: șoseaua Păcurari, apoi fosta stradă 23 August în prelungirea străzii Lăpușneanu, din desenul căreia nu se mai păstrează vechile edificii, și unde a dispărut din vecinătate strada Dimitrov (cu fostul sediu al Editurii Junimea), împreună cu toate clădirile

avariate pe timpul cutremurului din 1977. La Nord, în fața mea, străzile Cuza Vodă, Lascăr Catargi, apoi fosta stradă Engels, mai departe: Buna Vestire de sub zidurile bisericii cu același nume, în preajma căreia se mai poate vedea ce-a rămas din casa familiei Culiianu; la distanță în aceeași direcție: Săraria cu biserica ei. Spre Răsărit în dreapta, spatele hotelului Traian, etajele superioare ale hotelului Unirea etc. Dinspre geamul altei încăperi răsare înalt, patern și imperativ dealul și Complexul mănăstiresc Cetățuia, față în față cu feminin cocheta mirare a turlelor Mănăstirii Galata. Jos, pavajul suspect de curat, improspătat cu invizibile jeturi de apă - oare numai din pricina alegerilor, turul doi? În general distanțe accesibile mersului susținut, străbătute în cel mult 20-25 de minute. Circulația oamenilor și a vehiculelor e parcimonioasă în comparație cu Clujul - oraș isteric, de-ai spune că și Bucureștiul are pe alocuri un aer provincial!

Peste întinderea de construcții și verdeață, un apus de soare salvat de kitsch prin goana culorilor și densitatea nuanțelor prăvălitate peste un orizont

atît de nepopulat la vedere, încît ai senzația mereu prezentă și acută a valurilor mării.

De regulă, curiozitatea nu se nuntește cu biserica, dar pe mine m-a îndemnat să aleg în următoarea dimineață, încă lăptoasă, trei lăcașuri: Mitropolia, Trei Ierarhi, și alături, o biserică catolică. Stupoare! Întîia oară îmi dau seama că toate acestea sunt așezate cu spatele la stradă. Nici una nu-și deschide porțile spre trecerea lumii. Altă surpriză: femeile venite la rugăciune în biserica răsăriteană de aici, evident orășence, au capul îmbrobodit cu năfrâmi subțiri - indiferent de vîrstă. Cum multe dintre ele sunt brunete și au pielea smeadă, ai zice că te afli pe alte meleaguri...

Tot privind în sus după în copilăria noastră fabuloasele ouă de struț din candelabrele de la Trei Ierarhi, a venit preotul cu cădelnița - sutană cafenie, vâluri negre din cap pîn' la brîu în cucernic grăbită filfire - și...țac! i se blochează în dreptul meu căpăcelul pe lanț, și sfîrșie înecîndu-se-n fum tîmnia... Altminteri, se întrec superlativele în lauda venerabilelor ziduri. Nu se știe de ce cupolele dintîi ale Mitropoliei s-au surpat. Acum, cea din dreapta adăpostește o scară în spirală, aidoma celor care urcă spre minarete, iar jos au amenajat o instalație de aprins luminări pentru morți - e dăltuit acolo pe o plăcuță de marmoră: *Morți* - dedesubt, cineva a scrijelit adînc cu briceagul litere de două ori mai mari: *Adormiți*.

SUMAR

Opinii

Oana Pușhineanu: Minima mortalita • 2

Editorial

Marius Porumb: Ștefan cel Mare și Transilvania • 3

Comentarii

Florin Fodorean: Arhitectură și arheologie: colaborări și rezultate • 4

Ion Cristofor: Căutare de sine • 4

Tudor Sălăgean: Turcologia contemporană • 5

Unul Ioan Slavici – Tribuna 120

D. Vatamaniuc: Tribuna și cititorii ei • 6

COMUNISM ȘI COMUNISME:

MODELUL ROMÂNESC

Gheorghe Măndrescu • 9

Antonello Biagini: Socialismul real în secolul XX • 9

Simona Nicoară: O perspectivă asupra imaginărilor comunismului românesc (1947-1989) • 10

Arhivă

Alin Rus: O perspectivă asupra mineriadelor după paisprezece ani • 11

Meridian

Marius Jucan: Paradigma intereselor • 15

Addenda

Letiția Ilea: „Să zărești o pădure înainte ca ea să ți se infățîșeze”... • 15

Poezia

George V. Precup • 16

Ex abrupto

Radu Țuculescu: Donjuanismul misogin al lui

Eugen... • 16

Interviu

Irina Petraș • 17

Teatru

Miruna Runcan: Mașinăria de celuloză • 20

Claudiu Groza: O microstagionie studențească • 20

Maria Vodă Căpușan: Și totuși... • 21

Adrian Țion: Personajul Cioran • 21

Jurnal asiatic

Mircea Petean: Praful roșu (Al treilea episod) • 22

Salonul defavorizatului

Mihai Dragolea: Doamna notar, rromii, terasa cu lanțuri și melcul Gheorghită • 23

Îledependența

Monica Gheț: Turle, bolți, lumina apusului spre răsărit • 23

Cartea de muzică

Virgil Mihaiu: Întâia carte + întâiul premiu • 24

ABONAMENTE

CU RIDICARE DE LA REDACȚIE:

60.000 lei – trimestru
120.000 lei – semestru
240.000 lei – un an

CU EXPEDIERE LA DOMICILIU:

90.000 lei – trimestru
180.000 lei – semestru
360.000 lei – un an

Persoanele interesate sunt rugate să achite suma corespunzătoare la sediul redacției (Cluj-Napoca, str. Universității nr. 1) sau să o expedieze prin mandat poștal la adresa:

Revista de Cultură Tribuna, cont nr. 5010.9575592 B.N. Trezoreria Cluj-Napoca.

Cartea de muzică

Întâia carte + întâiul premiu

■ Virgil Mihaiu

Oleg Garaz e un muzicolog în plină afirmare, care a luat în serios reintegrarea culturală româno-basarabească. Aceasta devenise posibilă după 1989, dar a fost sistematic torpilită „prin noi înșine”, mai exact prin așa-ziiișii noștri reprezentanți: clasa politică de pe ambele maluri ale Prutului, incapabilă să dea prioritate intereselor întregii națiuni, iar nu celor individualist-sectare. Optând, la începutul anilor 1990, pentru continuarea studiilor la Academia de Muzică G. Dima din Cluj, Garaz se implică trup și suflet în viața muzicală a urbei sale de adopție. Colaborează frenetic la revistele culturale, realizează emisiuni pentru televiziune și radio, concepe studii de specialitate, participă la simpozioane, colocvii, festivaluri etc. În același timp își menține legăturile cu publicația-pivot a culturii române din ținutul natal – *Contrafort*. Dacă în literatură (re)integrarea talentelor basarabene în „curentul principal” al românității s'a produs mai ușor, în schimb reduta muzicologiei, cu limbajul ei specific, încă insuficient sedimentat, rămâne dificil de cucerit. Or, tocmai acesta e domeniul în care Oleg Garaz și-a afirmat vocația de pionierat, surclasându-și colegii de generație. Am urmărit cu empatie evoluția lui, întrucât sunt convins că aportul martirizatei jumătăți estice a Moldovei la întregirea identității noastre culturale nu poate fi eludat fără riscul automutilării.

Tenacitatea „răzeșească” a acestui intelectual născut la Soroca – nu departe de Hotinul lui B.P. Hasdeu – începe să dea roade și în plan editorial: recent i-a apărut la Casa Cărții de știință din Cluj un tom intitulat *Poetică muzicală în convorbiri*. Cartea a fost deja distinsă cu un binemeritat Premiu pentru Debut din partea Filialei Cluj a Uniunii Scriitorilor. Sunt reunite aici interviuri realizate cu reprezentanți de frunte ai „școlii muzicale/muzicologice clujene” actuale (Cornel Țăranu, Dan Voiculescu, Vasile Herman, Ferenc László, Eduard Terényi, Valentin Timaru, Grigore Pop, Ștefan Angi, Dora Cojocaru, Florentin Mihăescu), dar și cu o serie de „transdisciplinari”, cum îi numește Ștefan Borbély în postfață, afirmați în literatură, filosofie, jazzologie, teatru... „Regisora” acestui proiect editorial, Irina Petraș, apreciază rezultatul drept un „concert baroc pentru singurătăți expresive pe o idee de Oleg Garaz”, iar prefațatorul Ovidiu Pecican consideră că „interviurile lui nu sunt atât rezultatul dorinței de a afla ce crede celălalt, cât expresia unei irepresibile dorințe autoinchizitoriale”. În fapt, interviewerul se folosește de dialogurile pe care le antamează, spre a revela propriile inchietudini sau convingeri, reticențe sau exaltări, într-o strategie menită să configureze – prin rîcoșeu – o estetică „la zi”. Astfel, întrebările sale arborescente ar fi bune pretexte pentru conceperea unor eseuri sau studii de sine stătătoare (aptitudine ce-i va fi desigur utilă în proaspăta lui ipostază de cadru didactic la sus-amintita Academie de Muzică).

Dacă la începutul carierei publicistice românești Oleg Garaz abuză de formulări alambicate, chiar grandilocvente, cu o topică dificil de urmărit (minată de calchieri după rusă), în timp stilul său a câștigat în suplețe, ideile au devenit mai percutante, stimulative pentru interlocutor și cititor. Se întâmplă adesea ca

elaboratele provocări lansate de Garaz să suscite puncte de vedere diametral opuse din partea celor cu care dialoghează. Însă nu i se pot contesta sagacitatea, deschiderea spre multiple orientări estetice, disponibilitatea de a comunica și de a accepta diversitatea opiniilor etc. Tocmai această fertilită tensiune interioară, între dirijorul suitei de dialoguri (abil efașat în spatele întrebărilor) și solo-urile susținute pe rând de invitații săi, dă naștere unei lecturi delectabile. Reușita demersului se întemeiază – în primul rând – pe o autentică pasiune pentru muzică, iar apoi pe o laborioasă cunoaștere a domeniului supus cercetării. Iată doar un exemplu, selectat dintre chestiunile adresate de Oleg Garaz compozitorului Vasile Herman: „Indiscutabil, e un act de curaj și putere creativă a scrie muzică în pofida cenzurii și a interdicției. Însă, fapt paradoxal, se pare că acel totalitarism blamat astăzi cu atâta vervă a fost și cel mai puternic stimulent creativ, din moment ce, făcând abstracție de «muzica de curte», anii 1960-70, precum și începutul anilor 1980 au reprezentat, practic, cea mai densă perioadă a muzicii culte românești. Să fie oare o explicație plauzibilă faptul că încă era «prea aproape» prezența creatoare a lui Enescu și, pe de altă parte, era în plină desfășurare activitatea febrilă a avangardelor muzicale? Astăzi nu mai vorbim despre curente, ci mai degrabă despre o avansare individuală, foarte lentă, marcată de erupții sporadice de compoziții valoroase, dar a căror apariție nu mai reprezintă un eveniment de interes public...”

Răspunsurile date de interlocutori nu se cantonează în domeniul arid al (pseudo-)„științei pure”. De altfel, Ferenc László – muzicolog de anvergură, dar și fiu de teolog – afirmă la un moment dat: „...muzicologia seamănă cu știința despre Dumnezeu. [...] Teologia nu-L va explica niciodată exhaustiv pe Dumnezeu. Dacă ființa Lui ar putea fi explicată exhaustiv de către teologie, El ar înceta să fie Dumnezeu”. Întregul volum e un regal de spirit, demonstrând că arta sunetelor poate declanșa reflexii la fel de pasionante precum trăirile din momentul de grație al audienței. Formula aleasă de autor – cu pertinentele-i mini-eseuri ce preced fiecare dialog – se pretează și unor eventuale reluări. În acel caz, s'ar impune aplicarea unor criterii unitare la redactarea notelor biografice, precum și utilizarea unui corp de literă la fel de frumos dar nu atât de meschin.

Apreciabila investigație lansată de Oleg Garaz aduce mărturie concludentă despre importanța factorului clujean în ecuația muzicii române contemporane. O artă ce și-a menținut, până și în sumbrele decenii ale totalitarismului, demnitatea și sincronismul (în sens lovinescian) cu cele mai evaluate tendințe estetice de pe Glob merită măcar sporadic asemenea omagii. ■